

Міністерство освіти і науки України

ПРОЕКТ

***Програма розвитку дітей
від пренатального періоду до 3-х років
«ОБЕРІГ»***

2014

Керівник проекту: Жебровський Б. М.

Науковий керівник: Богуш А. М., дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського

Авторський колектив: Богініч О.Л., Богуш А.М., Братанова Л.В., Гальченко В.М., Грищенко А.А., Долинна О.П., Лебедева І.В., Лисенко Г.М., Мігрин Т.В., Панасюк Т.В., Резніченко І.Ю., Ухіна Т.Б., Шевчук А.С., Яковенко О.С.

Рецензенти:

Анотація

Програма розвитку дітей від пренатального періоду до 3-х років «Оберіг» розроблена з метою актуалізації питань становлення майбутньої особистості, починаючи від зачаття дитини, її народження, подальшого розвитку, виховання і навчання у перші три роки життя.

Змістове наповнення програми узгоджено із чинним нормативно-правовим законодавством та Базовим компонентом дошкільної освіти.

У програмі розкриваються особливості розвитку дитини раннього віку, включаючи пренатальний і перинатальний періоди розвитку; визначаються основні завдання за змістовими розділами, що охоплюють найважливіші етапи життєдіяльності малюка певного віку; містяться орієнтовні показники розвитку та поради батькам. Крім цього, наприкінці кожного року життя представлено інформацію про досягнення психічного розвитку дитини, що виявились у цей віковий проміжок.

Матеріали програми адресовано турботливим батькам, педагогам і психологам різних форм здобуття освіти дітьми раннього віку.

Зміст

Вступне слово	
Усвідомлене батьківство	
Розвиток дитини у пренатальний та перинатальний періоди (від запліднення до 10 дня життя).....	
Поради батькам	
Дитина-немовля (від 10 днів до 1 року)	
Розвиток дитини від 10 днів до 3-х місяців.....	
Розвиток дитини від 3-х до 6-ти місяців	
Розвиток дитини від 6-ти до 9-ти місяців	
Розвиток дитини від 9-ти місяців до 1 року	
Досягнення дитини першого року життя	
Організація життєдіяльності дітей першого року життя	
Поради батькам	
Дитина раннього віку (від 1 до 2 років)	
Фізичний розвиток	
Вікові особливості	
Збереження і зміцнення здоров'я	
Розвиток м'язово-рухової діяльності	
Показники фізичного розвитку	
Поради батькам	
Сенсорно-пізнавальний розвиток	
Вікові особливості	
Розвиток сенсорики, психічних процесів	
Розвиток предметної діяльності	
Пізнавальна діяльність у найближчому природному і предметному довірлі	
Показники сенсорно-пізнавального розвитку	
Поради батькам	
Емоційно-соціальний розвиток	
Вікові особливості	
Розвиток спілкування з дорослими і однолітками	
Показники емоційно-соціального розвитку	
Поради батькам.....	
Мовленнєвий розвиток	

Вікові особливості
Розуміння мовлення дорослого
Розвиток активного мовлення:
- звукова культура
- словник
- граматична будова
- діалогічне мовлення

Показники мовленнєвого розвитку .....
Поради батькам .....

Художньо-естетичний розвиток .....

Вікові особливості
Розвиток образотворчих задатків
Розвиток музичних задатків
Залучення до театралізованої діяльності

Показники художньо-естетичного розвитку .....
Поради батькам .....

Досягнення дитини другого року життя .....

Організація життєдіяльності дітей другого року життя .....
Розпорядок дня
Орієнтовний розподіл ігор-занять на тиждень

Дитина раннього віку (від 2 до 3 років) .....

Фізичний розвиток .....

Вікові особливості
Збереження і зміцнення здоров'я
Розвиток м'язово-рухової діяльності

Показники фізичного розвитку .....
Поради батькам .....

Сенсорно-пізнавальний розвиток .....

Вікові особливості
Розвиток сенсорики, психічних процесів
Розвиток предметної діяльності
Пізнавальна діяльність у найближчому природному і предметному довкіллі

Показники сенсорно-пізнавального розвитку .....
Поради батькам .....

Емоційно-соціальний розвиток .....

Вікові особливості
Розвиток спілкування з дорослими і однолітками

Показники емоційно-соціального розвитку .....
Поради батькам .....

Мовленнєвий розвиток .....

Вікові особливості

Розвиток активного мовлення:

- звукова культура
- словник
- граматична будова
- зв'язне мовлення (діалогічне, монологічне)

Показники мовленнєвого розвитку .....
Поради батькам .....

Художньо-естетичний розвиток .....

Вікові особливості

Розвиток образотворчих задатків

Розвиток музичних задатків

Залучення до театралізованої діяльності

Показники художньо-естетичного розвитку .....
Поради батькам .....

Досягнення дитини третього року життя .....

Організація життєдіяльності дітей третього року життя .....

Розпорядок дня

Орієнтовний розподіл ігор-занять на тиждень

Додатки .....

Перелік ігор .....

Специфіка проведення ігор-занять .....

Музичний репертуар .....

Перелік творів художньої літератури .....

Використана та рекомендована література .....

Вступне слово

Перші наукові кроки у вивченні становлення нервової системи, фізичного і психічного розвитку дитини було зроблено відомими вітчизняними (І.П. Павловим, В.М. Бехтеревим, Л.С. Виготським, М.І. Красногорським, Н.М. Щеловановим) та зарубіжними (Т. Бауер, Дж. Брунер, А. Валлон, Ж. Піаже та ін.) вченими. Також, суттєвий вклад щодо розвитку, виховання і навчання дітей раннього віку було здійснено російськими вченими Н.М. Аксаріною, В.М. Аванесовою, М.Ю. Кистяковською, М.М. Кольцовою, Н.Л. Фігуриним та ін. Одержані результати досліджень розвитку і виховання дітей раннього віку дозволили вперше створити науково обґрунтовану систему розвитку і виховання дітей раннього віку.

Водночас ще й на початок нового ХХІ ст. залишалися не вивченими чинники, що суттєво впливають на розвиток організму дитини у внутрішньоутробному і новонародженому періодах. Це спонукало сучасних учених як зарубіжних (Г. Блюм, Т. Верні, Г.Х. Грабер, Ф. Грінейкр, Ф. Дальто, Н. Фоудор, С.В. Корницький, Х. Мазітова та ін.), так і вітчизняних (Н.М. Авдеева, В.М. Астахов, С. Гроф, І.В. Добряков, А.І. Захаров, І.В. Пузь та ін.) започаткувати дослідження пренатального та перинатального періоду розвитку дитячого організму.

Увага вчених усього світу (фізіологів, медиків, психологів, педагогів) спрямована на вивчення проблем, пов'язаних з народженням, розвитком, вихованням і навчанням дітей від запліднення до раннього віку (3 роки). Адже, саме ці періоди є вирішальними у найбільш інтенсивному розвитку всього організму дитини, що в подальшому є визначальним у психічному і моральному становищі особистості людини.

Таке ставлення до вивчення раннього дитинства можна пояснити надзвичайною складністю організації клінічних, психологічних і педагогічних досліджень психіки дітей у пренатальний та перинатальний періоди. Відтак, уявлення про розвиток майбутньої дитини та немовляти аж до другої половини ХХ ст. залишалося на рівні життєвих уявлень.

Пренатальний період розуміють як допологовий, від прийняття рішення народити дитину батьками до 22 тижнів вагітності. Перинатальний період – з 22 тижня вагітності до 10 днів життя дитини.

Ученими було отримано достовірні результати про психічний, емоційний, інтелектуальний розвиток дитини під час вагітності майбутньої матері, пологів, перинатального періоду та малюка. Виявляється, що перебуваючи в утробі матері, дитина вже відчуває думки, емоційний стан матері (позитивний чи негативний), відбувається телепатичний зв'язок між матір'ю і плодом. Тому хронічне занепокоєння, суперечливе ставлення до майбутнього материнства можуть залишити глибокий негативний слід на особистості дитини ще до її народження.

Підвалини майбутньої особистості формуються насамперед у сім'ї. Від того, як спілкуються з малюком, як і чим годують його великою мірою залежить характер майбутнього дорослого та його доля. Навіть ті батьки, які з усією відповідальністю ставляться до свого малюка, оточуючи його фізичним піклуванням та психологічним комфортом, не підозрюють, що у своїх зусиллях виховати гармонійну особистість, вони йдуть із запізненням, принаймні, у дев'ять місяців.

Материнський організм, її психіка - це неначе колиска, у якій дитина живе з моменту зачаття. Вона постійно контактує з матір'ю, обмінюючись емоціями, які впливають на психіку плода.

На організм майбутньої дитини впливає спосіб життя матері, культура її харчування, відсутність або наявність шкідливих звичок.

Негативне мислення і поведінка матері, її надмірні емоційні реакції на стресові чинники є причиною таких післяпологових захворювань, як неврози, тривожні та фобічні стани, численні алергічні прояви, відставання у розумовому розвитку, дислексія, аутизм, органічні пошкодження головного мозку та багато інших патологічних станів.

Позитивні материнські емоції впродовж періоду вагітності викликають посилення росту, врівноваженості нервової системи, спокою, збільшення рівня інтелектуального розвитку плоду, відбувається формування різних задатків майбутньої творчої особистості.

Ефективними умовами розвитку дитини у пренатальному періоді є: сприятливий емоційний стан матері та умови життя; гармонія подружніх стосунків у сім'ї тощо.

Усвідомлюючи важливість розвитку дитини в усіх періодах (пренатальний, перинатальний, немовлячий, ранній і дошкільний) її народження і життя, у 2010 році під егідою ЮНЕСКО в Москві вперше було проведено Всесвітню конференцію з виховання і освіти дітей молодшого віку, в якій взяли участь 1000 учасників із 193 країн світу (членів ЮНЕСКО). Загальною темою конференції була: «Виховання і освіта дітей молодшого віку – перший і засновчий крок до створення багатства націй». У рамках світового форуму було проведено окрему конференцію «Розвиток і виховання дітей раннього віку», в матеріалах якої зазначено унікальну роль повноцінного розвитку дитини і матері з моменту запліднення, у пренатальний і перинатальний періоди, період раннього віку та їх впливу на подальше формування особистості дорослої людини. Світове товариство вчених визнало здорових, розвинутих і вихованих дітей раннього віку «неоцінним багатством» націй і держав усього світу. У резолюції конференції зазначалась необхідність комплексного (цілісного) підходу до розвитку і виховання насамперед дітей раннього віку, залучення до цього процесу медиків, психологів, педагогів та відповідної державної освітньої політики. Підкреслювалось також необхідність розроблення комплексних програм

розвитку дітей раннього віку (від 0 до 3 років) з урахуванням усіх періодів розвитку дитини: пренатального, перинатального, немовлячого і раннього.

Це пояснюється тим, що розвиток і формування особистості дитини відбувається за певними етапами, кожний з яких характеризується своїми особливостями і закономірностями. Незнання, не дотримання їх у процесі розвитку виховання і навчання дитини негативно впливає на фізичне та психосоціальне здоров'я дитини.

Унікальною особливістю раннього дитинства є те, що воно забезпечує загальний розвиток дитини (фізичний, психічний, моральний), який слугує підґрунтям для набуття нею в подальшому спеціальних, знань, умінь і навичок, формування стійких особистісних якостей.

Період раннього дитинства характеризується швидкими темпами фізичного і психічного розвитку дитини, що зумовлено інтенсивним дозріванням як органів чуття, так і нервової системи, удосконалення її функцій у результаті дозрівання і взаємодії організму з довкіллям, під впливом умов життя і виховання дитини.

З народження дитини започатковується її індивідуальне життя як результат розв'язання суперечностей між пренатальною формою органічної єдності матері та дитини і постнатальним перебуванням дитини у новому для неї соціофізичному середовищі. Заміна внутрішніх умов на зовнішні призводить до зміни функціонування всіх органів чуттів, що створює можливості для утворення системи умовних рефлексів, перших тимчасових нервових зв'язків. Яким чином це буде відбуватися, багато в чому залежить від соціально-педагогічних умов, взаємодії дитини з дорослими, які її оточують. Основною формою життєдіяльності новонародженої дитини є її емоційне спілкування з дорослими, від якого залежить подальший як фізичний так і психічний розвиток дитини.

Щоб уникнути кризових явищ у процесі розвитку дитини раннього віку, дорослі (батьки, вихователі) повинні бути добре обізнаними з характеристикою розвитку дитини, її якісними досягненнями на кожному віковому етапі від народження до трьох років.

Метою програми «Оберіг» є забезпечення повноцінного фізичного, психічного, соціального розвитку дитини від моменту зачаття до 3 років, входження її в соціальне середовище, адаптації дітей до постійно змінюваних умов предметного і соціального довкілля.

Завдання програми – забезпечити вихователів, медичних сестер, батьків системою знань щодо особливостей розвитку дитини на різних етапах (пренатальний, перинатальний, немовлячий, ранній) переддошкільного періоду та орієнтовними показниками досягнень дитини раннього віку на кожному віковому періоді.

Науково-теоретичними засадами побудови програми виступили результати досліджень медичної, психофізіологічної та педагогічної галузей

науки як вітчизняних, так і зарубіжних учених у розвитку упродовж усіх періодів раннього віку.

Провідними принципами побудови програми стали: принципи розвитку дитини, об'єктивності, послідовності, ускладнення завдань, індивідуалізації і диференціації позитивних педагогічних впливів на розвиток дитини, принцип єдності розвитку, виховання і навчання дитини, гуманізації відносин дорослих (батьків, вихователів) з дитиною, науковості і водночас доступності змісту програми, принцип дитиноцентризму.

В програмі комплексно представлено вікові особливості і специфіку освітніх завдань упродовж усіх періодів розвитку дитини: пренатальний (внутрішньоутробний), перинатальний (період новонародженості), немовлячий і раннього дитинства.

Програма складається із чотирьох розділів: «Усвідомлене батьківство», «Дитина – немовля (від 10 днів до 1 року)», «Дитина раннього віку (від 1 до 2 років)», «Дитина раннього віку(від 2 до 3 років)». Завершується програма додатками та списком використаної і рекомендованої літератури.

Перший розділ «Усвідомлене батьківство» присвячено розвитку дитини від запліднення до 10 днів її життя (пренатальний і перинатальний періоди). Подано характеристику розвитку організму дитини у внутрішньоутробному періоді: розвиток мозку, нервової системи, органів чуттів. Схарактеризовано специфічні особливості адаптації дитини до нових умов середовища в перші 10 днів новонародженої дитини. Висвітлено основні завдання щодо збереження позитивного емоційного стану вагітної жінки та специфіку її спілкування зі своєю майбутньою дитиною. Завершується розділ «Порадами батькам».

Другий розділ «Дитина – немовля (від 10 днів до 1 року)» у програмі представлено за більш значущими етапами, упродовж яких відчутно помітні позитивні зміни в розвитку дитини, а саме: розвиток дитини від 10 днів до 3^х місяців; від 3^х місяців до 6^{ти} місяців; від 6^{ти} до 9^{ти} місяців; від 9^{ти} до 1 року, а також основні досягнення дитини першого року, організація її життєдіяльності та поради батькам.

Зміст роботи та особливості розвитку дитини в розділах «Дитина раннього віку (від 1 до 2 років)» та «Дитина раннього віку (від 2 до 3 років)» подано за такими підрозділами: фізичний розвиток, сенсорно-пізнавальний розвиток, емоційно-художній розвиток, мовленнєвий розвиток, соціальний розвиток. Структурно ці підрозділи презентовано таким чином: вікові особливості, основні завдання, показники розвитку, поради батькам. На кінець кожного року життя подаються досягнення дитини, розкриваються особливості організації життєдіяльності дітей.

Додатки вміщують переліки ігор-занять, дидактичних та рухливих ігор, творів художньої літератури, аудіо-диски з піснями, фольклорним матеріалом, музикою та казками для слухання з дітьми.

Усвідомлене батьківство

УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО

Особливості розвитку дитини у пренатальний та перинатальний періоди (від запліднення до 10 дня життя)

Пренатальний період (внутрішньоутробний)

Розвиток чуттєвої й нервової системи дитини до народження відбувається надзвичайно інтенсивно. Основні структури мозку закладаються на 5-му тижні розвитку, на 6-8 тижнях відбувається утворення центральної нервової системи. З 6-го тижня вже функціонує вестибулярний апарат, з 8го – центральна нервова система, з'являється чутливість шкіри; з 9го – розвиваються смакові бруньки на язичці, до 12го тижня з'являються безумовні рефлекси утримання, до 13го - смоктальний.

Найперше, чим чує дитина - це її кісткова система. Малюк чує звук материнського голосу внутрішньоутробно, а у 20 тижнів він реагує уже на зовнішні шуми і звуки, що оточують його маму: шум струму крові, звуки серцебиття, живий голос матері; емоційно і рухом реагує на модуляції її голосу. Вуха – перший орган чуття, що формується у дитини. Вплив його поширюється на всю нервову систему.

Ще до народження малюкам властиві різноманітні відчуття. Всі м'язи обличчя для вираження різних емоцій формуються в період з 15 по 18 тижні. Мімічні рухи з'являються з чотирьох місяців.

Зі зміною психоемоційного стану вагітної в її кров викидаються ті чи ті біологічно активні речовини. Малюк реагує на настрій матері, якщо його клітини відчувають зміни у складі крові. Радість, хвилювання, страх чи тривога впливають на ритм серцебиття, кровообіг і обмін речовин малюка: якщо мати радіє, кров розносить гормони радості **ендорфіни**, в разі смутку і тривоги - гормони стресу **катехоламіни**. Гормональна система дитини відразу ж реагує у відповідь – вона проживає свою школу чуттів та емоцій, відчуття безпеки чи небезпеки.

У період перебування в животі у матері малюк з п'ятого місяця емоційно і рухом реагує на модуляції голосу матері і звуки із зовнішнього середовища, приймає велику кількість інформації та стимулів із-зовні, а не тільки через гормони, що виробляються її організмом під впливом певного емоційного стану.

На шостому-сьомому місяцях дитина не тільки добре чує, але і диференціює внутрішні звуки: для неї далеко не байдуже, схвилювано чи спокійно б'ється серце матері, сумно чи весело звучить її голос, рівно чи переривчасто вона дихає. Якщо мати хвилюється, у неї стривожено б'ється серце, збивається ритм дихання, малюк затихає, немов би в передчутті небезпеки. Цей зв'язок - характер звука і відповідний до нього емоційний і фізіологічний стан закріплюється і залишається в пам'яті малюка і після народження.

Основні завдання

У період вагітності жінка потребує особливої уваги від рідних, друзів, колег по роботі та систематичного контролю за станом здоров'я з боку лікарів. Поряд з цим, не менш важливим є її відповідальне ставлення до своєї майбутньої місії – бути матір'ю. Зважаючи на це, постає низка важливих завдань, вирішення яких залежить

від найближчого оточення:

- створювати сприятливі умови для збереження і зміцнення фізичного, психічного, соціального, душевного здоров'я вагітної жінки і дитини, повноцінного проживання ними цього періоду життя;
- забезпечувати належний режим дня вагітної жінки - чергування необхідного відпочинку (сон) та активних видів діяльності (прогулянка на свіжому повітрі); раціонально збалансоване харчування;
- слідувати за тим, щоб вагітна жінка систематично відвідувала лікаря, дотримувалася його порад;
- забезпечувати психологічний комфорт та відповідну емоційну підтримку, створювати атмосферу радісного очікування в народженні дитини;
- заохочувати майбутню маму до занять творчістю (малювання, ліплення, складання віршів, співи, театральна гра та ін.);
- налагоджувати тісний взаємозв'язок жінки із ще ненародженою дитиною через емоційне спілкування;
- збагачувати уявлення вагітної жінки про особливості перебігу внутрішньоутробного періоду, його значення для розвитку всіх функцій організму дитини;
- збагачувати знання майбутньої матері про процес пологів, важливе значення спільних зусиль породіллі і дитини задля досягнення успіху;
- навчити правил догляду за новонародженим - його годування, одягання, купання;
- ознайомлювати з орієнтовними ритмами життя новонародженого (чергування часу спання та активності, кількості годувань);
- сприяти формуванню оптимістичного світосприйняття, почуття впевненості у власних силах майбутньої мами і силах своєї дитини;

майбутніх мам:

- дотримуватися здорового способу життя, уникати різних негативних чинників впливу на розвиток дитини (алкоголь, паління, хімікати, радіація тощо) у внутрішньоутробному періоді;
- намагатися свідомо ставитися до свого теперішнього особливого стану і місії – материнства взагалі, розуміти високий рівень відповідальності за життя дитини і наявність тісного взаємозв'язку з нею;
- вчитися підпорядковувати свої бажання потребам організму дитини, цікавим і корисним для нього заняттям (плавання в басейні, вживання здорової їжі);

- вчитися відчувати поведінку дитини в утробі, визначати її настрій, час активності і спокою;
- постійно спілкуватися з дитиною на основі встановлення міцних емоційних і тактильних контактів;
- намагатися збагачувати враження дитини від прослуховування музики, занять танцями, відвідування музеїв, споглядання краси в природі тощо;
- виховувати у своїй душі почуття ніжності, любові до дитини.

Перші 10 днів життя Вікові особливості

При нормальному внутрішньоутробному розвитку дитина, яка щойно з'явилася на світ, відчуває великі інформаційні навантаження. На момент пологів попереднє внутрішньоутробне життя плоду досягає високого рівня функціональної гармонії. До останніх тижнів вагітності дитина здійснює організовані рухи руками, ногами, утримує голову у вертикальному положенні, може торкатися обличчя, посміхається. Відгук рухової активності на поведінку матері підтверджує його емоційну залученість.

У момент появи на світ дитина переживає найсильніший стрес у житті. Різнобарвний, різноголосий зовнішній світ, гравітація, нові смакові подразники, дотику, температурні перепади інформаційною лавиною обрушуються на щойно народжений мозок. У перші 4-5 діб після пологів мозку новонародженого необхідно адаптуватися до нового для дитини довколишнього середовища.

Перші 12 годин життя дитина переживає «імітаційний період». Новонароджений утримує голову, «розглядає» довкілля, змінюючи міміку обличчя.

Наприкінці першої доби виникає пригнічення більшості «внутрішньоутробних функцій». Дитина не бачить, не чує, не тримає голову, майже не реагує на зовнішні сигнали. Збереженими залишаються - смоктальний і кроковий безумовні рефлекси (автоматизми).

На 5-7 добу мозок дитини здатний приймати інформацію з довкілля, започатковується складний процес морфологічних і функціональних змін.

До кінця другого тижня немовля вчиться «фіксувати» зорову, слухову, тактильну інформацію, що надходить та слідувати за нею головою і очима.

Основні завдання у перші 10 днів життя

Народження – це стресова для дитини ситуація, а тому батькам і найближчому оточенню потрібно докласти неабияких зусиль, щоб забезпечити їй м'який перехід зі звичного середовища внутрішньоутробного існування у довколишній світ, а саме:

- створювати умови для забезпечення відчуття захищеності і спокою для новонародженого через максимально можливу присутність поряд з мамою;

- забезпечувати максимально комфортне середовище існування (стабільна температура повітря від 20 – 24 градусів, спокійне звукове тло, облаштування кімнати в теплих пастельних тонах, відсутність негативних чинників впливу на дитячий організм тощо);

- вчитися з перших днів життя дитини дослухатися до її потреб (годування материнським молоком за вимогою, достатня тривалість сну), забезпечуючи у такий спосіб її адаптацію до нових умов життєдіяльності;

- слідкувати за дотриманням правил догляду за новонародженим (оброблення пуповинної ранки, догляд за шкірою, зміна підгузників, пеленання, одягання і роздягання проведення гігієнічних процедур - підмивання і обмивання тощо).

Поради батькам

- відповідально поставтеся до прийняття рішення стати батьками;
- поважайте і любіть один одного, живіть у злагоді між собою;
- налаштуйтеся на позитивний настрій, заручіться підтримкою рідних і найближчого оточення;

- уникайте конфліктів, сварок, не давайте волю негативним емоціям, щоб не нашкодити психіці майбутньої дитини;

- намагайтеся дотримуватися здорового способу життя ще до моменту зачаття, насамперед позбавтеся шкідливих звичок;

- створіть для себе розпорядок дня, у якому б передбачалося чергування активних видів діяльності і відпочинку. Обов'язковими мають бути прогулянки на свіжому повітрі, при нормальному перебігу вагітності можливо виконувати спеціальні комплекси фізичних вправ. Нічний сон вагітної жінки має бути достатньої тривалості (не менше 9 годин);

- дотримуйтеся збалансованого режиму харчування. Вживайте здорову різноманітну їжу не менше 4 разів на день. Перевагу надавайте фруктам, м'ясним і молочним продуктам;

- за допомогою рідних підтримуйте чистоту в оселі, забезпечуйте щоденне провітрювання;

- *налагоджуйте фізичний контакт з дитиною.* Протягом дня вагітні торкаються та погладжують животик. Якщо запропонувати їм додати різноманітності своїм рухам, вже через кілька днів вони дивуються реакціям дитини. Малюки також дуже добре реагують на масаж. Не складно нанести на живіт масажне масло або профілактичний крем від розтяжок і з задоволенням для себе і малюка помасажувати животик. Боятися нічого - малюки надійно захищені амніотичною рідиною, зате масаж крізь стінку «будиночка» відчують – це дотикове спілкування;

- *більше спілкуйтеся з дитиною.* Особливо це стосується майбутнього тата, якому варто знаходити час для розмов із малюком, що поки що знаходиться у маминому животикі. Звертайтеся до дитинки лагідними словами, розповідайте їй цікаві історії, переглядайте разом улюблені фільми.

Такі відверті розмови формують сприйняття голосів матері і батька, інших членів сім'ї;

- з метою розвитку ще ненародженої дитини *слухайте музику* за власними уподобаннями (класичну, спокійну, оптимістичну). Під звуки гармонійної музики дитина ще в лоні матері буде гармонійно духовно і фізично розвиватись. Так чудовий вплив на інтелектуальний розвиток дитини має музика Моцарта. Музика Вівальді та Чайковського має більш заспокійливий ефект. А твори Бетховена і Брамса здатні викликати активні рухи малюків;

- не соромтеся *співати малюку колискові та пісні свого дитинства*. Коли жінка співає - вона з'єднується зі своїми почуттями та емоціями і переживає їх набагато повніше. І, звичайно ж, дитина теж відчуває більш сильні імпульси від своєї мами - не тільки голос говорить йому тепер про любов і ніжність, але її дихання і все тіло, немов наповнюється цими вібраціями. За допомогою колискових (що володіють певними гіпнотичними властивостями), можна дарувати дитині позитивні життєві спрямування на здоров'я, на успіх;

- *займайтеся творчістю* – малюйте, ліпіть, пишiть вірші, казки. У такий спосiб майбутні мами можуть виразити свою любов до малюка ще до його народження;

- плануйте *організацію сімейного дозвілля з користю для майбутньої дитини*. Частіше відпочивайте на природі, милуйтеся її красою і неповторністю;

- думайте про ті якості, які б ви хотіли побачити у своїй дитині – про доброту, щирість, працелюбність, мудрість. У такий спосiб ви будете виховувати багату духовно особистість ще до народження;

- *діліться з малюком позитивними емоціями*. Наприклад, запам'ятовуйте образи і ситуації, що дають відчуття сили і енергії, а потім подумки відтворюйте їх, закривши очі. Підготуйте в свідомості галерею образів, що допомагають досягти розслаблення і спокою. Це можуть бути шум моря, дзюрчання струмочка, спів птахів або вид поляни ромашок, споглядання блакитного неба з хмарами, запах м'яги або лаванди, відчуття м'якої трави;

- відвідайте курси молодих батьків, школи усвідомленого батьківства, клуби майбутніх мам за інтересами. Це посприє збагаченню наявних у вас знань щодо розвитку дитини у пренатальний і перинатальний періоди, формуванню елементарних вмінь і навичок по догляду за новонародженим, задоволенню своїх творчих потреб, розвитку потенційних задатків майбутнього малюка;

- щоб виявити любов до своєї дитини не очікуйте її фактичного часу приходу у наш світ, усвідомте, що вона вже існує, вона – ваша, любіть і оберігайте її вже зараз;

- *у перші 10 днів життя* дитини намагайтеся якомога більше часу проводити з нею. Материнське тепло, запах, серцебиття, ніжні погляди, дотики, грудне годування, спільний сон з новонародженим малюком – все це сприяє

налагодженню тісного емоційного зв'язку між матір'ю і дитиною з перших днів життя, який багато в чому визначає подальшу долю вже дорослої людини.

Не менш турботливим слід бути і батьку. Його завдання допомагати дружині у всьому – доглядати за малюком (одягати і роздягати, міняти підгузники, залучатися до проведення гігієнічних процедур), не боятися брати на себе відповідальність і емоційно спілкуватися із синочком або донькою. Будьте певні, у підсвідомості дитини відкладуться ваші теплі слова, перші чуйні зізнання на все життя.

Дитина-немовля **(від 10 днів до 1 року)**

ДИТИНА-НЕМОВЛЯ (ВІД 10 ДНІВ ДО 1 РОКУ)

Процес розвитку дитини першого року життя можна схарактеризувати як період сенсомоторного розвитку інтелекту (від народження до 2-х років) і орально-сенсорний, психосоціальний розвиток особистості. З врахуванням цього сформовані основні завдання раннього розвитку дитини преддошкільного періоду.

Розвиток дитини від 10 днів до 3-х місяців

Вікові особливості

Цей віковий період характеризується швидкими темпами сенсомоторного розвитку дитини: розвивається мозок (збільшується його вага на 30 г. щомісячно) та його пластичність. Після народження впродовж місяця у дитини наявні кілька безумовних рефлексів; харчовий (ссальні рухи), зоровий (зрачковий), рефлекс Бабинського (на подразнення підошви реагують пальці ноги); рефлекс хапання. На основі цих рефлексів досить рано утворюються нові умовні рефлекси. Відбувається розвиток аналізаторів, що сприяє розвитку орієнтації дитини в навколишньому середовищі.

Основні завдання

Моторний розвиток

- розвивати загальну рухову активність дитини під час неспання, у процесі взаємодії з дорослим;
- сприяти зосередженню дитини на власній активності, фіксуючи і простежуючи свої власні рухи;
- навчати первинних рухових навичок, доводячи їх до автоматизму.

Психосоціальний розвиток

- сприяти формуванню довіри до найближчого оточення людей, особливо до батьків;
- стимулювати формування зорового, слухового зосередження;
- розширювати досвід емоційного реагування на звукову, слухову, тактильну інформацію;
- сприяти пізнанню і адекватному реагуванню на появу близьких людей (прояв «комплексу пожвавлення»).

Розвиток передмовленнєвих голосових реакцій

Вікові особливості

Розвиток мовлення дітей раннього віку поділяють на два періоди: підготовчий (від народження до 1,5-2 років) та період активного мовленнєвого розвитку (від 1,5-2 до 3 років). Перший рік життя належить до підготовчого періоду, впродовж якого на кожному місяці в розвитку мовленнєвого апарату з'являються певні досягнення, які потрібно підтримувати і розвивати.

Перший місяць (10 днів – 1 місяць):

- у процесі емоційного спілкування дитини з дорослими (провідної діяльності) викликати першу емоційну реакцію на голос дорослого – посмішку у відповідь на розмову дорослого.

Один-два місяці:

- у процесі емоційного спілкування дорослого з дитиною викликати зорове зосередження на обличчі і розмові дорослого;

- на кінець місяця навчити прислуховуватися до голосу чи предмета, що звучить; викликати посмішку у відповідь на розмову та перші звукові передмовленнєві комплекси – агукання (*агу – агу – агу*), стимулювати їх багато разове повторення;

- стимулювати прояви мовленнєвих реакцій у дитини не тільки на руках, а й у ліжку (чи манежі);

- у відповідь на ніжні ласкаві слова дорослого викликати перші короткі звуки (*г, кх, к, мг, бг*), здебільшого поєднання гортанних і губних;

- розвивати вміння уважно вдивлятися в обличчя дорослого, який розмовляє з нею; вміння прислухатися до різних звуків: мовлення дорослого, звучання різних іграшок (дзвіночки, брязкальця);

- розмовляти з дитиною, загравати з нею, посміхатися затримувати на собі погляд дитини, викликати звуконаслідування; слідкувати поглядом за іграшкою, що рухається і звучить.

Два-три місяці:

- викликати слухове і зорове зосередження на розмові дорослого, предметах та іграшках;

- стимулювати емоційні позитивні прояви у процесі спілкування з дорослим (комплекс пожвавлення) та голосові реакції: гукування, в яких переважають приголосні звуки (*тіль-тіль, фрру, фрррі, кх – кх кіх* та ін.), та гуління (*ня-ня, бя-бу-бі, пі-пя* і т.ін.);

- досягти ініціативного спілкування дитини;

- розвивати вміння розрізняти звуки різної висоти; стимулювати активне звуконаслідування.

Розвиток дитини від 3-х до 6-ти місяців

Вікові особливості

У цьому віці дитина продовжує процес освоєння первинного кола реакцій - повторення будь-якої дії заради самої дії. Дитина спостерігає за рухом своїх рук, отримуючи задоволення від своєї власної активності. До 5-ти місяців стає помітним формування координації зору і хапання, а з 6-ти місяців розвиваються вторинні кругові реакції - повторення дій заради деяких вражень. Дитина починає помічати світ, який її оточує.

Основні завдання

Моторний розвиток

- розвивати рухові навички: моторику тіла;

- вчити дитину перевертатися на живіт; утримувати голову прямо; сидіти з підтримкою; сидіти з опорою на руки; за підтримки у вертикальному положенні стояти з опорою на ноги;
- вчити повертати голову при прослідковуванні за рухомим об'єктом;
- розвивати навички дрібної моторики, утримуючи предмет, вкладений у руку; тягнутися, захоплювати предмети різної величини; тримати в кожній руці по одному предмету;
- вчити діяти обома руками окремо; перекладати предмет з однієї руки в іншу.

Психосоціальний розвиток

- стимулювати формування навичок спілкування та емоційного реагування на спілкування з близькими (гуління, посмішка);
- вчити впізнавати близьких (реакція на «своїх» і «чужих»);
- сприяти емоційному реагуванню на ігрові дії (радіти, сміятися);
- розвивати зорове сприйняття. Учити дитину стежити за переміщенням дорослого, розглядати своє відображення в дзеркалі, фіксувати погляд на конкретному предметі, розглядати власне тіло. Розглядати обличчя, великі картинки;
- розвивати слухове сприйняття, дізнаючись про наближення близьких за голосом, повертати голову у бік джерела звука, прислухатися до музики, уважно дивитися на об'єкт, що видає звук, реагувати на своє ім'я, прислухатися до шепоту. Вчити грати з підвішеними іграшками (у вигляді простих рухових реакцій);
- сприяти формуванню цілеспрямованих дій: виділяти об'єкт, що цікавить; реагувати на нову іграшку і тягнутися до неї; помічати зміну іграшок.

Мовленнєвий розвиток

Три – чотири місяці

- домогтися спілкування дорослого з дитиною на основі голосових реакцій, мовленнєвих звуків;
- стимулювати: промовляти голосно звуки, голосно сміятись у відповідь на звертання, агукати, гуліти;
- пропівувати «співуче гуління» – треллі (*a-a-a-a, o-o-o-o, ау-ау-ау, еі-еі-еі, аль-ле-лі, аги-гі*);
- викликати слухове зосередження, вчити прислухатися до своїх голосових проявів, перегукуватися з дорослим, стимулюючи звуконаслідування;
- розвивати вміння відшукувати за звуком місцезнаходження дорослого чи предмета.

Чотири - п'ять місяців

- вчити спілкуватися за допомогою мовленнєвих звуків з іншими дітьми (своїми однолітками в манежі); реагувати на тон дорослого, розуміти різні ситуації спілкування під час годування, одягання, вкладання спати;
- розвивати здатність уважно слухати і розрізняти звуки (знайомий голос, звучання іграшки);

- викликати звуконаслідування (гуління, треллі); підтримувати белькотання (промовляння окремих складів) ма-ма-ма, та-та-та, бу-бу-бу;
- активізувати повторення дитиною складів за дорослим.

П'ять - шість місяців

- розвивати в дітей розуміння мовлення дорослого;
- стимулювати активне белькотання, повторення за дорослим складів (па-па-па, тя-тя-тя, ба-ба-ба, ма-ма-ма);
- вчити розуміти міміку і жести дорослих у різних ситуаціях спілкування;
- розвивати артикуляційний апарат дитини, мовленнєве дихання, фонематичний слух.

Показники розвитку дитини 6 місяців

- володіє рухами сидіння, повзання, хапання;
- здатна до перших цілеспрямованих дій, координації зору, слуху, рухових дій;
- белькоче, активно звуконаслідує склади (*ма-ма-ма, та-та-та*);
- розуміє мовлення дорослих у знайомих ситуаціях спілкування.

Розвиток дитини від 6-ти до 9-ти місяців

Вікові особливості

Продовжується розвиток мозку дитини (до 9 місяців його вага досягає 660 г.) та нервової системи. Дитина оволодіває рухами руки як знаряддям діяльності та основними органом пізнання дійсності: засвоює рухи утримання предмета рукою, його обмацування і різнобічного пізнання. Формуються перші прості результативні дії з предметами, активізується пізнавальна діяльність дитини.

Основні завдання

Моторний розвиток

- розвивати координацію рухів дитини, навчати виконувати одночасно дві дії: дотримуючись однією рукою за ліжечко, іншою рукою тягнутися за іграшкою; самостійно сідати і впевнено сидіти; вставати на коліна, стояти з підтримкою; повзати навколішках; сидючи без опори, повертатися в різні боки;
- вчити дитину захоплювати іграшки з будь-яких положень, перекладати з руки в руку, піднімати предмети, використовуючи для захоплення великий палець;
- навчати малюка брати дрібні предмети вказівним і великим пальцями, плескати в долоні.

Психосоціальний розвиток

- вчити адекватного емоційного реагування у відповідь на спілкування; підтримувати контакт з дорослим на ігровому та емоційному рівнях; проявляти ніжність до близьких (цілувати, обіймати);

- розвивати зорові навички, вчити контролювати свої дії: стукати предметом об предмет; помічати дрібні предмети (крихти хліба, намистинки); шукати поглядом заховану іграшку; впізнавати себе і близьких у дзеркалі;

- розвивати слухове сприйняття; формувати здатність повторювати інтонацію мовлення дорослого; вчити виявляти інтерес до предметів, що по-різному звучать; адекватно реагувати на силу звуку, прислухатися до тихих звуків; здійснювати танцювальні рухи під веселу музику;

- стимулювати пізнавальну активність: розглядати книжки, запам'ятовувати і виконувати прості дії під слова забавлянок; досліджувати іграшки (стукати, трясти, катати); складати за допомогою дорослого просту пірамідку, реагувати на тактильні відчуття.

Мовленнєвий розвиток

Друге півріччя характеризується розвитком розуміння мовлення дорослих. З'являється новий тип спілкування дитини з дорослим – на основі розуміння мовлення дорослого.

Шість - сім місяців

- активізувати звуконаслідування і повторення за дорослим нових складів з губних приголосних і голосних, яких не було в белькоті дитини;

- вчити розуміти значення слів, що позначають безпосередню дію з предметами (дай, візьми, поклади);

- спонукати знаходити певні знайомі предмети в іграх типу «Схованки»; стимулювати дитину до пошуку знайомих предметів запитаннями («Де собачка?», «Де тато?», «Де кіця?»); виконувати певні рухи (дії) при називанні дорослим предметів і дій з ними;

- розвивати у дітей здатність розуміти слова – узагальнення (м'ячик – і червоний, і синій, і зелений).

Сім - вісім місяців

- продовжувати розвивати розуміння мовлення дорослого; заохочувати до дій з різними предметами після їх називання дорослим (повертати голову в бік предмета, стукати брязкальцями), виконання певних рухів («ладусі-ладусі», «до побачення», «відкрий-закрий»);

- розвивати активне мовлення дітей: повторювати за дорослим голосно окремі склади (бі-бі, ту-ту і т. ін.) і слова, що позначають конкретні дії, прохання (дай-дай, на);

- вчити розрізняти імена близьких дорослих і дітей, впізнавати їх і називати словами – складами (ма-мама, ба-баба і т. ін.). У словнику дітей 1-5 слів.

Вісім – дев'ять місяців

- вчити дітей повторювати за дорослим склади, що були в белькотінні, реагувати на своє ім'я, повертатися до дорослого;

- вчити знаходити відповідні іграшки і предмети на запитання «Де?», незалежно від їх місця знаходження;

- залучати дітей до спільних ігор з дорослими: «Дожену-дожену», «Схованки». У словнику дітей 3-7 слів.

Показники розвитку дітей дев'яти місяців

- оволодіває основною формою активної пізнавальної діяльності – обмацуванням предметів;
- розуміє мовлення дорослого в знайомих ситуаціях;
- оволодіває простими результативними предметними діями та діями-співвіднесення з двома предметами;
- промовляє перші усвідомлені слова: слова - склади, слова – речення.

Розвиток дитини від 9-ти місяців до 1 року

Вікові особливості

Цей період характеризується надзвичайною активністю предметної діяльності дитини. Збільшується кількість і якість предметних дій. Одній ті самі рухи повторюються багаторазово. Дія стає основним способом пізнання довкілля.

Дитина оволодіває прямоходінням. Мовлення стає основним засобом спілкування.

Основні завдання

Моторний розвиток

- сприяти оволодінню цілеспрямованої, скоординованої рухової активності, управління власним тілом;
- розвивати відчуття рівноваги та орієнтації в просторі;
- вчити самостійного ходіння, присідання, здатності перелізати через перешкоду, вміння ходити приставним кроком, притримуючись за опору;
- вчити активно користуватися вказівним жестом, самостійно нанизувати пірамідку на стрижень, перегортати сторінки книги, опускати дрібні предмети у вузький отвір.

Психосоціальний розвиток

- розширювати досвід активної взаємодії з незнайомими дорослими;
- вчити наслідувати поведінку дорослого в елементарних побутових діях, у самообслуговуванні; спостерігати за реакцією дорослих у різних побутових ситуаціях; диференціювати емоційний стан дорослого (дідусь сердиться, мама плаче);
- заохочувати дитину повторювати дії, що викликали сміх, радість; грати зі своїм відображенням у дзеркалі; чітко проявляти свій емоційний стан мімікою, руховими і голосовими реакціями: боязкість, сором'язливість, цікавість;
- знайомити з фотографіями близьких, вчити впізнавати їх, розглядати в книгах і журналах предмети з чіткими контурами, спостерігати за дорослим, коли він пише і малює;
- вчити знаходити джерело звука, захованого за спиною; проявляти інтерес, прислухатися, коли вимовляють незнайомі слова;
- розвивати вміння ставити кубик на кубик, збирати предмети в коробку, катати м'ячик у парі з дорослим;

- вчити самостійної гри (катати машинку, прикладати телефон до вуха, качати ляльку); шукати заховану під ковдрою іграшку; ховатися за хустинкою.

Мовленнєвий розвиток

Дев'ять-десять місяців

- вчити повторювати за дорослим склади, що були в белькотінні, реагувати на своє ім'я, повертатися до дорослого;
- вчити знаходити відповідні іграшки і предмети на запитання «Де?», незалежно від їх місця знаходження;
- залучати до спільних ігор з дорослими: «Дожену-дожену», «Схованки»;
- вчити розрізняти імена близьких дорослих, дітей, назви предметів, що оточують дитину, іграшок, тварин, а також рухів і дій.

Десять - одинадцять місяців

- вчити вимовляти перші слова – позначення (мама, тато, баба), звуконаслідувальні слова (гав-гав, киць-киць);
- ввести в словник дитини 3-8 слів.

Одинадцять - дванадцять місяців

- вчити розуміти зміст коротеньких казок і оповідань, зображень знайомих предметів на картинці;
- ввести в активний словник дитини 10-15 слів;
- стимулювати дітей вживати слова-речення, слова з 2-3 складів.

Досягнення дитини першого року життя

- ріст дитини збільшується вдвічі, вага – втричі;
- більшість дітей оволодівають ходінням, прямоходінням;
- відбуваються значні зміни в розвитку нервової системи і мозку, що забезпечує утворення різноманітних нових нервових зв'язків; адаптацію дитини до нових умов середовища;
- рухи і дії стають основним засобом пізнання довкілля; дитина оволодіває простими предметними і функціональними діями з одним або двома предметами;
- розвиваються ранні форми наочно-дієвого мислення;
- формуються координація рухів всього тіла: корпусу, голови, шиї, очей, рук і ніг;
- дитина здатна сприймати і розуміти зміст простих віршиків, казок у супроводі наочності; уважно розглядати предметні картинки, впізнавати і називати словами знайомі зображення.
- активний словник дитини налічує 10-15 слів.

Організація життєдіяльності дітей першого року життя

Швидкі темпи фізичного й психічного розвитку дітей першого року життя викликають поміжні зміни у їхній загальній поведінці за такими етапами:

до 3^x місяців; з 3^x місяців до 6-7 місяців; з 6-7 місяців до 9-10 місяців; з 9-10 місяців до року.

На кожному із цих етапів різні завдання розвитку і виховання дитини, різний режим дня.

Основні завдання організації життєдіяльності дітей віком до 3^x місяців:

- організувати сон, годування, активне неспання за певним режимом; вчити засинати без додаткових впливів;
- розвивати органи чуттів – зорових і слухових;
- формувати загальний емоційно-позитивний стан дитини і голосові реакції;
- розвивати моторику дитини;
- запобігати виникненню негативних звичок (ссання пальців, засинання на руках і т. ін.);
- здійснювати оздоровчі і загартовувальні процедури.

Режим дня дитини складається з таких елементів: активне неспання, сон, годування. Правильним є таке чергування: після сну – годування, після годування – активне неспання. До трьох місяців дітей годують кожні 3 години (загальна кількість годувань 7). Тривалість кожного періоду неспання 1-1,5 години.

Денний сон – 4 рази, тривалість кожного періоду денного сну – 2 – 1,5 години; загальна кількість годин сну на добу – 18 -16,5 годин.

З 2-3 місяців дитина повинна спати при відчиненій фрамузі, потім на веранді (t° – не нижче 10°).

У період активного неспання з дітьми проводять в ігровій формі індивідуальні ігри – заняття: розвиток передмовленнєвих голосових реакцій, розвиток слухових і зорових зосереджень у спеціально відведений для цього час (не раніше ніж через 15-20 хв. після годування і не пізніше як за 20-25 хв. до вкладання дітей спати).

З 2,5 місяців в манежі чи ліжку до спеціальних стояків підвищують іграшки, зручні для захоплення дитиною (кільця, з прив'язаними до них дрібними іграшками чи брязкальця).

З 3^x до 6 місяців дитину годують кожні 3,5 год.: кількість годувань 6; перерва між годуваннями – 3,5 год. денний сон 3-4 рази, тривалість 2-15 год. Загальна кількість сну 16,5-16 год.

Режим дня треба будувати так, щоб між кожними двома денними годуваннями дитина один раз спала і один раз перебувала у стані активного неспання. У період активного неспання з дітьми проводять в ігровій формі індивідуальні ігри заняття.

Організація життя дітей з **6-7 місяців до 9 місяців** відбувається за режимом з трьохразовим, а в **9-10 місяців** – з двохразовим денним сном.

Тривалість активного неспання до кінця року збільшується до 3-3,5 годин. Годують дітей кожні 4 години, 5 разів на добу. З 6-7 місяців заняття у

манежі можна проводити з 4-6 дітьми. Індивідуальні заняття з дітьми до 1 року проводять щоденно, а групові – повторюються через 2-3 дні.

З дітьми першого року життя проводять такі ігри-заняття: розвиток рухів, масаж і гімнастика, розвиток дій з предметами (іграшками), розвиток мовлення (звуконаслідування), заняття з картинками, розігрування забавлянок, спостереження за довір'ям, музичні заняття, дидактичні ігри з сенсорного розвитку.

Розпорядок дня
(орієнтовний розподіл часу на процеси життєдіяльності дітей
віком від 3 місяців до 1 року)

Процеси життєдіяльності	від 3 до 5-6 міс.	від 5-6 до 9-10 міс.	від 9-10 міс. до 1 року.
Вдома			
Піднімання, годування	6.00-7.00	6.00-7.00	-
Піднімання, неспання	-	-	6.30-7.00
У дитячому садку			
Приймання дітей, одяг, вимірювання температури, переодягання, ігри в манежі (і на підлозі)	7.00-7.30	7.00-8.00	7.00-8.00
Укладання, сон на повітрі	7.30-9.30	8.00-10.00	-
Миття рук, сніданок	-	-	7.30-8.30
Ігри-заняття	-	-	8.30-9.00
Підготовка до сну, сон	-	-	9.00-11.30
Поступове піднімання, годування	9.30-10.00	10.00-10.45	-
Поступове піднімання, годування (обід)	-	-	11.30-12.30
Ігри-заняття, масаж, гімнастика, повітряно-водні процедури	10.00-11.00	10.45-12.00	12.30-14.30
Укладання, сон на повітрі	11.00-13.00	12.00-14.00	14.30-16.00
Поступове піднімання, годування	13.00-13.30	14.00-14.45	-
Поступове піднімання, полуденок	-	-	16.00-16.30
Ігри, заняття	13.30-14.30	14.45-16.00	16.30-18.00
Укладання, сон на повітрі	14.30-16.30	16.00-18.00	-
Поступове піднімання, годування	16.30-17.00	18.00-18.30	-
Батьки забирають дітей додому	17.00-18.00	18.30-19.00	18.00-19.00
Вдома			
Сон	18.00-19.30	-	-
Піднімання, купання, годування, гра	19.30-20.30	-	-
Гра, прогулянка	-	19.00-19.30	19.00-19.30
Купання, вечеря	-	-	19.30-20.00
Купання, укладання на сон	-	19.30-20.00	-
Нічний сон	20.30-6.00	20.00-6.00	20.00-6.00
Годування	23.30	22.00	23.00

Поради батькам

- стимулюйте дітей до самостійного ходіння; виховуйте сміливість ходити, бігати;
- залучайте дітей до різноманітних дій з предметами: тримати ложку, чашку; гребінцем причісувати волосся, нанизувати кільця на пірамідку, брязкати брязкальцями, дзвонити дзвіночком і т. ін.;
- заохочуйте дітей до багаторазового повторення одних і тих самих дій: закривати кришкою коробку, банку, кидати і піднімати м'ячик, гойдати ляльку, годувати зайчика і т. ін.;
- вчіть дитину діяти з двома предметами, одночасно виконувати дві дії;
- розвивайте координацію рухів рук і ніг;
- вчіть контролювати свої дії: стукати предмет об предмет; нанизувати чи збирати намисто, камінці;
- залучайте дітей до обстеження предметів: обмацувати, розглядати з різних боків, стукати, нюхати, куштувати; називайте всі дії дитини словами;
- слідкуйте за дотриманням правил безпеки життєдіяльності (не давайте дрібних іграшок, предметів, надійно ховайте ліки, миючі засоби, парфумерію тощо);
- заохочуйте дитину до самообслуговування: повторювати дії дорослого в одяганні, роздяганні, умиванні, прибиранні іграшок, триманні ложки, користуванні серветкою, носовичком;
- організуйте різноманітні мовленнєві ігри: звуконаслідування («Як м'явчить кошеня?»), «Хто це гавкає?», «Скажи як я», «Схованки»), на активізацію словника («Чарівний коник», «Хто в будиночку живе?», «Впізнай, що це?»);
- показуйте предметні і сюжетні картинки (з двома дієвими особами: дівчинка і кошеня, хлопчик і собака);
- читайте забавлянки, пісеньки, віршики, стимулюйте виконання рухів і дії за їх змістом;
- заохочуйте дітей називати знайомі предмети і дії словами (дай, на, молоко, мама, баба, тато);
- називайте правильні слова (собачка, кішечка), а потім звуконаслідування (гав-гав, киць-киць); не повторюйте за дитиною її власних звуконаслідувань, примітивних слів-складів;
- розглядайте з дитиною ілюстрації у дитячих книжках великого розміру;
- не давайте дитині одночасно багато іграшок (не більше 2-3), навчайте їх порівнювати за розміром, кольором;
- залучайте дітей розглядати себе в дзеркалі, свій одяг, взуття, частини тіла; привчайте їх до охайності, дотримуватися чистоти рук, обличчя, одягу;
- розповідайте казки «Дід і баба», «Ріпка», «Колобок»;
- співайте щовечора на ніч колискові пісні;
- дотримуйтесь постійного режиму дня.

Дитина раннього віку (від 1 до 2 років)

ДИТИНА РАНЬОГО ВІКУ (ВІД 1 ДО 2 РОКІВ)

➤ Фізичний розвиток

Вікові особливості

У першому півріччі 2-го року життя триває інтенсивний фізичний розвиток дітей та подальший розвиток їхньої вищої нервової діяльності. Підвищується працездатність нервової системи, внаслідок чого до 1 року 6 міс тривалість неспання збільшується до 4-4,5 год. Умовні рефлекси формуються значно швидше, але довго ще залишаються нестійкими, утворені навички вимагають тривалого підкріплення. Порівняно слабкою є рухливість нервових процесів, також слабо розвинені гальмівні процеси, внаслідок чого діти важко переносять різкі зміни звичних умов життя.

Діти хворобливо реагують на незначні похибки в догляді за ними та залежні від умов життя, швидко стомлюються, надзвичайно вразливі.

Рухи дитини 1 року – 1 року 3 міс. займають майже весь час її неспання. Можливість самостійно пересуватися створюють сприятливі умови для психічного розвитку дитини.

Після 1 р. 6 м. діти стають фізично більш витривалими, захворюваність серед дітей цього віку значно меншою. Різко підвищується працездатність нервової системи. До 2 років дитина може не спати близько 5 год. Вона легше пристосовується до нових умов.

Суттєвого значення для фізичного розвитку дитини набувають рухи. Вони викликають прилив крові до м'язів і тим самим поліпшують їх живлення. Дитині властива велика потреба в русі. Рух є одним із джерел радості дитини. Рухи та вправи впливають на психічний розвиток малюка, сприяють розвитку орієнтування в довколишньому. Завдяки рухам руки та пальців дитина пізнає властивості предметів.

Упродовж першого року життя, малюк опановує багато рухів, удосконалюється його ходьба, він вчиться переступати через невеликі перешкоди (наприклад, покладені на підлозі брусочки), підніматись і спускатися з гірки, котити до іншої дитині кульку тощо.

Основні завдання

Збереження і зміцнення здоров'я

- спрямовувати роботу на забезпечення охорони та зміцнення здоров'я дітей;
- формувати елементарні культурно-гігієнічні навички;
- забезпечити безпеку життєдіяльності дітей;
- залучати до загартовування;
- сприяти пізнавальній активності: пояснювати значення фізичних вправ та загартовування для зміцнення здоров'я.

I півріччя (від 1 року до 1 року 6 місяців)

Формування культурно-гігієнічних навичок

- привчати самостійно мити руки (підставляти їх під струмінь води, змивати мильну піну), охоче вмиватися, гратися з водою;
- вчити користуватися носовичком, повідомляти про свої фізіологічні потреби;
- дати поняття про те, що потрібно їсти чистими руками;
- привчати дитину охоче їсти різноманітні страви;
- виробляти уміння їсти ложкою, самостійно пити з чашки, тримаючи її обома руками; їсти першу страву з хлібом;
- вчити самостійно сідати на стілець, який присуває до столу дорослий; після їди, за словесною вказівкою дорослого, присувати свій стілець на місце.
- заохочувати допомагати дорослим під час одягання і роздягання.

Забезпечення безпеки життєдіяльності

- ознайомлювати з тим, що небезпечні дії можуть призвести до травматизму (наприклад, гратися з дрібними іграшками, використовуючи їх не за призначенням – брати до рота, засовувати у вуха);
- наочно показати небезпечні предмети (праску, сірники, ніж, виделку, ножиці) та пояснити сутність понять: «можна» - «не можна».

II півріччя (від 1 року 6 місяців до 2 років)

Формування культурно-гігієнічних навичок

- звертати увагу на те, що з чистими іграшками приємно гратися; охайний одяг приємно носити;
- ознайомлювати із предметами особистої гігієни: мило, рушник, гребінець, носовичок;
- вчити позитивно сприймати гігієнічні процедури, мити руки перед їжею і після кожного забруднення, на прохання дорослого закатувати рукава під час умивання, користуватися рушником;
- вчити підтримувати охайний зовнішній вигляд, за допомогою дорослого усувати ознаки забруднення тіла, одягу, речей;
- привчати самостійно сідати за стіл і вставати із-за столу, присувати свій стілець; знати своє місце за столом; їсти самостійно, тримати чашку і ложку за ручку; після нагадування дорослого користуватися серветкою; дякувати за їжу;
- вчити за допомогою дорослого знімати та вдягати одяг у певному порядку, правильно складати його.

Забезпечення безпеки життєдіяльності

- вчити прагнути уникати взаємодії із тим, з чим пов'язаний негативний досвід дитини (болем, неприємними переживаннями);
- вчити адекватно реагувати на заборону дорослого щодо виконання небезпечних дій з вогнем, електроприладами, гострими предметами; проявів

фізичного насильства (не можна кусатися, битися, забирати іграшки в однолітків).

Загартовування дітей другого року життя

- у приміщеннях забезпечувати чистоту повітря та нормальний температурний режим, систематичне провітрювання, утримуючи температуру повітря +21, +22 °С. Під час денного сну оптимальна температура в спальні має становити +16°C, +18 °С;

- створювати умови для прийняття дітьми *повітряних ванн* під час переодягання, поступово збільшуючи їх тривалість від 2-3 хвилин до 6-8, починаючи з температури повітря +22 °С, поступово знижуючи до + 18 °С;

- виводити дітей на прогулянки (не менше 2 разів вдень) із загальною тривалістю перебування на свіжому повітрі до 4 годин. В зимовий період при температурі повітря не нижче -10 °С;

- влітку діяльність дітей намагатись організувати на свіжому повітрі. Тривалість перебування дітей під прямим сонячним промінням у літній час не повинна перевищувати 20 хвилин: перші дві процедури тривають 2 – 3 хвилини, з поступовим збільшенням часу кожні 2 – 3 дні на 3-5 хвилин. Якщо температура досягає +28°C сонячні ванни дітям приймати не можна;

- забезпечувати загартовувальний вплив гігієнічних процедур, що використовуються при догляді за дитиною:

умивання обличчя, рук до ліктів теплою (26 °С), а потім прохолодною (20 °С) водою;

обливання ніг з поступовим зниженням температури (з 36 до 20 °С), або у вигляді контрастного обливання спочатку теплою водою (36°C), потім водою температури 20 °С, а в кінці знову теплою (36 °С). Тривалість обливання 1-3 хв.;

сухе та вологе обтирання тіла в певній послідовності – спочатку руки, потім груди, живіт, спина, ноги. Після вологого обтирання - ретельне розтирання сухим рушником.

Розвиток м'язово-рухової діяльності

- сприяти оволодінню дітьми життєво необхідними рухами з метою природної адаптації до умов довкілля;

- створювати умови для вияву рухливості, допитливості у процесі дій з предметами довкілля, фізкультурним обладнанням;

- формувати вміння зберігати стійке положення тіла, орієнтацію в просторі; розвивати активність і самостійність у процесі виконання різноманітних фізичних вправ та ігрових дій з предметами;

- розвивати моторні уміння і навички з основних рухів (ходьба, повзання, лазіння, кочення, кидання тощо);

- стимулювати інтерес та бажання брати участь в ігрових вправах та рухливих іграх, охоче виконувати разом з дорослим та іншими дітьми ігрові дії;

домагатися радісного, емоційно піднесеного настрою у процесі виконання рухових дій; запобігати фізичній та психічній перевтомі;

- у процесі виконання фізичних вправ виховувати чуйне ставлення один до одного, доброзичливі стосунки, взаємодопомогу, інтерес до спільних дій з однолітками.

I півріччя (від 1 року до 1 року 6 місяців)

Ходьба, вправи на рівновагу

Вчити:

- ходити: з опорою, самостійно без опори, з однолітками «зграйкою» за дорослим, по колу, з предметом у руках (кубик, м'яч);
- ходити з допомогою дорослого та без нього по прямій доріжці (ширина 25-30см, довжина 2-3м), по гімнастичній дошці (ширина 25-30см, довжина 2-2,5м), покладеній на підлогу;
- підніматися вгору по похилій дошці (ширина 25 см, довжина – 1,5-2 м), один край якої піднятий над підлогою на 10-15см і сходити вниз до кінця дошки за допомогою дорослого та без нього;
- підніматися на перекинутий догори дном ящик (50х50 см) заввишки 10 і сходити з нього за допомогою дорослого та без нього;
- переступати через стрічку, мотузку або палицю, що розташовані на підлозі та підняті на 3 - 5 см над підлогою.

Повзання, лазіння

Вчити:

- повзати в одному напрямку, між двома паралельно покладеними мотузками (по доріжці); навколо предметів; в заданому та різних напрямках; за м'ячем, кулькою, які рухаються на відстань до 3 м.;
- залізати, злізати з предметів;
- підлізати під мотузкою, під дугою; пролізати в обруч.

Кочення, кидання

Вчити:

- котити м'яч; відштовхувати його двома руками в довільному напрямі; утримувати великий м'яч двома руками;
- кидати м'яч у довільному напрямку, вниз, удалину.

II півріччя (від 1 року 6 місяців до 2 років)

Ходьба, вправи на рівновагу

Вчити:

- ходити разом з іншими дітьми за дорослим «зграйкою» у заданому напрямі; по прямій доріжці; по колу, обминаючи 2-3 предмети (стілці, куби, булави);
- підніматися вгору по похилій дошці (ширина 20 -25 см, довжина – 1,5-2 м), один край якої піднятий над підлогою на 15-20 см і сходити вниз до кінця дошки за допомогою дорослого та без нього;

- підніматися на дощечку, куб (50x50), заввишки 5-10 см, сходити з них за допомогою дорослого та без нього;
- переступати через мотузку або палицю, підняті на 5 -10 см над підлогою; куби, кеглі заввишки до 10 см.;
- ходити по рівній поверхні, підніматися на горбочки, переступати через канавки та високу траву; через перешкоди, висота яких становить не більше 10 см;
- з ходьби переходити на біг.

Повзання, лазіння

Вчити:

- пролізати під шнуром, дугою;
- перелазити через колоду, лаву;
- за допомогою дорослого залізати на похилу дошку (один кінець піднятий на 20 см), у довільний спосіб злазити з неї;
- за допомогою дорослого лазити по сходах драбини (висота 1-1,5м) вгору і в довільний спосіб злазити вниз.

Кочення, кидання

Вчити:

- скочувати великі м'ячі по похилій площині, м'ячі й кульки з гірки;
- котити м'яч двома руками з положення сидячи в парі з дорослим;
- намагатись утримати маленький м'яч однією рукою (правою або лівою), кидати його в довільному напрямку або у визначене місце (кошик, обруч);
- перекидати маленькі м'ячі через гімнастичну лаву на відстань 2-3 метри;
- прокочувати м'яч по гімнастичній лаві.

Загальнорозвивальні вправи

Вчити:

- піднімати й опускати руки, витягувати вперед, ховати за спину, плескати в долоні перед собою, стискати і розпрямляти пальці рук;
- сидячи на підлозі, повертати тулуб вліво і вправо, передаючи предмет однолітку та брати предмет у нього (кубик, м'ячик, іграшку);
- нахилитися вперед і випрямлятися;
- присідати, тримаючись за опору (палицю, обруч);
- робити спроби підстрибувати на місці;
- за допомогою дорослого ставати в півколо, коло за орієнтирами, шикуватись у пари, один за одним.

Показники фізичного розвитку

- почувається здоровою: рідко хворіє, їсть з апетитом, спокійно спить і прокидається, врівноважена, рухлива, активна в діях, усміхнена, рідко плаче;
- адекватно, з позитивними емоціями сприймає гігієнічні та загартовувальні процедури;
- намагається культурно приймати їжу і поводитися за столом (користуватися серветкою, їсти самостійно);

- надає перевагу чистому одягу, прагне виглядати охайно; користується милом, рушником, гребінцем; намагається усунути ознаки забруднення;
- намагається контролювати свої фізіологічні потреби;
- розуміє поняття «можна – не можна», намагається уникати контактів з небезпечними предметами;
- володіє елементарними моторними вміннями й навичками: ходить, утримує рівновагу, повзає, лазить, котить, кидає; бере активну участь в ігрових вправах та рухливих іграх;
- має уявлення про власні можливості в пересуванні, виконанні рухових дій та предметної діяльності.

Поради батькам

- дотримуйтесь режиму дня, більше бувайте на свіжому повітрі;
- створюйте сприятливі умови для збереження та розвитку фізичного та психічного здоров'я дитини: забезпечуйте повноцінний сон, калорійне харчування, оптимістичне самопочуття;
- формуйте культурно-гігієнічні навички та елементарні навички безпечної життєдіяльності;
- проводьте будь-яку гігієнічну процедуру з маленькою дитиною обережно, щоб не злякати її, не викликати неприємних відчуттів, не залишайте її без нагляду;
- приступаючи до гігієнічної процедури, заздалегідь продумайте всі дії, розташуйте необхідні предмети так, щоб ними вільно можна було користуватися, перевіряйте температуру води, прибирайте всі зайві предмети з ванної кімнати;
- добирайте предмети, якими дитина буде користуватися самостійно, з урахуванням її вікових можливостей (мило має відповідати руці дитини; гребінець краще обрати з тупими зубчиками, щоб не пошкодити ніжну шкіру малюка). Предмети особистої гігієни мають бути барвистими, такими, що запам'ятовуються;
- дотримуйтесь варіювання загартовувальних процедур залежно від пори року. Так, обливання ніг взимку проводьте після денного сну або гімнастичних вправ, а влітку – перед денним сном, поєднуючи його з гігієнічною процедурою. Повітряну ванну влітку проводьте під час прогулянки з дитиною, а взимку під час гімнастичних вправ;
- пам'ятайте, що припинення загартовувальних процедур навіть на короткий термін веде до втрати загартовувальних звичок дитини. Якщо перерви все ж трапляються, то починати загартовувальні процедури слід заново, привчати дитину до впливу загартовувальних чинників;
- проводьте загартовувальні процедури на тлі гарного настрою дитини. Якщо дитина чогось боїться, плаче, процедури краще припинити, перенести на інший час або скасувати зовсім;

- для загартовування дитячого організму правильно одягайте дитину, враховуючи кількість шарів одягу в залежності від погоди; підтримуйте оптимальну температуру (+22 °С) у приміщенні, в якому перебуває дитина

- на прогулянках грайте з дитиною в рухливі ігри, виконуйте разом із нею різноманітні рухи в природному оточенні, надавайте рухам імітаційного спрямування;

- у різні пори року: катайте дитину на санчатах; гойдайте на гойдалці; разом з дитиною заходьте у водойми, бігайте по мілководді, тримаючи дитину за руку, плескайтесь у воді;

- створюйте вдома безпечно, варіативне, цікаве, розвивальне предметно-ігрове середовище, щоб дитина мала можливість задовольнити свої потреби у русі (облаштування фізкультурного осередку з моторними і спортивними іграшками, що відповідають віку дітей, безпеці їхньої життєдіяльності);

- сприяйте пристосуванню дітей до предметного простору вдома. Давайте доручення: «Пролізь під столом і підніми кубик, поклади його в коробку», «Пройди між столом і диваном», «Обійди стіл і дістань ляльку» тощо;

- залучайте до ігор з моторними (машинка, візок) та спортивними (м'яч, обруч, кеглі) іграшками; котіть дитині м'яч, стимулюючи її до зворотної дії; збивайте разом з малюком різні предмети м'ячем тощо;

- розвивайте дрібну моторику рук, використовуючи ігри («Злови рибку», «Накинть кільце», «Попади в лунку» та ін.).

- розвивайте моторні вміння і навички: ходьби, підтримання рівноваги, повзання, лазіння, кочення, кидання, заохочуйте до виконання загально розвивальних, імітаційних вправ, участі в ігрових вправах і рухливих іграх;

- здійснюйте практичну допомогу дітям у разі необхідності та доброзичливий контроль.

➤ Сенсорно-пізнавальний розвиток

Вікові особливості

Сенсорно-пізнавальний розвиток відбувається у процесі предметної діяльності дітей та їхнього спілкування з дорослим.

Удосконалюється зорове, слухове і тактильне сприйняття. Дитина до 1 року б міс легко розрізняє різко контрастні форми (куля і куб), та величину предметів (дуже великий-дуже маленький), геометричні форми (прямокутник, трикутник). Розвивається зорова, дотикова і кінестетична чутливість. При цьому, дитина орієнтується насамперед на форму предмета, потім на величину і пізніше на колір.

У другому півріччі найбільших успіхів діти досягають у *сприйманні предметів докілья*. Еталонами для дітей слугують уявлення про властивості предметів, що закріпилися в пам'яті: про форму – «як сонечко»; про колір – «як листочки».

До 2-х років дитина розрізняє 4 основні кольори (червоний, синій, зелений, жовтий), здатна розкласти іграшки різного кольору у відповідно пофарбовані коробки, знаходити за кольором предмет серед 2-3-х інших («такий самий»), добирати до коробок різної форми (круглі, квадратні) відповідні за формою кришки та ін.

Оперуючи предметами, дитина оволодіває зовнішніми орієнтувальними діями: виділяє різні якості, обстежує їх зором, дотиком, губами, розглядає при різному освітленні, під різним кутом зору. З'являється перші прояви самостійності: до 1 року б міс дитина може вже самостійно їсти не тільки рідку, але і будь-яку їжу, при одяганні знімати шкарпетки, розшнуровувати черевики та ін.

Продовжується розвиток психічних процесів. Розвивається рухова й емоційна пам'ять. Дитина краще запам'ятовує те, що вона зробила і що пережила. Процеси пам'яті мають мимовільний характер. Дитина запам'ятовує значуще, емоційне, яскраве. При цьому, легше запам'ятовує образний матеріал, аніж словесний. У предметних діях зароджується наочно-дієве мислення.

Мислити дитина може лише про ті предмети, які бачить, з якими діє, маніпулює, розбирає і складає іграшку, відкриває для себе нові властивості об'єктів. Розвивається увага дитини.

У цьому віці яскраво виражений інтерес до всього особливо яскравого, рухомого, озвученого. Кожна, навіть, незначна зміна, що відбулась у довколишньому оточенні привертає увагу дитини. Її діяльність визначається тим, що потрапляє в поле зору дитини. Дитина перебуває ніби у владі зорового сприйняття – побачила м'яч – грає з м'ячем, натрапила на ляльку – залишає м'яч, бере ляльку. Це свідчить про те, що увага дитини ще нестійка, вона легко відволікається.

Змінюється і характер дитячих ігор, вона починає відображати дії дорослих, наслідує дії інших дітей.

Основні завдання

Розвиток сенсорики, психічних процесів

- вчити сприймати і виділяти форму, величину, колір предметів шляхом зорового, дотикового і рухового обстеження;
- формувати уявлення про різні властивості предметів, порівнюючи їх між собою;
- заохочувати до виконання завдань разом з дорослим;
- вправляти у встановленні схожості і відмінності між предметами;
- ознайомлювати з геометричними фігурами: круг, квадрат, трикутник, куля;
- вчити впізнавати знайомі геометричні форми в предметах довкілля;
- ознайомлювати з розміром (великий – маленький) та властивостями предметів: товстий - тонкий, високий – низький, довгий - короткий;
- ознайомлювати з кольорами (червоний, синій, жовтий, зелений), формувати вміння впізнавати знайомі кольори в довкіллі, знаходити пари предметів однакових кольорів, групувати предмети за кольором;
- формувати вміння розрізняти предмети за допомогою тактильних відчуттів (холодний – теплий, твердий – м'який);
- розвивати нюхові (здатність відчувати запахи) та смакові відчуття (солодкий, кислий, гіркий);
- розвивати слухові відчуття, вчити розрізняти тихе і голосне мовлення, музику, співи птахів, звуків тварин тощо.

Розвиток предметної діяльності

- стимулювати до самостійних дій з предметами, що вимагають точних і координованих рухів (пересипання, переливання, перекладання дрібних предметів);
- залучати до обстеження знайомих предметів руками, очима;
- вчити:
  - наслідувати дії дорослих з різними предметами, виконувати найпростіші дії за показом дорослого;
  - самостійно користуватися предметами за призначенням (ложкою під час прийняття їжі; лопаткою, совком під час ігор з піском);
  - нанизувати кільця на стрижень пірамідки, складати мотрійку, прокочувати кульку, будувати вежу, доріжку, парканчик;
  - відкривати й закривати коробки, баночки (контрастні за формою, розміром і кольором), поступово збільшуючи їх кількість (один, два, три предмета різного розміру і кольору);
  - діяти з кубиками, цеглинками: ставити їх один на одного (вертикально, горизонтально), в різному просторовому відношенні;
  - переносити засвоєні дії з предметами на інші – незнайомі предмети;
- заохочувати до самостійного одягання і роздягання, прибирання іграшок;

- привчати звертатися за допомогою дорослих у процесі самостійної предметної діяльності;
- стимулювати до дій з предметами поруч з іншими дітьми, не заважаючи один одному.

Пізнавальна діяльність у найближчому природному і предметному довкіллі

- стимулювати пізнавальну активність, спостережливість у процесі ознайомлення з природним і предметним довкіллям;
- формувати уявлення про об'єкти (тварини і рослини найближчого оточення, сонце, хмари) та явища природи (дощ, вітер);
- ознайомлювати із характерними зовнішніми особливостями тварин (мають голову, тулуб, лапи, крила) і рослин (мають листя, квіти);
- вчити розрізняти пори року за відмінними ознаками (взимку - падає сніг, влітку – сяє сонце, восени - йде дощ);
- спонукати помічати красиве в природному довкіллі;
- заохочувати до спостережень за об'єктами та явищами природи у куточку природи (акваріум, кімнатні рослини), під час прогулянок (сонце, стан неба, дерева, квіти), вчити помічати зміни, пов'язані із порами року (навесні – всі дерева цвітуть, восени – листя дерев стає жовтим, червоним);
- залучати до ігор з піском, водою, снігом із використанням формочок, лопаток, різних ємностей; знайомити із властивостями піску (сухий – сиплеться, вологий – тримає форму), води (прозора, ллється), снігу (холодний, у теплі тане);
- вчити дотримуватися елементарних правил поведінки у природі (не ображати тварин, не рвати квітів);
- ознайомлювати з працею дорослих (вихователь, помічник вихователя, дворник), знаряддям їхньої праці (мітла, віник, лопата, посуд, відро);
- формувати найпростіші уявлення про предмети побуту (меблі - стіл, стілець, ліжка; посуд - ложка, чашка, тарілка), одягу (шапка, штанці, чоботи) та їх призначення;
- заохочувати до спостережень за транспортом, будівлями, ігровими майданчиками; формувати найпростіші уявлення про їх призначення (машини – перевозять людей або вантажі; у будинках – живуть люди; на гойдалках, гірках - любляють гратися діти).

Показники сенсорно-пізнавального розвитку

- виявляє зацікавленість до предметного довкілля; розглядає яскраві предмети різної форми та величини; обстежує їх зором, дотиком;
- впізнає у довкіллі геометричні форми (круг, квадрат), розрізняє розмір (великий, маленький), кольори (червоний, зелений, жовтий, синій);
- порівнює і групує предмети за формою, розміром, кольором (до 3);

- за допомогою органів чуття відчуває запах (приємний, неприємний), смак (солодкий, гіркий), дотикові властивості (холодний, теплий); розрізняє різні слухові подразники (голос мами, музична мелодія, шум машини);

- полюбляє збирати пірамідки, мотрійки, кубики, кільця; розбирати і збирати іграшки – вкладки; відкривати і закривати коробочки, баночки; багаторазово повторювати дії на переливання, пересипання, перебирання речовин;

- використовує знайомі іграшки, предмети - замітники у процесі своєї діяльності; за допомогою дорослого робить прості будівлі із кубиків, цеглинок;

- виявляє інтерес до об'єктів та явищ природи; із задоволенням спостерігає за сонцем, станом неба, тваринами, деревами, квітами, рибками в акваріумі;

- за допомогою дорослого розрізняє пори року та їх відмінні ознаки (літо – тепло, сяє сонечко; зима – холодно, багато снігу тощо);

- із задоволенням грається з піском, водою, снігом, використовує при цьому допоміжне обладнання - формочки, лопатки, відерця, лійки;

- за нагадуванням дорослого дотримується елементарних правил поведінки у природі (не рве листя, не лякає птахів);

- розрізняє основні предмети одягу, посуду, побуту, намагається використовувати їх за призначенням (шапку – одягає на голову, із тарілки – їсть, на стільчику – сидить тощо);

- впізнає окремі трудові дії дорослих і дітей (миє посуд, прибирає іграшки, миє підлогу), наслідує їм у своїй діяльності; розрізняє прості знаряддя праці (мітла, лопата);

- із зацікавленістю спостерігає за транспортом, будівлями, діями людей; помічає різницю між ними (машини – великі, маленькі, різних кольорів; будівлі – високі, низькі; люди – граються, розмовляють тощо).

Поради батькам

- збагачуйте та насичуйте предметний світ дитини якісними розвивальними іграшками (кольорові втулки, пластикові пазли, пірамідки, шнурівки та ін.), виготовленими із безпечних матеріалів. Звертайте увагу на міцність кріплень, слідкуйте, щоб дитина не потягнула до рота занадто дрібних деталей;

- в процесі ігор викликайте позитивні емоції, радійте успіхам дитини, при потребі надавайте можливість виконувати дії багато разів;

- вчіть обстежувати предмети (обіймати їх двома руками, обводити пальцем, то однієї то другої руки), маніпулювати ними (котити, перекладати із руки в руку, підкидати, ховати в коробку);

- надавайте можливість гратися із звичайними побутовими предметами (добір кришок для каструль різного розміру), водою (переливання із однієї ємності в іншу);

- у повсякденні багаторазово називайте різні властивості предметів, якими вони маніпулюють (форму, розмір, колір);
- розглядайте разом з дитиною книжки, акцентуйте увагу на зображенні знайомих предметів, тварин, рослин;
- під час прогулянок спостерігайте за об'єктами і явищами природи, звертайте увагу на їх красу і неповторність, зміни, що відбуваються з ними у різні пори року;
- по можливості знайомте дитину із тваринним і рослинним світом найближчого оточення, гуляйте у лісі, парку, на лузі, біля водойми;
- залучайте дитину до ігор з піском, снігом, камінням, різним природним матеріалом (шишки, жолуді, опале осіннє листя);
- пояснюйте правила поведінки у природі, будьте для дитини взірцем, залучайте її до допомоги («я посаджу у землю насінину, а ти будеш його поливати зі свого відерця, і виросте велике дерево», «давай разом погодуємо горобчиків, вони нам подякують за пригощання»);
- звертайте увагу дитини на різні види транспорту (машина, автобус, літак), будівлі (рідний дім, магазин), пояснюйте їх призначення;
- на власному прикладі показуйте послідовність виконання певних дій (одягання, роздягання, прийому їжі); залучайте дитину до їх наслідування;
- поважайте вибір дитини займатися певним видом діяльності.

➤ Емоційно-соціальний розвиток

Вікові особливості

На другому році життя закладається підґрунтя подальшого емоційно - соціального розвитку особистості.

Емоції дітей другого року життя здебільшого пов'язані з предметною діяльністю, її успішністю чи неуспішністю. Інтерес до об'єкта в сполученні з невмінням діяти викликає у дитини невдоволення, гнів, засмучення. Негативні реакції дитини свідчать про те, що спосіб її дії з предметами ще не сформований.

Дитина цього віку надзвичайно емоційна. Якщо вона не хворіє, не голодна, якщо з нею ласкаво спілкуються дорослі, якщо є предмети, з якими вона може різноманітно діяти, дитина життєрадісна, бадьора, активна. Водночас у неї легко можуть виникати короткочасні негативні емоційні стани як наслідок недостатньої уваги дорослих до дитини. Найбільше задоволення й радість відчуває дитина від спілкування з дорослим. Залишений на тривалий час без спілкування з дорослим малюк стає млявим, не цікавиться іграшками. Поведінка дитини, її дії, стійкість уваги, залежить від того, чи подобається їй щось, чи не подобається.

Дитина 2-го року характеризується мінливістю емоційного стану: незначні події можуть призвести до плачу і навпаки, ще не висохли сльози від образи – дитина вже весело посміхається. Їй притаманна *висока навіюваність та тонка диференціація емоцій* – дитина не розуміє слів, але добре відчуває, люблять її, чи ні. Усі плачуть – і вона так само може заплакати, легко піддається емоційному навіюванню.

Дитина потребує особистісного позитивно забарвленого спілкування. Активність її підвищується навіть від звернених до неї лагідних слів дорослого. У дитини наявна прихильність до тих, хто з нею доброзичливо і привітно спілкується. Вона важко переживає вимушене припинення таких теплих стосунків, наприклад, при переході до іншого дошкільного закладу. Дитина рано виявляє самостійність, відштовхує руку матері, вимагаючи ложку, щоб їсти самій.

Явища, предмети довколишнього світу викликають зацікавленість дитини, стимулюють до запитання, що засвідчує розвиток *орієнтовно-пізнавальної діяльності*.

Діти добре орієнтуються в найближчому оточенні (впізнають свою маму серед інших, які прийшли у дитячий садок).

Змінюється характер спілкування дитини з дорослим, воно стає мовленнєвим, *ситуативно-особистісним*.

У дитини спостерігаються перші прояви самосвідомості: відособлення себе від оточуючих: вона вимагає поваги до своїх бажань, уподобань, проявляє впертість, незгоду, неслухняність, радість внаслідок успішних і засмучення внаслідок невдалих дій. Активізується предметно-маніпулятивна діяльність.

У процесі спілкування з дорослими і дітьми дитина навчається розуміти іншу людину. З 1,5 р. виникає прагнення втішити засмучену людину, емоційний відгук на її переживання. Водночас емоційна нестабільність дитини подекуди заважає встановленню позитивних контактів з однолітками. До 2-х років майже всі діти набувають здатності встановлювати контакти один з одним. Виникає елементарне – *емоційно-практичне спілкування* з однолітками.

Дитина прагне до співучасті в розвагах і забавах з іншими однолітками: вони разом сміються, бігають, кричать. Змінюються і взаємини між дітьми, створюються емоційно-ігрові відносини – загравання, інтерес до дій один з одним, співчуття.

Зростає рівень самостійності дитини: дитина, починає робити те, що привертає її інтерес і до чого в неї є бажання (сама знаходить собі іграшки, предмети, діє ними). З'являються зачатки довільної поведінки, якщо дитині в чомусь відмовляють, вона наполягає більше активно, ніж у період немовляти.

Основні завдання

Розвиток спілкування дитини з дорослими і однолітками

- сприяти формуванню уявлень про себе (власні ім'я та зовнішність; можливість виконувати певні самостійні дії – ходити, їсти, гратися іграшками).
- заохочувати до вияву емоцій у різних життєвих ситуаціях (радість від нової яскравої іграшки, подив від зустрічі з тваринкою, задоволення від спільних ігор з дорослим);
- стимулювати вияв почуттів щодо близьких дорослих і дітей (прихильності, довіри – до мами, тата); вчити помічати їх емоційний стан та реагувати на нього (співчуття – до братика, що вдарився);
- сприяти розширенню кола спілкування дитини з дорослими, однолітками із найближчого оточення;
  - вчити розрізняти рідних, близьких людей від незнайомих, чужих;
  - формувати початкові уявлення про найближче соціальне середовище - сім'ю (мама, тато - турбуються про дітей, брати, сестри – такі ж діти, з ними весело гратися);
  - залучати до спостережень за діями дорослих (працею, спілкуванням), іграми дітей, знайомства з ними, спільних розваг;
  - розвивати здатність адекватно реагувати на нових незнайомих людей (не плакати, не боятися їх); швидко адаптуватися до змінних умов (спокійно поводити себе в гостях, на прийомі у лікаря, в дитячому садочку);
  - ознайомлювати з елементарними правилами культурної поведінки (вітатися, прощатися, дякувати, не забирати іграшок в інших дітей);
  - вчити бути стриманою за проханням дорослого в певних життєвих ситуаціях (почекай, не можна брати, послухай уважно);
  - формувати здатність до початкових морально-етичних оцінок (хороший, гарний, поганий);

- сприяти поступовому переходу стилю спілкування з дитиною: від ситуативно-особистісного, коли домінують емоції, використовуються пестливі слова, до ситуативно-ділового, більш стриманого, коли дорослий стає співучасником предметної, ігрової діяльності.

Показники емоційно-соціального розвитку

- емоційно реагує на своє ім'я, озивається на нього; з інтересом ставиться до власного зображення у дзеркалі, впізнає себе на світлинах; досліджує своє тіло (розглядає пальчики, торкається волосся, вух);

- зберігає емоційно врівноважений стан у процесі активної діяльності;

- потребує доброзичливого ставлення дорослих, їхньої позитивної оцінки;

- виявляє специфічні емоційні реакції у різних життєвих ситуаціях (захоплюється цікавою грою, спокійно виконує знайомі дії; радіє, сміється при отриманні позитивного результату; засмучується, сердиться на свої невдачі при виконанні малознайомої дії);

- вирізняє в соціальному оточенні значимих для себе рідних, близьких людей, виявляє до них особливу симпатію, прихильність, довіру;

- до незнайомих людей ставиться з інтересом (іноді з обережністю), придивляється до них, вивчає їх зовнішність; вступає в контакт при їхньому доброзичливому ставленні.

- полюбляє гратися разом з дорослими і дітьми, вдається до контактів з ними (торкається, погладжує); радіє від самого процесу гри, багато разів повторює дії, що їй сподобались;

- за нагадуванням дорослого виконує елементарні правила культурної поведінки (вітається, прощається, дякує), здатна до початкових морально-етичних оцінок (добрий, поганий, хороший);

- розуміє прохання дорослих (не можна, почекай), по можливості їх виконує.

Поради батькам

- задовольняйте потреби дитини в доброзичливій увазі, захисті і безпеці, в допомозі, співчутті, схваленні;

- сприяйте збагаченню емоційного досвіду дитини, звертайте увагу на переживання інших людей, пояснюйте, чому вони бувають веселими, сумними;

- поважайте право дитини на вияв не тільки позитивних, а й негативних емоцій. В таких випадках відволікайте увагу дітей, переключайте їх на інші цікаві речі;

- розширюйте соціальний досвід дитини, нехай вона звикає спілкуватися з однолітками на дитячих ігрових майданчиках, ходить у гості до товаришів, залишається ночувати в бабусі, гуляти по місту. Маючи такий досвід, дитина не буде боятися спілкуватися з однолітками і дорослими;

- заохочуйте спроби дитини дотримуватися елементарних правил поведінки у взаєминах з дорослими і однолітками із найближчого оточення. Намагайтеся бути для дитини прикладом;

- підтримуйте у дитини інтерес до власного образу, надавайте можливість розглядати себе в дзеркалі, позитивно коментуючи цей процес;

- **для більш легкого проходження адаптаційного періоду в дошкільному закладі:**

пам'ятайте, що від емоційного стану близького дорослого в момент приходу дитини в дитячий садок, а також від стилю спілкування з нею залежить емоційне самопочуття і подальша поведінка малюка. Намагайтеся бути спокійними, врівноваженими, доброзичливими, не піддавайтеся на негативні прояви емоцій (плач, крик, істерика), підтримуйте, заспокоюйте свою дитину;

поступово змінюйте стиль спілкування з дитиною від ситуативно-особистісного, коли домінують емоції, використовуються пестливі слова, звертання, до ситуативно-ділового, більш стриманого, коли дорослий стає співучасником предметної діяльності дитини;

розкажіть дитині, що в дошкільному закладі багато іграшок, діток і їй там буде добре, цікаво, весело;

вчіть дитину елементарним навичкам самообслуговування (умиватися, витирати руки; одягатись і роздягатись; самостійно їсти, користуючись під час їжі ложкою; проситися на горщик);

заздалегідь познайомтеся з вихователями та особливостями організації життєдіяльності в групі; дотримуйтеся цього розпорядку вдома;

узгоджуйте свої дії з вихователем, прислухайтесь до його порад, частіше консультуйтеся з ним, читайте спеціальну рекомендовану літературу;

повідомте вихователів про звички та вподобання вашого малюка, особливості здоров'я і поведінки;

уникайте обговорення при дитині проблем, пов'язаних з дошкільним закладом;

у перший день краще приведіть дитину на прогулянку, оскільки на прогулянці (у грі) маляті легше знайти собі друзів, познайомитися з вихователем. У дошкільний заклад можна брати з собою улюблену іграшку;

плануйте свій час так, щоб у перший місяць відвідування дитиною дошкільного закладу у вас була можливість не залишати її там на цілий день. Перші тижні відвідин дошкільного закладу мають бути обмежені 3-4 годинами, пізніше можна залишити дитину до обіду, в кінці місяця (якщо це рекомендує вихователь) приводити малюка на цілий день;

будьте терплячими, щоб викликати у дитини бажання відвідувати дошкільний заклад; підтримуйте у неї позитивні емоції, прагнення до самостійності; радійте успіхам; акцентуйте увагу на радісних моментах спілкування з дітьми та дорослими.

➤ **Мовленнєвий розвиток**

Вікові особливості

Другий рік життя є періодом індивідуального розвитку мовлення, яке проходить два етапи: перший – від 1 року до 1 року 6 місяців; другий – від 1 року 6 місяців до 2^x років. Мовлення дітей цього віку розвивається в таких напрямках: розвиток розуміння мовлення дорослого; формування функції узагальнення; збагачення та активізація словникового запасу; розвиток здатності наслідувати і вдосконалювати звуковимову; формування граматичної будови мовлення.

У процесі оволодіння дитиною першими словами спостерігається перехідний етап, який вчені називають «малим мовленням», «автономним мовленням», «псевдомовленням» (уривки слів дорослих, звуконаслідувальне мовлення). У другій половині року спостерігається різкий стрибок у збагаченні слів (1 рік 6 місяців – 30 слів, 1 рік 8 місяців – 100 слів, 1 рік 9 місяців 175 слів).

Дітям характерна загальна пом'якшеність мовлення, заміна одних звуків і складів іншими, немовні відповіді (жестами, рухами).

Основні завдання

Розуміння мовлення дорослого

Перше півріччя (1 рік — 1 рік 6 місяців)

- розширювати запас слів, які дитина розуміє, що означають назви предметів, дій живих істот (спить, їсть, співає, слухає), а також слів, що означають деякі яскраво виражені, зрозумілі дітям ознаки предметів (великий, маленький, червоний);

- вчити розуміти:

назви предметів і дій, пов'язаних з годуванням - назва їжі (хліб, молоко, каша, компот сік), назва посуду (тарілка, чашка, ложка), назва дій (візьми ложку, відкуси хліб, ковтай, жуй, витри ніс і т. ін.);

назви предметів і дій, пов'язаних з умиванням (вода, мило, рушник, витиратися, митися, купатися), роздяганням, одяганням, укладанням спати;

назви одягу і частин одягу (сукня, сорочка, штанці, колготки, гудзик), назви дій (дай руку, підними ніжку, лягай, вставай, заплющ очі, треба спати, вставати);

назви меблів (стіл, стілець, шафа), деякого обладнання (гірка, східці), назви іграшок (ведмедик, лялька, котик, собачка);

назви частин свого тіла (руки, ноги, голова, очі, вуха), а також деяких тварин;

назви деяких засобів пересування (машина, автобус, трамвай, коляска, візок);

- формувати уміння узагальнювати відомі назви предметів та дій: впізнавати предмети одного змісту, але різні за зовнішнім виглядом (лялька гумова, лялька з тканини, і велика, і маленька і т. ін.);

- вчити:

- впізнавати знайомі предмети в натурі і на картинках;
- розуміти, що певну дію можна відносити і до іншого предмета (годують ляльку, годують кицьку, ведмедика і т. ін.);
- знаходити названу іграшку (чи предмет) серед інших та на картинці;
- розуміти і виконувати на прохання дорослого знайомі дії і прості доручення (покатай м'яч, погодуй ляльку, принеси машинку); з одного року чотирьох-п'яти місяців - більш складні доручення (візьми чашку і віднеси тьоті Олі);
- створювати передумови для розуміння мовлення дорослих, не підкріпленого показом;
- учити розуміти і виконувати завдання на групування знайомих предметів за істотними ознаками (мовленнєві узагальнення);
- вчити виконувати ігрові дії відповідно до тексту знайомих забавлянок («Ладусі», «Сорока-білобока», «Пальчик-пальчик», «Люлі-люлі»), під час читання чи розповідання емоційно відгукувати на ритм і музичність народних творів, віршів, пісеньок. Розвивати здатність слухати художній текст і активно реагувати на його зміст;
- вправляти у розумінні виразного мовлення: питальних, стверджувальних, окличних інтонацій, за допомогою яких виражають своє ставлення до змісту художнього твору;
- привчати розуміти питальні речення дорослих (Що це? Хто приніс? Як кричить півник? і т. ін.).

Друге півріччя (1 рік 6 місяців — 2 роки)

- закріплювати розуміння слів, що означають імена людей, назви тварин і деякі рослини, предмети та їх властивості, дії людини і тварин, а також дії, пов'язані з виявленням бажань (ходити, пити, їсти, спати і т.п.), фізичного стану (холодно, мокро, жарко і т.п.);
- вчити розуміти слова, що позначають людей відповідно до їхнього віку і статі (дівчинка, хлопчик, тьотя, дядя, бабуся, дідусь), деяких тварин і рослин, різноманітні предмети, що знаходяться в кімнаті, на майданчику, на подвір'ї, на вулиці;
- вчити помічати різні дії людей, тварин та розуміти слова, що визначають ці дії (наприклад, няня миє посуд, дядя забиває цвях молотком, водій заводить машину, пташка летить, рибка плаває, кішка біжить, собака їсть та ін.);
- вправляти у розумінні слів, які означають розміри предметів, їх колір, властивості і якості, що сприймаються зором, дотиком, слухом; слів, що містять у собі оцінку (добре, погано), а також прислівники, що характеризують доступні просторові (тут, там), часові (зараз, потім) і кількісні (один, багато) відношення, займенників (мій, твій, його);
- вчити розуміти взаємовідносини з іншими дітьми, позначені словами (не заважай, допоможи, віддай, покажи, розкажи);

- формувати розуміння виразів, що передаються за допомогою прийменників *в, на*; вміння правильно виконувати дії, що відповідають їх змісту;

- вчити:

розуміти прохання дорослого й виконувати доручення, що складається із двох-трьох взаємопов'язаних дій;

знаходити предмети – іграшки за словесною вказівкою в ситуації ускладненого вибору (наприклад, кубик і цеглинка, м'ячик і кулька, машина і візочок тощо), а також предмети, що позначаються близькими за звучанням словами (наприклад, чашка і чайник, стіл і стілець, шапка і шарф тощо);

узагальнювати подібні між собою предмети за найістотнішими ознаками;

розуміти зміст інсценівок з лялькою, що відображають взаємопов'язані події (наприклад, лялька Катя готується приймати гостей; зайчик захворів, і його відвідує лікар);

за допомогою нескладних сюжетних картинок (лялька у ванні, хлопчик грає на дудочці) розуміти найпростіші причинно-наслідкові відношення;

від року семи місяців до року дев'яти місяців розуміти нескладні оповідання за сюжетною картиною; від року і дев'яти місяців до двох років - короткі оповідання без показу картинки про події, відомі дитині з досвіду.

Розвиток активного мовлення

Перше півріччя (1 рік — 1 рік 6 місяців)

Звукова культура

- продовжувати вправляти дітей у звуконаслідуванні; спонукати їх до активного белькотіння, багаторазового повторювання складних і простих слів (1 рік 2 місяці – 1 рік 4 місяці);

- вчити наслідувати прості слова і звукосполучення, що їх часто чує дитина (тук-тук, цок-цок, тік-так, бі-бі, ляля, киця);

- вправляти у повторюванні знайомих слів, звукосполучень з відповідною інтонацією, що виражають подив, радість, незадоволення, засмучення;

- вчити промовляти слова з різною силою голосу: тихо, голосно (дай-дай, іди-іди, бай-бай), супроводжувати їх відповідними жестами, рухами.

Словник

- збагачувати активний словник дитини, навчати її вимовляти слова, що означають людей, знайомі реальні та іграшкові предмети (меблі, одяг, посуд) і зрозумілі дії;

- навчати знаходити і називати знайомі предмети (одяг, меблі, посуд), незалежно від форми, розміру, кольору;

- залучати до розглядання предметних картинок, на яких зображено відомі дітям тварини в різному стані (собака лежить, кішка їсть і т.п.);

- спонукати до наслідування голосів іграшок тварин («гав-гав», «ку-ку»), що використовуються під час інсценівок;

- вчити вимовляти закінчення деяких нескладних фраз із знайомих текстів, приказок, пісенок (наприклад, «Сорока-ворона»: вихователь промовляє «цьому...», а дитина закінчує: «дала»);

- збагачувати активний словник словами, що позначають близьких їй людей і складаються із двох однакових складів (мама, тато, баба, дядя), легкі для вимовляння імена дорослих і дітей (Оля, Валя, Таня, Надя, Зіна), відомі дії (дай, на, сядь, їж, пий);

- вчити називати своє ім'я, імена близьких дорослих і дітей;

- спонукати звертатися до дорослих з різного приводу, переходити від спілкування з допомогою мимики і жестів до використання доступних мовних засобів (слів і звукосполучень), звертатись із запитаннями «Що?», «Де?». У словнику дитини 30-40 слів.

Грамматична будова

- вчити розмовляти реченнями: однослівними (до 1 року 3 місяців), двослівними (до 1 року 6 місяців);

- навчати будувати фрази із двох слів (дай кицю, дай лялю, на бі-бі), що виражають дію.

Діалогічне мовлення

- вчити відповідати на запитання словами, звертатися до дорослих і дітей із запитаннями («Що?», «Де?», «Хто?»), проханнями;

- розвивати мовленнєве спілкування, використовувати такі форми: слово-склад, слово-контур, слово-речення.

Друге півріччя (1 рік 6 місяців — 2 роки)

Звукова культура

- вчити сприймати звуки на слух, розвивати фонематичний слух: розрізняти голосні і приголосні звуки (*е-і, б-п, к-х, в-ф, д-т*, шиплячі – свистячі;

- вправляти артикуляційний апарат дитини у чіткі і правильному вимовлянні голосних (*а, у, і, о, у, е*) і приголосних (*б, п, м, т, д, н*) звуків;

- вчити говорити виразно, не поспішаючи, достатньо голосно;

- вправляти у вимовлянні слів з різною силою голосу;

- розвивати здатність відтворювати за наслідуванням слова і фрази, що їх вимовляє дорослий; проспівувати і проговорювати окремі слова;

- розвивати мовленнєве дихання: вчити робити видих.

Словник

- активізувати мовлення дитини словами, які вже є у її пасивному словнику;

- вчити:

правильно називати знайомі предмети, користуватися цими назвами без допомоги жестів;

називати дії, що виконують дорослі, старші діти в групі або на майданчику (наприклад, няня миє підлогу, витирає стіл, діти граються, поливають квіти та ін.);

називати дії, що відбуваються на вулиці (наприклад: їде машина, їде трамвай, біжить собака тощо); явища та об'єкти природи (сонечко, дощ, сніг, вітер, пісок, вода, дерево, квітка та ін.);

розрізняти і називати розміри – великий, маленький; кольори – червоний, синій, жовтий, зелений; інші якості предметів – чистий, брудний, добрий, солодкий і т.п.;

- формувати вміння розрізняти і елементарно узагальнювати одержані враження; правильно називати схожі за формою предмети (куля, м'яч), розрізняти близькі за звучанням слова (стіл, стільчик), позначати одним словом предмети, що мають однакові ознаки (різноманітні ляльки, м'ячі та ін.); впізнавати і правильно називати знайомий предмет, його зображення на картинці, у формі іграшки і т. ін.;

- формувати вміння користуватися словами, які необхідні для вираження бажань і налагодження взаємовідносин з оточуючими (хочу, дай, пусти, посунься);

- вчити правильно користуватися займенниками (я, ми, ти, мені), прислівниками (там, туди), прикметниками (великий, маленький, хороший поганий, смачний);

- заохочувати до використання в мовленні порівнянь, епітетів, образних виразів (зайчик - побігайчик);

- вчити замінювати слова-універсали («ходові» слова), словами – синонімами (гарний – красивий, добрий), слова дитячого мовлення (ляля, киця, моко, коко) та звуконаслідувальні (бі-бі, тік-так) словами літературного мовлення.

Граматична будова

- вчити:

розмовляти трьохслівними (до 1 року 8 місяців) і чотирьохслівними (до 2 років) реченнями;

будувати розповідні, наказові, питальні, окличні речення (різні за інтонацією); речення з однорідними членами без сполучників та із сполучником «і»; складні речення без сполучників;

- на кінець другого року життя правильно вживати слова в називному, знахідному, родовому відмінках; однину і множину іменників; минулий, теперішній і майбутній час дієслів; вживати іменники з прийменниками *в, на, під*.

Діалогічне мовлення

- розвивати мовлення як основний засіб спілкування з дорослими: спонукати звертатися до дорослих і дітей з різного приводу, формувати вміння звертатись із запитаннями, вчити висловлювати свої бажання і прохання словами і короткими фразами, розповідати про те, що бачив;

- стимулювати різні типи запитань до дорослих («Хто це?», «Що це?», «Де?»), мотивацію спілкування, спрямовану на розв'язання різних завдань

соціально побутового характеру у процесі взаємодії з дорослими і однолітками;

- розвивати різні форми і типи спілкування: емоційно-предметний діалог, предметно-дієвий діалог, вербальний діалог (запитання - відповідь).

Показники мовленнєвого розвитку

Перше півріччя (1 рік — 1 рік 6 місяців)

- швидкими темпами збільшується пасивний словник, кількість слів, які розуміє дитина;

- легко встановлює зв'язок між предметами, діями та їх словесними позначеннями; узагальнює предмети за суттєвими ознаками;

- мовлення дорослого стає інструкцією до дії, дитина виконує за словом дорослого прості дії з предметами («закрий», «відкрий», «поклади») до 1 року 3 місяців, а потім і більш складні («Візьми ложку і сядь за стіл», «Візьми серветку і витри рот»); легко наслідує звукосполучення, які чує від інших;

- характерними для дитини є ігри-монолози (наслідування мовлення дорослих у формі белькоту): повторює за дорослим закінчення слів і легкі слова;

- запас слів близько 30-40, слова набувають узагальнювального характеру (словом «кішка» позначає будь-яку кішку — живу, іграшкову, гумову, м'яку, велику, маленьку, чорну, руду, на картинці). У словнику багато полегшуючих слів (ляля, коко, гам-гам, бі-бі, тік-так), переважають іменники і дієслова. Звертається із запитаннями: «Що це?», «Де?»;

- вживає слова-речення: у кінці періоду (до 1 року 5-6 місяців) з'являються двохслівні речення;

- продовжує багато белькотати, емоційно спілкуючись з дорослими у процесі своєї діяльності: слова доповнюються мімікою, жестами, рухами;

- звертається до дорослих із проханням, скаргою, показує жестами, мімікою, іноді додає знайомі слова.

Друге півріччя (1 рік 6 місяців — 2 роки)

- виявляє підвищений інтерес до розмови дорослих, втручається у виконання деяких дій, що виникають з розмови, яка безпосередньо не звернена до дитини;

- розуміє смисл речень, висловлювань про події та явища, які часто повторюються в особистому досвіді;

- розуміє запитання «Що?», «Хто?», «Де?»; легко повторює слова і фрази, які промовляють дорослі;

- запас активного словника швидко зростає: в 1 рік 8 міс. — 100 слів, 1 рік 9 міс. — 175 слів, 1 рік 10 міс. — 225 слів, 2 роки — 300 слів;

- полегшуючі слова замінюються правильними (кис-кис — киця; гав-гав — собака);

- з'являються прикметники, займенники, узагальнює предмети за суттєвими ознаками;

- активізується мовленнєва діяльність, дитина багато розмовляє. В мовленні з'являються дво-трислівні речення, а на кінець року — чотирислівні і навіть більше;
- засвоює перші граматичні форми (словозміна слів у реченні, їх узгодження);
- мовлення стає засобом спілкування з дорослими; відповідає на запитання, звертається до дорослих із запитанням «Що це?». Прохання, бажання передаються словами, набирають мовної форми.

Поради батькам

- кожен вільну хвилину розмовляйте з дитиною: називайте словами всі предмети, які дитина бачить, з якими діє;
- стимулюйте повторювати за дорослим всі слова і звуконаслідування: «Скажи, що це таке?», «Як називається?», «Повтори це слово», «Давай скажемо разом»;
- спонукайте до звуконаслідування, що завершується правильною вимовою слова;
- пам'ятайте, що не слід повторювати «дитячі» полегшені слова, які ще переважають у мовленні вашої дитини («моня», «ляля», «тік-так», «киця» та ін.);
- після звуконаслідування дитина повинна чути правильне слово: «тік-так - годинник», «бі-бі – машина», з правильною вимовою всіх звуків у словах. Звертайтеся до дитини не тільки із запитаннями «Що це?», «Хто це?» але й такими, як «Де?», «Куди?», «Який?», «Якого кольору?»;
- грайте з дитиною в мовленнєві ігри типу: «Що ти бачиш?» (на кухні, в кімнаті, у спільні, на вулиці), «Що ти чуєш?», звуконаслідувальні ігри. Супроводжуйте словами – назвами всі дії і поведінку дитини: під час годування (назва посуду, страв і т. ін.), у процесі укладання спати (назва постільної білизни), під час умивання, купання, одягання, роздягання, вимагати від дитини, щоб вона обов'язково їх повторювала. Наприклад, дорослий промовляє «Одягаємо Олі рукавички, рукавички одягаємо. Що ми Олі одягаємо? – Рукавички. – Скажи, Олю, рукавички»;
- заучуйте з дітьми коротенькі забавлянки – ігри: «Ладусі», «Сорока-ворона», «Куй чобіток» та ін.;
- розглядайте сюжетні картинки та ілюстрації в дитячих книжках, звертайтеся до дитини із запитаннями за їх змістом; стимулюйте їх розповідати за картинками, пропонуючи дитині закінчити речення. Наприклад: «Жили – були... Хто? – дід та баба...»;
- розповідайте дітям (багаторазово) одній й ті самі казки «Курочка Ряба», «Колобок», «Ріпка» та ін., читайте коротенькі оповідання, розмовляйте з дитиною за їх змістом;
- розвивайте звуконаслідувальними іграми правильну вимову звуків рідної мови:

- на вулиці під час прогулянок спостерігайте за природними явищами, супроводжуйте спостереження звуконаслідуванням, читанням забавлянок, віршиків, пісеньок, стимулюючи дітей до їх повторення.

➤ **Художньо-естетичний розвиток**

Вікові особливості

На прикладі дорослого, його позитивного емоційного ставлення до довкілля, діти здатні проявляти радісні емоції та переживання у зв'язку зі сприйняттям краси, явищ природи, звуків, яскравих фарб, віршів тощо. У процесі музичних занять у дітей розвиваються почуття ритму, слухова чутливість, емоційна виразність голосу, естетичне задоволення, з'являється бажання малювати, ліпити, діяти з папером, виконувати різні рухи і дії за змістом віршів.

Початок другого року життя – це до образотворчий етап художнього розвитку. Він характеризується виникненням первинної графічної діяльності. Малюк із задоволенням малює на папері каракулі, радіє та дивується отриманим зображенням. Як правило, його цікавить сам процес малювання, ліплення, а не результат, чим і пояснюється бажання багаторазового повторення дій з різноманітними художніми матеріалами (олівцями, фарбами, глиною).

Інтерес у цьому віці викликає музика. Дитина реагує на танцювальну мелодію, її рухи стають жвавішими, у такт спокійної музики вона рухається плавно, качає головою; від голосної музики – швидко втомлюється, починає капризувати.

Особливу увагу дитини другого року життя привертають казки, віршики, забавлянки, які читаються і обігруються дорослим.

Основні завдання

Розвиток образотворчих задатків

Перше півріччя (1 рік — 1 рік 6 місяців)

Сприяти формуванню у дітей *дообразотворчого етапу* художнього розвитку:

- заохочувати до зосередження уваги на яскравих предметах, іграшках, картинках, об'єктах природи, їх зорового, тактильного обстеження; стимулювати до позитивного реагування при їх сприйманні;

- ознайомлювати з найпростішими художніми матеріалами (олівці, фарби, крейда, глина, папір, пластмасовий та дерев'яний будівельний матеріал) та їх властивостями (олівець, фарба, крейда – залишають слід; папір – шарудить, рветься, мнеться; глина – пластична, змінює форму);

- підтримувати маніпулювання різними матеріалами – олівцем, папером, глиною, будівельним матеріалом та заохочувати до отримання позитивних результатів (лінії на папері – доріжка, шматочки глини – зернятка для пташок, кілька кубиків – башточка тощо).

Друге півріччя (1 рік 6 місяців — 2 роки)

Сприяти формуванню у дітей *образотворчого етапу* художнього розвитку:

- розвивати емоційну чутливість у процесі сприйняття красивих предметів, іграшок, творів образотворчого (ілюстрації в книжках, картини із зображенням дітей, тварин, казкової тематики) і декоративно-прикладного (народні іграшки) мистецтва;
- заохочувати до ігор-експериментувань з найпростішими художніми матеріалами;
- вправляти у впізнаванні предметів при випадковому сполученні ліній, плям, отриманні певної форми, поєднанні будівельних деталей;
- у ліпленні спонукати повторювати рухи дорослого (відривати маленькі шматочки глини від більшого, розминати, розплющувати, стискувати в долоньці);
- залучати до спільної з дорослим гри-малювання, заохочувати до домальовування окремих елементів;
- вчити розрізняти контрастні кольори (жовтий, синій, червоний, зелений) у процесі малювання фарбами, олівцями;
- надавати можливість займатися образотворчою діяльністю за бажанням.

Розвиток музичних задатків

У повсякденній життєдіяльності

- створювати в групі та музичній залі мистецьке розвивальне середовище, що спонукає дітей до емоційної реакції на музику, музичних проявів, виявлення задатків;
- залучати до слухання співу вихователя, музики в аудіо запису;
- заохочувати до спільних музичних занять з дорослими, сприйняття святкової розваги і участі в ній (новорічна; святкування дня мами).

Під час музичних занять

у слуханні музики

- вчити слухати короткі пісні та інструментальні п'єси образно-ігрового характеру у виконанні педагогів;
- заохочувати мимовільні емоційні та рухові реакції на музику;

у музичних рухах

- розвивати уміння відгукуватись на музику вільними рухами;
- вчити у танці емоційно дякувати укланом, водити хоровод, виконувати таночки за характером музики (помірно, в рухливому темпі, згідно контрасту двох частин твору), розігрувати рухливі забави;
- виховувати емоційну чутливість до музики, чуття музичного ритму, невимушеність ігрових рухів (лапки і вушка зайчика, засинаємо і кладемо долоні під щічку, ховаємо ручки за спину), танцювальних рухів (плескання в долоні, уклін, дріботіння), рухів із предметами (брязкальця, лялечка);
- заохочувати дітей до рухів вигуками (туп-туп; гоп-гоп; гой-я, гой-я; гей, гей), примовками (плескай-плескай ручками; тупай-тупай ніжками), брязкальцем, іграшкою тощо;

у співах

- залучати до сприйняття виразного співу дорослих, підспівувати, знайомитися з пісенним досвідом дорослих, супроводжувати спів дорослого рухами;

- виховувати інтерес до народної та дитячої пісні.

у музикуванні

- організовувати спільні дії з дорослими (дорослий тримає трикутник, рухається від однієї дитини до іншої, діти вдаряють по інструменту);

- вчити координувати рухи із звучанням інструмента: під звуки барабану - крокувати, під звуки трикутника – кружляти.

Залучення до театралізованої діяльності

- ознайомлювати з текстами потішок, забавлянок, віршів, пісень, супроводжуючи їх жестами, мімікою, інтонацією;

- стимулювати до вияву позитивних емоцій, реакцій похваллення;

- вчити виконувати елементарні дії «ладусі», «дай ручку», «бувай-бувай» за показом і словом дорослого;

- вчити наслідувати звуки, окремі слова коротеньких віршиків, забавлянок; розуміти нескладний сюжет показів, інсценівок з іграшками, предметами, персонажами лялькового театру;

- заохочувати до розігрування невеликих за обсягом текстів з використанням наочності;

- залучати до театралізованих ігор та ігор-драматизацій за змістом знайомих казок.

Показники художньо-естетичного розвитку

Образотворча діяльність

- позитивно реагує (радіє, дивується) на яскраві предмети, красиві іграшки, ілюстрації в книжках, картини із ображенням дітей, тварин тощо;

- із зацікавленістю спостерігає за образотворчою діяльністю дорослого, впізнає створені ним образи в ліпленні, малюванні, конструюванні, виявляє бажання долучитися до процесу творення та гри;

- маніпулює, експериментує з різними художніми матеріалами, намагається використовувати їх за призначенням;

- впізнає окремі предмети при випадковому сполученні ліній, плям, крапок, штрихів;

- у ліпленні наслідує дії дорослого (відриває шматочки глини, розминає, розплющує їх);

- розрізняє контрастні кольори (жовтий, синій, червоний, зелений) і використовує фарби, олівці цих кольорів;

- виявляє бажання займатися ліпленням, малюванням, конструюванням.

Музична діяльність

- емоційно виявляє позитивне сприйняття музики, змінює мімічні вирази обличчя зі зміною характеру музики, вільно рухається під музику;

- невимушено реагує заспокоєнням на колискову; бігом, оплесками, ходьбою на жваву, веселу музику;
- із задоволенням виконує під музику окремі образно-ігрові рухи;
- виявляє увагу до співу дорослого, супроводжує спів мимовільними рухами;
- грається з іграшками-інструментами, просить вмикати музику або робить це самостійно;
- поступово занурюється в атмосферу музичного заняття, розваги, взаємодіє з дорослими.

Театралізована діяльність

- емоційно позитивно реагує на тексти знайомих утішок, пестушок, забавлянок, віршів, пісень, наслідує міміку і рухи дорослого;
- показує прості ігрові дії («бувай-бувай», «на голівку сіли», «полетіли-полетіли», «сорока-ворона кашку варила»), бере участь у спільній з дорослим грі;
- супроводжує тексти і малюнки казочок інтонаційно виразними словами, образними жестами, у спільних діях із дорослим повторює окремі дії, імітує рухи, наслідує образні голоси тварин.

Поради батькам

Образотворча діяльність

- спрямовуйте увагу дитини на яскраві об'єкти у доквіллі, намагайтеся утримувати її певний час, розглядайте разом картинки, ілюстровані книжки, народні іграшки, стимулюйте вияви позитивних емоцій при їх сприйнятті;
- створіть сприятливі умови для розвитку творчих задатків, забезпечте наявність необхідного художнього обладнання (олівці, фарби гуаш 1-2 кольорів, папір, глина, будівельний матеріал), підтримуйте маніпулювання дитини з ним;
- займайтеся образотворчою діяльністю у вигляді гри. Виберіть сприйнятливий час, коли дитина має гарний настрій, приготуйте всі матеріали і запропонуйте погратися. Зацікавте її спочатку, прочитайте віршик, казочку, попросіть показати на малюнку її персонажів, а потім творіть разом;
- сприймайте заняття з малюком як цікавий творчий процес, тоді ваш настрій передасться дитині, подарує їй багато позитивних емоцій;
- використовуйте сучасні навчально-наочні видання (альбоми, розмальовки);
- не зупиняйте дитину, якщо у неї є бажання робити одні і ті ж дії багато разів (креслити олівцем нескінченні лінії, місити глину тощо);
- вправляйте у впізнаванні предметів при випадковому сполученні ліній, плям, отриманні певної форми, поєднанні будівельних деталей, озвучуйте образи, які створює малюк, щоб викликати уяву про них, їхні властивості (колір, форму).

Музична діяльність

- створіть сприятливе музично-розвивальне середовище в родині через прихильне ставлення батьків до музики, музично-естетичну поведінку дорослих (спів, слухання музики), спільну музичну і музично-рухову діяльність дорослого і дитини (плескаємо, бігаємо разом);

- наповнюйте предметний простір вдома музичною апаратурою і музично-ігровим дитячим обладнанням (музичний центр, iPad, аудіо музика, музичні іграшки-інструменти з фіксованим звуком – органчик, шарманка, шумові іграшки-інструменти – дзвіночки, брязкальця, дитячі іграшки доброї якості з музичним начинням);

- практикуйте в родині живий спів членів сім'ї: мами, тата, бабусі, дідуся (колискові, утішки, забавлянки, сучасні дитячі мелодії та пісні материнською мовою); залучайте до нього дитину;

- імпровізуйте ритмічний спів імені дитини за зразком «Ксеню, Ксеню, донечко, світле наше сонечко», а також ритмічний, паралельний діям, спів на кшталт «Ручки миє наш Михасик, буде чистий, як карасик»;

- слухайте разом з дитиною неголосні аудіо записи красивої музики (класична – світла, спокійна, помірна, радісна, казкова, маршова, рухлива; наївний, простий і органічний фольклор – колискові, утішки, щедрівки, хороводні; сучасна – мелодійна, легка, із добрим змістом, помірними темпом і гучністю);

- заохочуйте словами, оплесками дії дитини самотійно тиснути кнопку музичної іграшки, а потім виконувати оплески, похитування, якщо музика помірна, бігати по колу, якщо музика жвава тощо.

Театралізована діяльність

- використовуйте у спілкуванні з дитиною віршики, забавлянки, пестушок, заклички, казочки, стимулюйте її до позитивних емоцій, звуконаслідування, активних образних дій, промовляння коротких слів;

- застосовуйте прийом розігрування утішок, пестушок, показу дій персонажів за допомогою іграшок, ляльки бі-ба-бо;

- залучайте дитину до співучасті в театралізованих іграх;

- надавайте дитині можливість почуватися вільно, розкуто у вираженні емоцій і наслідувальних дій під час читання казки, віршика.

Досягнення дитини другого року життя

Оволодіння ходьбою сприяло розвитку орієнтування дитини у просторі, коло предметів, з якими дитина відтепер може діяти. Вона сама може підійти до предметів, які її цікавлять, доторкнутися, роздивитися та виконувати відповідні дії з ними. Активізується орієнтовно-пізнавальна діяльність. Відтепер дитина має можливість діяти не тільки безпосередньо з предметами, а й опосередковано, тобто досягати потрібного результату з допомогою іншого предмета. Предмети пізнаються різнобічно.

Предмет, з яким самостійно діє дитина, виступає **знаряддям** досягнення результату.

На цій основі розвиваються **знаряддєві дії**, дитина оволодіває **предметно-знаряддєвою** діяльністю, яка стає провідною на кінець другого року життя і здійснюється під керівництвом дорослого.

У процесі знаряддєвих дій з предметами формуються перші **узагальненні поняття і наочно-дієве мислення**. У ході предметно-знаряддєвої діяльності дитина навчилася орієнтуватись у просторі і часі, відкривати для себе деякі зв'язки, що існують між знайомими їй предметами і явищами, і завдяки вказівкам і поясненням дорослого навчилася самостійно вирішувати конкретні завдання, з якими вона зустрічається у процесі предметно-знаряддєвої діяльності. Дитина засвоює суспільно-вироблені способи використання предметів, з якими вона діє.

Дитина **навчилася розмовляти**, у її словнику нараховується близько 300 слів. Мовлення стало для неї **провідним засобом спілкування** з дорослими. Новий спосіб життя формує у дитини **нову потребу** спілкування з однолітками, і дорослими: **ситуативно – ділове спілкування**.

Мовлення дорослих стає **регулятором** поведінки дитини двох років і на цій основі у неї формуються **перші довільні дії**; формується пізнавальне ставлення до довкілля.

Розвиток наслідування створює **передумови** для виникнення **елементів ігрової, трудової, продуктивної** діяльності.

У процесі предметно-знаряддєвої діяльності, що супроводжується мовленням, у дітей розвиваються елементи **самостійності і самосвідомості**, дитина вперше відчуває свою «незалежність» від дорослих: використовує свої ініціативні дії, свою активність для досягнення певного результату, подолання перешкод і стверджується таким чином у своїх можливостях.

З'являється **нова форма спілкування** з дорослим – **слухання** як умова регуляції дитиною своєї поведінки, засвоєння елементарних правил поведінки.

Формуються **елементарні початкові морально-етичні почуття й оцінки**, які дитина висловлює відповідним словами «*хороший*», «*гарний*», «*добрий*», «*поганий*».

Організація життєдіяльності дітей другого року життя

У зв'язку з тим, що тривалість відрізків активного неспання дитини протягом 2-го року життя різко змінюється (у першому півріччі менше, ніж у другому на півтори – дві години), встановлюються два різних розпорядки дня. Тривалість відрізків неспання у дітей до 1 року 6-7 міс. не повинна перевищувати чотири з половиною години, діти цього віку мають спати вдень двічі. Після 1 року 6-7 міс здорові діти можуть не спати п'ять з половиною годин, тому їх переводять на режим з одним денним сном. Час між годуваннями вдень

Розпорядок дня
(орієнтовний розподіл часу на процеси життєдіяльності дітей
від 1 до 2 років вдома та в дошкільному закладі (у будні дні))

Процеси життєдіяльності	Вік дітей	
	1 р. – 1 р. 6 міс.	1 р. 6 міс. – 2 р.
	Години доби	
Вдома		
Підйом, ранковий туалет, спілкування, ігри	(6.30)/7.00-7.30	(6.30)/7.00-7.30
У дошкільному навчальному закладі		
Прийом дітей, огляд, ігри, спілкування	7.00 – 8.00	7.00 – 8.00
Ранкова гімнастика		
Підготовка до сніданку. Сніданок	8.00-8.30	8.00-8.40
Предметна та ігрова діяльність	8.30-9.00	8.40-9.10
Заняття 1 (з підгрупами та індивідуальні)	9.00-9.10	9.10-9.20
	9.10-9.20	9.20-9.30
Підготовка до сну, гігієнічні процедури, спілкування	9.20-9.30	-
Сон (перший)	9.30-12.00	-
Прогулянка	-	9.30-11.00
Повернення з прогулянки, водні процедури	-	11.00-11.30
Підготовка до обіду. Обід	12.00-12.30	11.30-12.00
Сон	-	12.00-15.30
Поступовий підйом, оздоровчі та гігієнічні процедури	-	-
Прогулянка	12.30-14.00	-
Заняття 2 (з підгрупами та індивідуальні, ігри)	14.00-14.10	-
	14.10-14.20	-
Водні процедури	14.20-14.30	-
Сон (другий)	14.30-16.30	-
Поступовий підйом, водні процедури, полуденок	16.30-17.00	15.30-16.00
Заняття 2 (з підгрупами та індивідуальні)	-	16.00-16.10
	-	16.10-16.20
Предметна та ігрова діяльність		16.20-17.00
Прогулянка	17.00-19.00	17.00-19.00
Повернення додому	До 19.00	До 19.00
Вдома		
Повернення з прогулянки, вечеря, спокійні ігри, спілкування	19.00-20.00	19.00-20.30
Підготовка до сну, гігієнічні процедури	20.00-20.30	20.30-21.00
Нічний сон	20.30-7.00/(6.30)	21.00-7.00/(6.30)

Орієнтовний розподіл ігор-занять на тиждень

Ігри-заняття за напрями розвитку особистості дитини	Кількість занять на тиждень	
	1 р. -1р. 6 міс.	1 р. 6 міс. – 2 р.
Фізичний розвиток	2	2
Сенсорно-пізнавальний розвиток: - розвиток сенсорики - розвиток предметної діяльності (дії з предметами, ігри-заняття з дидактичними іграшками, будівельним матеріалом) - ознайомлення з природним / предметним довкіллям	0,5 2 1	1 2 1
Мовленнєвий розвиток: - розвиток мовлення - художня література	1 0,5	1 1
Художньо-естетичний розвиток - музична діяльність	2	2

Дитина раннього віку (від 2 до 3 років)

ДИТИНА РАНЬОГО ВІКУ (ВІД 2 ДО 3 РОКІВ)

➤ Фізичний розвиток

Вікові особливості

На 3-му році життя триває досить інтенсивне наростання маси тіла і ріст дитячого організму. Вдосконалюється діяльність усіх органів, унаслідок чого дитина стає фізично витривалішою. Відбувається подальший розвиток вищої нервової системи – підвищується її працездатність, що забезпечує активне неспання дитини (до 6 – 6,5 годин).

Збільшується витривалість кіркових клітин; дитина вже може займатися однією й тією самою справою значно довше. Підвищується регулювальна роль кори головного мозку, дитина може подекуди стримуватися, не плакати. Умовно рефлекторні зв'язки формуються значно швидше. Відбувається подальший розвиток гальмівних процесів. Внаслідок значно більшої рухливості нервових процесів легше відбувається пристосування дитини до різних змін і нових умов життя. Діти, які прийшли в дитячий заклад після 2 років, порівняно швидше звикають до нового режиму і загального устрою життя установи, ніж малюки 2-го року життя.

Проте і в цьому віці дитина швидко стомлюється від одноманітних дій і рухів. Вона легко збуджується. Малюку ще важко швидко переключатися з одного виду діяльності на інший. Порівняно швидко формуються звички, але вони ще нестійкі, вимагають підкріплення.

Протягом 3-го року життя поліпшується якість загальних рухів (ходьба, біг, лазіння, кидання). Кроки під час ходьби стають більш рівномірними, поступово зникають зайві рухи, стають координованими. Дитина може легко пройти по обмеженій поверхні, змінювати темп ходьби за звуковим сигналом, під музику прискорювати, сповільнювати рух або відразу зупинитись, а також улучати м'ячем у ціль тощо. На 3-му році життя вдосконалюються й рухи рук – у процесі правильного виховання дитина майже самостійно може одягнутися, роздягнутися, вмитися; опановує тонкі рухи кисті рук і пальців; починає володіти олівцем, застібати гудзики, пускати дзигу тощо.

Основні завдання

Збереження і зміцнення здоров'я

- спрямовувати роботу на забезпечення охорони життя дітей, збереження і зміцнення їхнього здоров'я, запобігання психічної та фізичної перевтоми;
- продовжувати формувати елементарні культурно-гігієнічні навички, привчати слідувати за чистотою та охайністю зовнішнього вигляду, формувати культуру поведінки під час прийому їжі;
- ознайомлювати з елементарними правилами безпечної поведінки, сприяти формуванню вольових зусиль при виконанні рухових дій, наполегливості в подоланні страху, розвитку відчуття обережності під час рухової діяльності;

- виховувати інтерес до оздоровчих процедур, стимулювати бажання брати в них участь (загартування, виконання вправ, прогулянки на свіжому повітрі в будь-яку пору року тощо);
- сприяти усвідомленню значення для здоров'я людини всіх оздоровчих заходів.

Формування культурно-гігієнічних навичок і здорового способу життя

- виховувати позитивне ставлення до культурно-гігієнічних процедур; пояснювати їх значення для здорового способу життя;
- вчити мити руки та обличчя, не розбризкувати воду; самостійно закатувати рукава одягу, користуватися милом, насухо витирати руки та обличчя рушником;
- заохочувати до використання предметів особистої гігієни (носовичок, гребінець, рушник);
- вчити самостійно одягатися та роздягатись у певній послідовності, складати свої речі, підтримувати охайний зовнішній вигляд;
- спонукати без примусу самостійно та акуратно, не поспішаючи, із задоволенням їсти, привчати добре пережовувати їжу із закритим ротом; тримати ложку у правій руці, користуватися серветкою, виходити із-за столу, підсувати стілець, дякувати;

Забезпечення безпеки життєдіяльності

- ознайомлювати з елементарними правилами безпечної поведінки у предметному (не гратися гострими предметами, миючими засобами, сірниками, електроприладами; не брати до рота пігулки, дрібні предмети), природному (не коштувати будь-які ягоди, овочі, фрукти без дозволу дорослого; не чіпати тварин з вулиці, яких не знає) і соціальному (не брати гостинці з рук незнайомих людей) довкіллі;
- пояснювати небезпеку дій, що призводять до травматизму (не штовхати один одного, не стояти поряд з гойдалкою);
- вчити дослухатися до порад, прохань, зауважень дорослого; адекватно реагувати на заборони.

Загартування

- у групових приміщеннях забезпечувати відповідний температурний режим та чистоту повітря, здійснювати систематичне провітрювання, дотримуватися температур повітря +21 С, +22 С. Під час денного сну оптимальна температура в спальні +16 С, +18 С;
- створювати умови для прийняття дітьми повітряних ван під час переодягання до 6-8 хвилин, поступово збільшуючи тривалість до 8-10 хвилин, починаючи з температури повітря + 22 С, поступово знижуючи до + 18 С;
- виводити дітей на прогулянки (не менше 2 разів на день) із загальною тривалістю перебування на свіжому повітрі до 4-ох годин. У зимовий період при температурі повітря не нижче -10 С, -12 С;
- влітку діяльність дітей намагатись організувати на свіжому повітрі. Перебування дітей під прямим сонячним промінням поступово збільшувати від

4-5 до 20 хвилин впродовж дня. Якщо температура досягає + 28 С сонячні ванни приймати не можна;

- використовувати широкий спектр засобів загартовування з метою оздоровлення дітей:

умивання обличчя, рук до ліктів теплою (26 °С), а потім прохолодною (20 °С) водою;

сухе та вологе обтирання ніг; ходіння дітей босоніж по килиму; ходіння по вологій доріжці; тупцювання у ванночці з морською водою, на дні якої є дрібна галька діаметром до 1 см;

обливання ніг водою, температура якої поступово знижується від (+36 С до + 20 С°) через кожні 1-2 дні на 1 С°; обливання ніг водою контрастних температур, використовуючи прохолодну воду +22, +20 С° та теплу +34,+36 С°, потім знову прохолодну;

сухе та вологе обтирання тіла махровою рукавичкою, обливання тіла (початкова температура води +36 С°, кінцева +26, +24 С°), обливання тіла контрастною температурою. Тривалість обливання збільшувати з 15 сек. до 35 сек. Температура повітря не нижче +23, +22 С°;

купання у басейні та відкритих водоймах у безвітряну погоду при температурі повітря +25 С° і температурі води не нижче +23 С°. Тривалість купання поступово збільшувати від 3 до 6-8 хвилин.

Розвиток м'язово-рухової діяльності

- забезпечити збагачення рухового досвіду, спонукати до виявлення активності та самостійності;

- стимулювати інтерес та бажання брати участь у руховій діяльності, ігрових вправах та рухливих іграх, охоче виконувати разом з дорослим та іншими дітьми рухові та ігрові дії;

- сприяти вияву позитивних емоцій, домагатися радісного, піднесеного настрою в процесі виконання рухових дій; забезпечувати атмосферу доброзичливості та комфорту;

- продовжувати формувати вміння зберігати стійке положення тіла у всіх видах діяльності (статичних положеннях та в динаміці), орієнтуватися в просторі; сприяти вправлянню у ходьбі, бігові, рівновазі, стрибках, повзанні, лазінні, коченні, киданні та ловлі м'яча;

- систематично проводити різні форми фізкультурно-оздоровчої роботи (ранкова та гігієнічна після сну гімнастика, фізкультурні заняття, рухливі ігри тощо);

- залучати до самостійної рухової діяльності під наглядом дорослого, здійснювати регулювання їхньої рухової активності.

Ходьба, вправи на рівновагу, біг

Вчити:

- ходити зграйкою за вихователем, прямо, по колу, ланцюжком, тримаючись за руки, у різних напрямках, у заданому напрямку;

- ходити в колоні один за одним, між предметами (кубики, прапорці, кеглі), приставним кроком вперед, у бік, переходити з ходьби на біг і навпаки;
- виконувати імітаційні види ходьби як курочки, ведмедики, лисички, конячки, курчата, мишенята;
- ходити по шнурі, що лежить прямо, по колу, зигзагом;
- ходити по прямій доріжці (ширина 30 – 20 см, довжина 2 – 4 м), по дошці, на підлозі, ребристій дошці, мотузці, по колу, зигзагом, похилій дошці завширшки 25 см, один кінець якої піднятий на 15 – 20 см.;
- переступати через кубики, шнур або палицю, що лежать на підлозі, згодом їх можна підняти на висоту 10 – 15 см.;
- підніматись на лаву та куб (висотою 20 см), стояти на них, зберігаючи рівновагу, сходити з них. Намагатися на підлозі повільно кружляти;
- бігати зграйкою за вихователем до 10 м, бігти до вихователя і від нього, до предметів (іграшка, дерево, прапорець, куб), у різних напрямках, не наштовхуючись один на одного, наздоганяти м'яч, що котиться;
- бігати в колоні невеликими групами і всією групою, по доріжці шириною 35 – 25 см, з предметами (ляльки, стрічки, прапорці). Бігати в середньому темпі 20-30 с, у повільному 30-50с;

Стрибки

Вчити:

- підстрибувати на місці на обох ногах легко, «як м'ячики, зайчики», пересуваючись вперед, дістаючи предмети, що знаходяться на рівні піднятої руки дитини, згодом на 10 см вище;
- перестрибувати через лінію, мотузку, палицю, що лежать на підлозі, через дві паралельні лінії (відстань між ними 15 -30 см);
- стрибати в довжину з місця, відштовхуючись двома ногами;
- зістрибувати з предметів (куб, лава) заввишки 10 – 15 см.

Кочення, кидання, ловіння

Вчити:

- скочувати м'яч, кульку з гірки, котити м'яч двома і однією рукою вихователю з положень сидячи або стоячи, котити м'яч один одному з відстані 1 - 1,5 м.;
- прокочувати м'яч під дугою на відстані до 1 м, по доріжці, по дошці, покладеній на підлогу, збивати предмети (кубики, кеглі);
- кидати м'яч вперед двома руками знизу, від грудей, із-за голови, кидати м'яч вихователю та намагатися його впіймати на відстані до 1 м.;
- перекидати маленький м'яч однією рукою (правою і лівою) через мотузку на рівні грудей, голови, згодом вище голови дитини з відстані 1 - 1,5 м.;
- кидати предмети (м'ячі, торбинки з піском, каштани, шишки) правою та лівою руками в горизонтальну ціль (кошик, ящик) з відстані 1 - 1,5 м, великий м'яч обома руками знизу в горизонтальну ціль 1 - 1,5 м, правою та лівою

руками на дальність, маленький м'яч з відстані до 1 м у вертикальну ціль, що знаходиться на рівні очей дитини з відстані 1 - 1,5 м.;

Повзання, лазіння

Вчити:

- повзати в упорі, стоячи на колінах та кистях рук, «як собачки, жучки, кішечки, ведмедики зі звуконаслідування» в різних напрямках, до предмета 4 – 5 м, по доріжці між двома паралельними лініями;

- підлізати під мотузку, дугу заввишки 40 – 30 см, пролізати в обруч та перелізати через лаву, колоду довільним способом;

- лазити по похилій дошці, гімнастичній стінці висотою 1,5 м та спускатися вниз зручним для дитини способом;

Загальнорозвивальні вправи

- використовувати для виконання загальнорозвивальних вправ різні вихідні положення: стоячи (ступні ніг трохи розставлені й паралельні), сидячи та лежачи на підлозі;

- максимально застосовувати вправи з предметами (стрічками, брязкальцями, хустинками, кубиками); заохочувати до виконання вправ імітаційного характеру.

- вчити:

піднімати руки вперед, вгору, в боки, опускати вниз, згинати і розгинати руки перед грудьми, розводити їх у боки, відводити назад за спину;

плескати в долоні перед собою, над головою; стискувати і розпрямляти пальці рук;

розмахувати руками вперед-назад (з положення руки вниз), виконувати махи руками над головою і перед собою;

ходити на місці, робити кроки вперед, у боки, назад;

присідати, тримаючись за опору; згинати і розгинати одну ногу в коліні, стоячи на другій;

підніматися на носки, виставляти ногу вперед на п'ятку, ворушити пальцями, згинати і розгинати стопи, ритмічно присідати і випрямляти ноги;

виконувати повороти вправо, вліво; нахилити тулуб вперед, у боки, випрямляти тулуб;

сидячи на підлозі, згинати і розгинати ноги;

лежачи на спині, піднімати і опускати ноги та рухати одночасно руками і ногами;

стоячи на колінах, сідати на п'ятки і підніматись;

у положенні лежачи, перевертатись зі спини на бік, на живіт.

шикуватись у коло підгрупами і всією групою за допомогою вихователя, ставати один за одним у колону, шикуватись парами.

Показники фізичного розвитку

- прагне брати участь у всіх оздоровчих заходах (виконувати рухові дії, перебувати на свіжому повітрі у будь-яку пору року, приймати водні та

гігієнічні процедури, вживати корисну їжу); розуміє їх значення для збереження і зміцнення власного здоров'я;

- у ході виконання фізкультурно-оздоровчих заходів потребує заохочення, нагадування та схвалення дорослого;

- має певні уявлення про гігієну власного тіла, користується милом, гребінцем, рушником; контролює за нагадуванням дорослого свої фізіологічні потреби;

- намагається культурно поводитися за столом, самотійно їсть різноманітну їжу, користуючись ложкою, чашкою, серветкою;

- добре усвідомлює, що дорослий втішається її правильними діями, з цікавістю намагається самотійно одягатись і роздягатись, складати свої речі; виявляє наполегливість у застібанні гудзиків;

- виявляє ознаки забруднення тіла, одягу та невідповідність у зовнішньому вигляді, намагається виправити або звертається за допомогою до дорослого,

- відчуває потребу в активній руховій діяльності, прагне виконувати різноманітні рухові дії;

- виявляє зацікавленість у сумісних діях з однолітками, із задоволенням бере участь в ігрових вправах та рухливих іграх, які організовує дорослий;

- володіє природними видами рухів, що забезпечують її успішне пересування у просторі, відчуває власні можливості, подекуди перебільшуючи їх;

- зберігає стійке положення тіла; за нагадуванням дорослих намагається зберігати правильну поставу в процесі різноманітних видів діяльності, орієнтується в просторі, співвідносить свої рухи з предметним оточенням;

- вміє погоджувати свої рухи з рухами інших дітей, ходить та бігає з природними рухами рук і ніг, може змінювати напрям, характер руху згідно із сигналом під час ходьби та бігу;

- енергійно відштовхується двома ногами, підстрибуючи на місці та у стрибках у довжину з місця; вміє зістрибувати з предметів;

- володіє навичками повзання, лазіння, перелізання та підлізання;

- виконує різноманітні дії з м'ячем однією та обома руками; намагається піймати м'яч, що кинув дорослий;

- володіє найпростішими навичками шиккування та перешикування (за допомогою дорослого встає за іншими дітьми, в пари або коло);

- систематично і з задоволенням використовує набуті рухові вміння у самотійній руховій діяльності.

Поради батькам

- дотримуйтеся розпорядку дня, щоденно виконуйте з дітьми комплекс ранкової гімнастики, активізуйте та урізноманітнюйте рухову діяльність протягом дня;

- формуйте культурно-гігієнічні, рухові навички, навички самообслуговування і безпечної поведінки під час спільної діяльності;
- власним прикладом нагадуйте дитині про необхідність щоденних гігієнічних процедур;
- знайомте з предметами особистої гігієни: рушник для обличчя та рук, рушник для тіла, рушник для ніг, банне простирадло, гребінець з тупими зубчиками, мочалка для тіла;
- предмети гігієни, якими дитина буде користуватися самостійно, обирайте з урахуванням її вікових можливостей, щоб вони були зручними і безпечними;
- запобігайте травматизму дітей під час виконання лазіння, стрибків, бігу; створюйте безпечні умови для рухової діяльності, здійсніть страхування та індивідуальну допомогу;
- забезпечуйте відповідний температурний режим та чистоту повітря у приміщенні, здійсніть систематичне провітрювання;
- забезпечуйте перебування дитини на свіжому повітрі не менше 4-ох годин на день. Під час прогулянок у різні пори року грайте з нею у рухливі ігри, катайтеся на гойдалках, гірках, інших ігрових атракціонах;
- використовуйте широкий спектр засобів загартовування з метою оздоровлення дітей (умивання обличчя, рук до ліктів; сухе та вологе обтирання ніг; ходіння дітей босоніж по килиму; ходіння по вологій доріжці; обливання ніг водою; сухе та вологе обтирання тіла);
- влітку купайтеся разом з дітьми у басейнах, відкритих водоймах;
- створюйте вдома безпечний розвивальний предметно-ігровий простір для задоволення потреб дитини у русі (облаштування фізкультурного осередку з моторними і спортивними іграшками, що відповідають віку дітей, безпеці їхньої життєдіяльності);
- сприяйте пристосуванню дітей до предметного оточення вдома; давайте доручення, поступово ускладнюючи їх: «Пролізь під столом і підніми кубик, положи його в коробку», «Візьми ведмедика, покатай його на машинці між столом і диваном» тощо;
- залучайте дитину до ігор з моторними іграшками (м'яч, машинка, візок), враховуючи її потреби, бажання, настрої;
- використовуйте у роботі з дітьми вправи імітаційного характеру, різноманітне фізкультурне обладнання (м'яч, обруч, кеглі).
- розвивайте моторні вміння і навички: ходьби, підтримання рівноваги, повзання, лазіння, кочення, кидання, заохочуйте до виконання загально розвивальних вправ, участі в ігрових вправах і рухливих іграх;
- допомагайте дитині у разі необхідності, підтримуйте та схвалюйте її успіхи.

➤ Сенсорно-пізнавальний розвиток

Вікові особливості

У процесі різноманітної діяльності відбувається подальший сенсорний розвиток дитини.

Близько 3-х років діти стають спроможними розрізняти основні кольори та їх відтінки, можуть їх назвати. Засвоюють уявлення про форми (круг, овал, квадрат, прямокутник тощо) та 8 кольорів (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, синій, фіолетовий, білий, чорний). Складним для більшості дітей залишається вміння правильно називати їх властивості та відтінки.

Протягом 3-го року життя зміст гри ускладнюється, в ній діти відображають дії людей, зароджується *рольова гра*. Дитина, граючи, бере на себе певну роль, зображуючи когось.

З кінця 2-го року життя у дітей розвивається *уява*. Відтепер діти легко використовують у грі предмети - замісники: пластмасовий брусок використовують, як мило, олівець – як термометр, стілець замість автомобіля тощо. В кінці 3-го року життя дитина бере на себе ролі «бабусі», «мами», «виховательки». Предметам діти приписують уявні стани, якості («донька захворіла», «вона не слухається маму»); та функції відповідно до змісту своєї гри, правильно позначають свої уявні дії.

Зароджується *знакова функція свідомості*: дитина легко може уявити ситуації за розповідями. Слухаючи казки, розповіді, діти уявляють персонажів. Але запас життєвих уявлень у них обмежений, дитина не може ще переосмислити одержані враження.

Поряд з інтенсивним розвитком мовлення дітей 3-го року життя активно розвивається *наочно-образне мислення*. Діти починають встановлювати причинну залежність окремих спостережуваних ними явищ «треба дмухнути, тоді вода швидко охолоне», порівнюють «сніг білий, як цукор», з'являються й такі форми мислення, як перші судження, умовиводи – «хлопчики мамами не бувають», «сир не холоне, бо не гарячий», «холодно, треба вмикнути опалення» (2 роки 8 міс) , «лялька не може ходити, а діти можуть» (2 роки 11 міс) тощо.

Відбувається подальший розвиток процесу узагальнення, на основі якого формуються поняття. Діти виділяють якості та властивості предметів. Наприклад, на запитання: «Хто літає?» Дитина 2 років 9 місяців відповідає: «пташка літає, муха літає, літак літає, а ще бджілка літає». Формується символічна (знакова) функція свідомості – здатність дитини подумки уявляти предмет у вигляді образів, символів чи знаків.

Дитина засвоює предметну діяльність. Вона наполегливо домагається отримання певного результату, її дії носять дослідницький характер. Виконуючи різні дії, дитина ніби досліджує предмет і його властивості. Дії з кубиками поступово перетворюються на *конструктивну діяльність*. Дитина вже в першому півріччі не тільки відтворює показані їй дорослими споруди, але й намагається сама будувати знайомі їй предмети. У другій половині 3-го року

дитина вчиться малювати, ліпити, тобто розвиваються *перші навички образотворчої діяльності*, яку дитина виконує.

Діти розрізняють функцію предмета, що зумовлює характер дій із цим предметом.

Засвоюють уявлення про 5-6 форм (круг, трикутник, овал, квадрат, прямокутник тощо) та 8 кольорів (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, синій, фіолетовий, білий, чорний). Складним для більшості дітей залишається вміння правильно називати їх відтінки та властивості.

Основні завдання

Розвиток сенсорики, психічних процесів

- вчити виділяти форму, величину, колір, як особливі ознаки предметів, розвивати уявлення про їх різновиди, розуміти і використовувати в мові слова-назви форм, величини;

- вчити: визначати форму, величину, колір предметів шляхом зорового, дотикового і рухового відчуття, порівнюючи їх між собою;

- збагачувати сенсорно-руховий досвід у процесі ознайомлення з формою, величиною і кольором предметів;

- вчити розрізняти форму (геометричні фігури: круг, квадрат, трикутник, куля, куб), вибирати предмети за двома заданими сенсорними властивостями (величина і форма);

- вправляти у визначенні розміру предметів шляхом накладання, прикладання (маленький, менший, найменший; великий, більший, найбільший та ін.);

- ознайомлювати з кольорами (чорний, білий, червоний, жовтий, зелений, синій); заохочувати до впізнавання знайомих кольорів у предметному оточенні;

- закріплювати вміння групувати і класифікувати предмети за різними ознаками; - вправляти у розкладанні однорідних предметів різних за формою, розміром, кольором на дві групи;

- вчити визначати розташування предметів у просторі (біля, під, над, в тощо); орієнтуватися у часових проміжках (день, ніч); розрізняти кількість предметів (багато - один, багато - мало);

- продовжувати розвивати дотикові, нюхові, смакові та слухові аналізатори; вчити впізнавати предмети на дотик (м'який, твердий, шершавий, гладенький), нюх (пахне яблуком, полуницею), на смак (банан, морква), на слух (телефон, музичний інструмент, цвірінькання горобчика).

Розвиток предметної діяльності

- удосконалити дії з предметами, що оточують дитину (відчиняти й зачиняти двері, витирати стіл, одягати і годувати ляльку та ін.), що вимагають точних координованих рухів (пересипання, переливання, сортування предметів);

- продовжувати ознайомлювати з предметами повсякденного вжитку (посуду, побуту, одягу); вчити використовувати їх за призначенням; вправляти у перенесенні засвоєних дій з предметами на інші незнайомі предмети;
- формувати елементарні трудові дії: розставляти на свої місця іграшки, складати їх в коробку, шухляду; розкладати ложки перед обідом.
- привчати виконувати трудові доручення дорослих: принести, допомогти, потримати, витерти і т. ін.;
- продовжувати вчити обстежувати предмети за формою, величиною, кольором, активно діяти з будівельним матеріалом та конструктором (будувати вежі, будиночки, гаражі, меблі); збирати й розбирати пірамідки, матрійки, мозаїку, пазли; діяти із рамками на шнурування, застібання; відкривати і закривати коробочки, баночки різні за розміром, збільшуючи їх кількість (від 3 до 5-6);
- вчити діяти з предметами самостійно за словесною вказівкою дорослого, чи навідними запитаннями («Твоя лялька вже поїла?», «Що вона буде робити далі?»);
- спонукати до спільних ігор з іншими дітьми за принципом «не поруч, а разом»;
- виховувати первинні вольові риси характеру в процесі оволодіння цілеспрямованими діями з предметами (уміння не відволікатися від поставленого завдання, доводити його до завершення, прагнути до отримання позитивного результату тощо).

Пізнавальна діяльність дітей у найближчому природному і предметному довкіллі

- заохочувати до проявів пізнавальної активності, спостережливості, допитливості у процесі ознайомлення з природним і предметним довкіллям;
- продовжувати формувати уявлення про властивості об'єктів природи та особливості природних явищ;
- ознайомлювати з явищами природи (йде дощ, падає сніг, дує вітер, світить сонце), формувати елементарні уявлення про причинно-наслідкові зв'язки у природі (дощ йде – зволожує земля – вода потрібна для життя рослин);
- залучати до спостережень за сонцем (сонце знаходиться на небі, воно світить, зігріває землю, нас і все навкруги), станом неба (чисте, хмари, блакитне, похмуре);
- ознайомлювати з властивостями піску (сухий, мокрий, вологий; можна пересипати, ліпити, перекидати совком, лопаткою); снігу (білий, холодний, сухий, блищить на сонці, мокрий, вологий, можна ліпити сніжки, сніговика); води (прозора, без запаху, може змінювати колір, ллється);
- вчити розрізняти пори року (весна, зима, літо, осінь) та їх характерні ознаки (тепло, холодно, зимно та ін.); продовжувати ознайомлювати із змінами, що відбуваються у природі (навесні – дерева квітнуть; взимку – стоять без листя);

- збагачувати уявлення про об'єкти живої природи та їх види (рослини, тварини – звірі, птахи, риби);
- формувати елементарні уявлення про рослини найближчого оточення; вчити відрізняти дерева від кущів, квіти від плодів;
- ознайомлювати із свійськими (кішка, собака, корова, поросля) та дикими (заєць, ведмідь, лисиця, вовк) тваринами; характерними особливостями їх зовнішнього вигляду (мають голову, лапи, хвіст);
- ознайомлювати з птахами найближчого довкілля (горобець, голуб), їхньою поведінкою біля годівниць (чи на ділянці дошкільного закладу): літають, ходять, клюють, стрибають;
- формувати уявлення про характерні особливості зовнішнього вигляду риб (має очі, ротик, хвостик) та спосіб життя (живе у воді, плаває);
- виховувати дбайливе ставлення до тварин і рослин; залучати до посильного догляду за ними;
- вчити дотримуватися елементарних правил поведінки у природі (не смітити у парку, лісі; не топтати газони; не рвати квітів на клумбі);
- продовжувати ознайомлювати з працею дорослих (вихователь, помічник вихователя, двірник, продавець, лікар) та їх трудовими діями;
- збагачувати уявлення про предмети побуту (меблі, посуд, електроприлади) та одягу (головні убори, верхній одяг, взуття); вчити класифікувати їх за групами;
- ознайомлювати з видами транспорту (машина, трамвай, літак, пароплав); будівлями (житловий будинок, дошкільний заклад, магазин, лікарня); формувати уявлення про їх призначення.

Показники сенсорно-пізнавального розвитку

- виявляє інтерес до предметів оточуючого довкілля, обстежує їх зором, дотиком, полюбляє маніпулювати, грати з ними;
- знаходить у довкіллі знайомі геометричні форми (круг, квадрат, трикутник, куля, куб);
- розрізняє предмети контрастної величини (великий – маленький, високий – низький); порівнює предмети за розміром шляхом прикладання, накладання (більший, менший, найменший);
- знає шість кольорів (червоний, зелений, жовтий, синій, білий, чорний); розрізняє об'єкти предметного і природного довкілля за кольором (зелений – листя, трава, машинка; червоний – м'яч, помідор, прапорець тощо);
- вміє групувати однорідні предмети за формою, розміром, кольором (від 3 до 5-6);
- розуміє прості просторові (над, під, біля) та часові (день, ніч) поняття; розрізняє кількість однорідних предметів (один – багато);
- відчуває різні запахи (фруктовий, квітковий), смаки (яблучний, банановий, морквяний), розрізняє різні слухові подразники (музична мелодія, спів птахів) та дотикові властивості предметів (шершавий, гладенький);

- виконує дії з предметами, що її оточують, використовує їх за призначенням; переносить засвоєні дії з предметами на інші незнайомі предмети;
- із задоволенням виконує доручення дорослого (складає іграшки, приносить потрібні предмети), намагається довести свою самостійність;
- грається з будівельним матеріалом та конструктором, зводить разом з дорослим різні будівлі; збирає й розбирає пірамідки, мозаїку, пазли; діє із рамками на шнурування, застібання; відкриває і закриває коробочки тощо;
- виявляє бажання гратися разом, а не поруч з іншими дітьми;
- під час виконання дій з предметами намагається не відволікатися від поставленого завдання, доводити його до кінця; радіє отриманому результату;
- зацікавлено ставиться до об'єктів та явищ природи, полюбляє спостерігати за ними (за сонцем, станом неба, тваринами і рослинами);
- має уявлення про характерні ознаки явищ природи (сонце – світить, гріє; вітер дує, сніг падає та ін.); найпростіші причинно-наслідкові зв'язки (дощ іде – зволожує земля);
- полюбляє експериментувати та гратися з піском, снігом, водою, знає основні їхні властивості (пісок – сухий пересипається, вологий ліпиться, сніг - білий, холодний, блищить на сонці, з нього можна ліпити сніжки; вода - прозора, без запаху, може змінювати колір);
- розрізняє пори року (весна, зима, літо, осінь) за їх характерними ознаками;
- має уявлення про рослини найближчого оточення; відрізняє дерева від кущів, квіти від плодів;
- знає деяких представників свійських (кішка, собака, корова, поросля) та диких (заєць, ведмідь, лисиця, вовк) тварин; особливості їх зовнішнього вигляду (мають голову, лапи, хвіст);
- має уявлення про птахів найближчого довкілля (горобець, голуб), їх характерну поведінку (літають, ходять, клюють); зовнішній вигляд риб (має очі, ротик, хвостик) та спосіб їх життя (плавають у воді);
- намагається дотримуватися елементарних правил поведінки у природі (не смітить у парку, лісі; не ходить по газонах); дбайливо ставитися до тварин і рослин;
- має елементарні уявлення про професії дорослих (вихователь, помічник вихователя, двірник, продавець, лікар); наслідує окремі трудові дії у грі (миє посуд, мете двір, продає товар та ін.);
- знає про предмети побуту (меблі, посуд, електроприлади) та одягу (головні убори, верхній одяг, взуття); вміє класифікувати їх за групами;
- орієнтується у видах транспорту, може назвати декілька з них (машина, літак, пароплав);
- знає про призначення окремих будівель (у будинку – живуть люди, дошкільний заклад - відвідують діти; до магазину - ходять за покупками, у лікарні – лікують людей).

Поради батькам

- облаштуйте для дитини ігровий куточок з різноманітним розвивально-дидактичним матеріалом: пірамідки, конструктори, кубики, втулки, рамки для шнурування, застібання (різного кольору, розміру);
- використовуйте настільно-друковані ігри (пазли, предметні картинки, лото, доміно, розрізні картинки), яскраву друковану продукцію, спонукайте дітей до занять з ними;
- займайтеся з дитиною, грайте з нею; пояснюйте, показуйте, як діяти з предметами, іграшками, будівельним матеріалом; радійте її успіхам; при потребі допомагайте;
- обстежуйте разом з дитиною предмети різні за формою, розміром, кольором, залучайте до ігор-експериментувань з ними;
- спонукайте до певних трудових дій, виховуйте бажання допомоги рідним (накрити на стіл, полити квіти, щось потримати, принести, дістати і т. ін.);
- виховуйте самостійність: стимулюйте до самостійного одягання, роздягання; вчіть прибирати за собою іграшки, одяг та інші предмети, з якими діяла дитина;
- влаштовуйте прогулянки на природу (до лісу, озера, річки, моря, скверу), залучайте до спостережень за явищами та об'єктами природи, за працею людей у природному довкіллі;
- знайомте з правилами поведінки на природі (під час відпочинку - не залишати сміття після себе), залучайте до виконання посильних трудових доручень (насипати зернятко у годівницю і погодувати пташок);
- спостерігаючи за різними видами транспорту (машини, трамвай, автобус), знайомте з характерними особливостями їх зовнішнього вигляду;
- під час відвідування різних установ (дошкільний заклад, магазин, лікарня) звертайте увагу на особливості будівлі, поведінку людей у них;
- надавайте можливість займатися улюбленим видом діяльності.

➤ Емоційно-соціальний розвиток

Вікові особливості

На третьому році життя поступово зменшується мимовільне наслідування. Збільшується кількість стимулів, що викликають позитивні емоції (інші люди, ігри, іграшки, діяльність, слова-оцінки дорослих).

Особливе місце посідають соціальні емоції (з'являється більш стійке ставлення до певних осіб – симпатії, антипатії, острах тощо).

Причини негативних емоцій в ранньому віці майже завжди пов'язані з фізичним станом. Упав, забився – плаче, не виспався, зголоднів, тисне тісне взуття, дряпає вовняний светр – пхикає, вередує, ниє. Як тільки причина дискомфорту усувається, дитина заспокоюється. Діти реагують поганим настроєм на зміну погоди, перепади тиску, магнітні бурі, молодий та повний місяць. У цьому віці вперше з'являються перші страхи – темряви, чудовиськ, собак та ін.

Упродовж 3-го року життя розвиваються різноманітні почуття дітей: вони виявляють задоволення, радість і засмучення, збентеження, почуття прихильності, чуйності, образи, страх. Вони висловлюють незадоволення до брудного, починають розуміти комічне, гумор. Більш складними стають і прояви емоційних переживань. Діти радіють вдалому результату своїх дій (побудував гарний будинок), задоволені, коли їх похвалив дорослий, бентежаться, якщо дорослий зауважив, що він образив малюка, засмучуються, не вміючи щось зробити та ін.

На 3-му році життя у дитини формується Образ-Я, *знання дитини про себе*: (дівчинка чи хлопчик; «Я – хороший», «Я – великий»); складається ставлення до себе («гордість за власні досягнення»); з'являються емоції сорому: дитина переживає, що втратила позитивну думку про себе; у неї загострене почуття власної гідності, яке виявляється у підвищеній чутливості до визнання успіхів дитини з боку дорослого; намагання перебільшити свої успіхи та знецінити свої невдачі.

Набуває інтенсивного розвитку *ситуативно-ділова форма спілкування* з дорослими. Це призводить до зміни взаємин із дорослими, виникає ділове, практичне співробітництво. Продовжується розвиток *емоційно-практичної форми спілкування з однолітками*. Виникає передспівробітництво з однолітками, характерною є «гра поряд, але не разом». Формується й вибіркоче ставлення до дітей, складаються перші «дитячі колективи» (хоча вони поки ще нестійкі та нечисленні).

Діти важко переживають, якщо їх надовго відривають від близьких, як і раніше дуже потребують ласки, уваги дорослих до їх діяльності, радіють, коли дорослі схвалюють їхні дії та результати праці.

До кінця раннього віку руйнуються попередні стосунки «дитина-дорослий», перебудовується соціальна ситуація розвитку. Дитина починає усвідомлювати певний рівень своїх досягнень у діяльності, успіх в оволодінні

предметами, наслідуванні дорослого і стає ініціатором зміни відносин з дорослим, спрямованої на розширення самостійності.

Дітям властива *імпульсивність поведінки*, вони діють переважно під впливом почуттів і бажань. Поступово дитина оволодіває *правилами поведінки*, вчиться підпорядковувати свої бажання, необхідності контролювати свої та чужі вчинки. З'являється *прагнення до самостійності*: „Я-сам”.

Набуття досвіду спільного з дорослим виконання предметної діяльності призводить до появи прагнення дитини до відособлення та самостійності; поява *власне самосвідомості* невіддільна від мовлення дитини, в якому з'являється займенник «Я»; форма спілкування з дорослим наприкінці раннього віку відстає від розвитку самосвідомості малюка, зумовлюючи появу *кризи трьох років*.

На 3-ому році життя головна роль дорослого в розвитку самосвідомості полягає у *попередженні кризи 3-х років*, що з'являється як реакція на обмеження дитячої самостійності.

Основні завдання

Розвиток спілкування дитини з дорослими і однолітками

- створювати сприятливі умови для розвитку елементарних форм самосвідомості дитини; продовжити формувати уявлення про себе (зовнішній вигляд, власні бажання); розвивати прагнення до самостійного виконання дій (я сам - одягаюся, їм, граю);

- розвивати здатність адекватно емоційно реагувати на різноманітні життєві ситуації;

- виховувати позитивне ставлення до рідних; вчити виявляти свої почуття любові до мами, тата, інших членів сім'ї пестливими словами (мамочка, татусь, матуся), інтонацією, усмішкою, пропозицією допомогти, турботою (відпочинь бабусенько), ласкавими жестами і діями (погладити по голові, поцілувати, принести потрібну річ, зустріти, провести);

- сприяти розвитку соціальної поведінки та мовлення як засобу спілкування з дорослими та однолітками;

- розширювати уявлення про найближче соціальне середовище – сім'ю та стосунки у ній (зв'язок різних поколінь у родині – мама і тато, брати і сестри, бабусі і дідусі); виховувати повагу, взаємну турботу один одного;

- виховувати доброзичливе ставлення до однолітків, незнайомих дітей; вчити ініціювати встановлення контактів з однолітками; грати разом (грають з іграшками, виконуючи одну і ту ж дію), наслідувати ігрові дії іншої дитини;

- сприяти спілкуванню з незнайомими людьми різного віку; формувати уміння знайомитися з ними;

- залучати до відображення взаємовідносин між людьми в ігровій діяльності; вчити наслідувати дії своєї статі: дівчинка - мама, хлопчик - тато (у самостійній грі); відображати сюжет, виконувати дві-три послідовних дії

(робить як мама, як лікар, не називаючи роль): за пропозицією дорослого, без показу, у самостійній грі;

- поглиблювати знання про правила спілкування, розвивати вміння дякувати за послугу, допомогу, відповідати на вітання, просити про послугу, не заважати іншим;

- створювати умови для орієнтування в поняттях «добре» і «погано»; прищеплювати звички культурної поведінки; формувати здатність до морально-етичних оцінок власних вчинків та вчинків інших людей.

Показники емоційно-соціального розвитку

- має елементарні уявлення про себе (називає своє ім'я, висловлює свої бажання); прагне самостійно виконувати дії - «я сам»;

- у різних життєвих ситуаціях виявляє різні емоції та почуття (ніжність, любов до ближнього, співчуття, жалість, образа, гнів, боязнь); здатна зрозуміти емоційні стани дорослих і дітей (радість чи сум);

- вирізняє в соціальному оточенні значимих рідних, близьких від незнайомих людей; використовує різні способи спілкування (мовлення, жести, міміка) з дорослими та однолітками;

- має уявлення про свою сім'ю, знає імена рідних (мами, тата, брата, сестри, бабусі, дідуся); ставиться до усіх членів родини з повагою та любов'ю;

- виявляє готовність грати з однолітками; доброзичливо ставиться до них;

- до незнайомих людей ставиться з інтересом, виявляє бажання познайомитися з ними;

- відображає в ігровій діяльності взаємовідносин між людьми; за пропозицією дорослого та у самостійній грі виконує дві-три послідовних дії (робить як мама, як продавець);

- усвідомлює, що дорослий є організатором спільних дій, помічником, взірцем;

- дотримується елементарних правил культурної поведінки (дякує за послугу, допомогу, просить про послугу); орієнтується в поняттях «добре» і «погано»;

- оцінює поведінку інших людей, героїв знайомих творів («хороший», «поганий»), виходячи із конкретної ситуації (Маша пригостила цукеркою – вона хороша; Сашко образив котика – він поганий).

Поради батькам

- вірте у власну дитину, допомагайте їй у подоланні труднощів, захищайте і поважайте її інтереси;

- виховуйте у дитини впевненість у власних силах; надавайте їй можливість задовольняти потреби у русі, грі; поважайте право на вияв позитивних і негативних емоцій;

- збагачуйте емоційний досвід дитини позитивними враженнями, але при цьому не перевантажуйте її психіку (відвідування ігрових атракціонів не має бути щоденним);

- вчіть розуміти настрій інших людей та адекватно реагувати на нього (засмучену людину – потрібно заспокоїти, пожаліти);

- розширюйте коло спілкування дитини, заохочуйте її до знайомства та спільних ігор з іншими дітьми, дорослими; грайте разом на ігровому майданчику, відвідайте дитячі центри розваг;

- намагайтеся дотримуватися єдиних вимог у вихованні дитини (з боку усіх членів родини); будьте послідовними, врівноваженими, не використовуйте у практиці часті заборони. Якщо не дозволяєте чогось робити, обов'язково пояснюйте свою думку доступною дитині мовою;

- пам'ятайте, що Ваша поведінка має бути зразком для наслідування дитиною. Вона переймає як правильні, так і неправильні вчинки дорослих і відображає їх в іграх з лялькою, а в майбутньому - переносить на взаємостосунки з близькими та дітьми. Прикладом для наслідування є спокійний та лагідний тон дорослих, їхнє ввічливе звертання один до одного, привітне ставлення до оточення, справедлива оцінка вчинків та емоційне реагування на них (що добре, а що погано), поведінка, інтерес до дітей, доброзичливість у взаєминах з людьми;

- намагайтеся забезпечити легке проходження адаптаційного періоду до нових умов життя дитини в дошкільному навчальному закладі. Більш конкретні поради з цього приводу знаходяться у матеріалах попереднього розділу.

➤ **Мовленнєвий розвиток**

Вікові особливості

Третій рік життя характеризується швидкими темпами розвитку мовлення. Мовлення дитини стає засобом спілкування не лише з дорослими, а й з іншими дітьми. Збагачується смисловий зміст мови. Швидко збільшується запас слів.

Мовлення дитини стає зрозумілим для всіх, вона починає оформляти свої думки в речення. Поряд з правильним вимовлянням звуків багато хто з дітей цього віку ще не вимовляє звуків *p*, *l* і шиплячих, одні звуки замінюють іншими, не завжди влучно вживають слова, бо не розуміють їх змісту, не завжди правильно узгоджують слова в реченні.

Мовлення дорослого стає засобом організації поведінки дитини, а наприкінці третього року – засобом пізнання дитиною довколишнього середовища. На третьому році життя розвиток мовлення дітей продовжується у таких напрямках: розуміння мовлення дорослих, оволодіння активним мовленням, удосконалення звуковимови, засвоєння граматичної будови мови, розвиток зв'язного мовлення.

Основні завдання

Розуміння мовлення

- забезпечити подальший розвиток розуміння мовлення дорослих;

- вчити розуміти:

- запитання, пояснення, вказівки, зауваження; звернення дорослого до одного, двох, кількох дітей;

- зміст розповіді, оповідань, казок, сюжетних текстів з використанням наочності (до 2 років 6 місяців) і без супроводу наочності; зміст мовлення про події та явища, яких не було в безпосередньому досвіді дитини, окремі елементи яких уже сприймалися дитиною;

- розповіді про події у минулому і майбутньому часі; викликати в дітей спогади, розпитувати їх про спогади, про майбутню діяльність (свята, ранки, вистави, вихідні дні);

- узагальнені поняття (меблі, квіти, іграшки);

- назви властивостей, якостей, ознак предметів і явищ (м'який, твердий, солодкий), відношення між ними (просторові, часові, місцезнаходження);

- вчити:

- відповідати на запитання за змістом знайомих текстів;

- розрізняти й розуміти назви предметів за зовнішнім виглядом (формою, кольором, розміром): «принеси червоний великий м'яч і маленьку зелену кульку» і т. ін.;

- управляти своєю поведінкою на основі розуміння мовлення дорослого (не можна туди йти, там вода, не можна пити холодну воду);

запам'ятовувати фрази, римовки, нескладні забавлянки, віршики, пісеньки; розуміти зміст доступних дітям морально-етичних понять (добрий, гарний, поганий, сміливий);

давати першу узагальнену оцінку позитивним і негативним героям одним словом: «гарний», «красивий», «поганий», співчувати позитивним героям, обурюватися поведінці негативних під час перегляду театралізованих дійств.

Розвиток активного мовлення

Звукова культура

- продовжувати вдосконалювати звуковимову дітей;
- вчити правильно вимовляти губні (б, п, м), губно-зубні (ф, в), передньоязикові тверді й м'які (д, т, н), задньоязикові (г, к, х) до двох з половиною років;
- до трьох років навчити правильно вимовляти звуки з, с, ц, в, ч, п, ф;
- вправляти у чіткій вимові засвоєних звуків; продовжувати вчити розмовляти чітко, зрозуміло, не поспішаючи, виховувати середній темп мовлення, розмовляти достатньо голосно;
- розвивати мовленнєве дихання (змішане, верхньогрудне), фонематичний слух, здатність розрізняти не тільки далекі, а й близькі фонемати на основі їх фонематичних ознак;
- вправляти у промовлянні слів у різному темпі та з різною силою голосу;
- вчити розрізняти правильну і неправильну вимову звуків, «дитячу» вимову від правильної, усвідомлювати «норму» вимови, виправляти неправильну вимову (до двох років 10 – 12 місяців);
- розвивати інтонаційну виразність мовлення (тембр, темп, інтонація, сила голосу, наголос);
- вчити вимовляти слова виразно, добирати рими до слів дорослих;
- вправляти у вимові шиплячих звуків (ж, ш, ч, щ) та сонорних л, р, чіткій вимові три-чотирьох складових слів, слів з йотованими звуками (м'яч, б'ю, п'ю, м'ясо).

Словник

- збагачувати, уточнювати та активізувати словник; вводити у словник дієслова, прикметники та інші частини мови (займенники, прислівники, частки і т. ін.), узагальнювальні слова;
- збагачувати словник словами, що позначають назви предметів, дій з ними, властивості, ознаки в найближчому оточенні та словами, що позначають предмети, дії з ними, властивості, ознаки далекого оточення, але зрозумілого дітям; словами – назвами збірних іменників;
- вчити вживати ввічливі слова (прошу, будь ласка, дякую, вибачте), слова вітання і прощання (доброго ранку, доброго дня, до побачення, доброго вечора); замінювати слова - паразити, говірки, жаргонізми словами літературної вимови;
- стимулювати дитяче словотворення.

Грамматична будова

- удосконалювати засвоєння дитиною граматичної будови мовлення;
- вчити будувати прості поширені речення (до двох років 4 місяців), складати речення (після двох років 4 місяців) із сполучниками;
- ввести в словник дітей сполучники: *і, а, то, коли, як, тільки, де, тому що, який, котрий, зате*;
- вчити будувати речення різного типу (розповідні, питальні, окличні), прості, складні зі сполучниками;
- вправляти у правильному вживанні відмінків іменників однини в родовому відмінку жіночого, чоловічого та середнього роду; давальному відмінку жіночого та чоловічого роду; орудному відмінку жіночого роду з прийменником, чоловічого та середнього роду; місцевому відмінку з прийменниками «на», «у» жіночого, чоловічого та середнього роду;
- вправляти в оволодінні дитиною трьох років 39 відмінковими закінченнями із наявних 47; засвоєнні дієслівних форм у наказовому способі (їж, скажи, дай) у теперішньому, минулому часі I, II, III особи однини дійсного способу (мию, мив, миєш, мила);
- вчити:
  - правильно вживати рід число іменників та узгоджувати їх з прикметниками та присвійними займенниками (моя книжка, твоя іграшка);
  - вживати імена дорослих і дітей у кличному відмінку (Олю, Олено);
  - правильно вимовляти слова з чергуванням приголосних в основі слова (картинка – на картинці, косити – кошу);
  - утворювати слова за допомогою суфіксів зменшення, пестливо - здрібнілими (палець – пальчик, м'яч – м'ячик, ноги – ніженьки), збільшення (вовк - вовчище).

Зв'язне мовлення (діалогічне, монологічне)

- стимулювати і підтримувати бажання до спілкування з дорослими і однолітками з приводу спільних дій, ігор з іграшками;
- вчити звертатися до дітей на ім'я, до дорослих – на ім'я по батькові, у процесі спілкування використовувати ввічливі слова, звертання;
- залучати до участі у невимушеній розмові, бесіді; вчити звертатися до дітей і дорослих із запитаннями, відповідати на запитання реченнями;
- вчити відповідати на запитання за змістом сюжетних картин, оповідань, казок;
- розвивати ініціативне мовлення, заохочувати до висловлювання свого ставлення до героїв художніх творів, поведінки однолітків;
- стимулювати діалог між двома дітьми; розвивати вміння по чергово вислуховувати один одного, пристосуватися до співрозмовника, своєчасно змінювати ролі мовця і слухача;
- після двох із половиною років розвивати зв'язне контекстне мовлення, стимулювати розповіді про побачене, пережите, за змістом сюжетної картини чи казки за допомогою запитань вихователя.

Показники мовленнєвого розвитку

Перше півріччя (2 роки – 2 роки 6 місяців)

- розуміє смисловий зміст мовлення: тексти забавлянок, віршів, інсценівок, казок, оповідань у супроводі наочності;
- розуміє теперішній і майбутній час, якщо те, про що йдеться, було відоме їй раніше;
- зростає роль слова дорослого як засобу виховання;
- розуміє запитання дорослого, відповідає на його запитання окремими словами, діями. Звертається до дорослих з простими запитаннями: «Що це?», «Як?», «Де?», «Чому?»;
- легко повторює фрази, що чує;
- речення стають багатослівними, з'являються складні речення, хоча вони ще граматичні;
- започатковується вживання сполучників і прийменників;
- мовлення стає головним засобом спілкування не лише з дорослими, а й з дітьми;
- багато розмовляє в різних ситуаціях з власної ініціативи і відповідає на запитання;
- у відповідній ситуації словом може наперед визначити свої дії та наміри.

Друге півріччя (2 роки 6 місяців - 3 роки)

- розуміє смисл мовлення дорослого про події та явища, яких не було в її особистому досвіді, за винятком окремих елементів;
- розуміє повідомлення, художні тексти, вірші без супроводу наочності;
- легко запам'ятовує коротенькі вірші й пісні;
- знає напам'ять кілька народних пісень, забавлянок, віршів;
- до складу словника входять усі частини мови, крім дієприслівника та прислівника. Словник дитини налічує 1000-1200 слів;
- з'являються запитання «Для чого?», «Коли?»;
- вимовляє правильно всі звуки, крім шиплячих і *р, л*. Мовлення емоційне й виразне;
- розмовляє складними фразами, з'являються підрядні речення, хоча й аграматичні;
- розповідає про бачене кількома реченнями;
- за запитаннями розповідає зміст знайомої казки чи оповідання.

Поради батькам

- активізуйте знання дитини про довколишнє різними запитаннями: «Що це таке? Як називається?» – «Скажи словом». «Якого кольору сорочка? – Скажи, сорочка червона, красива»;
- поповнюйте словник дитини новими словами, не тільки іменниками, а й дієсловами, прикметниками, прислівниками, займенниками;

- проводіть різноманітні ігри:
  - з метою розвитку мовленнєвого слуху: «Що звучить?», «Що ти чуєш на кухні?», «Які звуки ти чуєш на вулиці (у парку, сквері)?»;
  - для розвитку артикуляції звуків: «Конячка», «Хто як кричить?», «Що в кошику?», «Що в торбинці?»;
  - для розвитку мовленнєвого дихання: «Дмухни на кульбабку» (кульки вати, папір, у пляшку і т. ін.);
  - з метою збагачення словника «Що як називається?», «Скажи красиві слова», «Хто що робить?», «Скажи, який?»;
- промовляйте з дитиною чистомовки, наприклад: са-са-са – полетіла оса, ку-ку-ку – дай мені руку, ву-ву-ву – бачу траву;
- у вільний час (не перед сном) читайте дітям оповідання, розповідайте казки, розглядайте ілюстрації; обов'язково проводьте бесіди-обговорення за їх змістом, вводіть у словник нові слова;
- залучайте до спільного розповідання знайомих казок (дорослий починає речення, дитина продовжує);
- заучуйте з дітьми короткі віршики про тварин, явища природи, свята;
- спонукати до розповідей про свою діяльність, відгадування легких за змістом загадок.

➤ **Художньо-естетичний розвиток**

Вікові особливості

Спільне з дітьми розглядання зрозумілих дітям проявів краси у природі, яскраво виражене захоплення дорослого під час споглядання маленького пухнастого кролика, квітучої галявини, заходу сонця викликають у дитини відповідні емоційні переживання і поступово формують у неї вибіркове ставлення до довкілля, розуміння прекрасного, розвиваються естетичні почуття.

У цьому віці дитина починає сама виділяти в довкіллі красиві явища: «мамо, подивися, які гарні квіти дівчинка несе».

Образотворча діяльність дитини у віці від 2 до 2,6 років ще не має конкретно визначеної мети. Малюк діє з художнім обладнанням, отримує якійсь результат, у якому вже потім намагається впізнати образ знайомого предмета. Після 2,6 років він вже більш впевнено ідентифікує створені у ліпленні або малюванні образи (круглі форми – м'ячики, вишеньки тощо). Виникає інтерес до результату власної образотворчої діяльності. З'являється прагнення до самостійної образотворчої діяльності: ліплення, малювання, конструювання.

Музичні заняття (слухання інструментальної музики, спів, танець), а також широке використання музичного матеріалу в повсякденній діяльності дітей приносять їм багато радості й естетичних переживань, дають яскраві художні музичні враження.

Дитина цього віку сприйнятлива до читання художніх творів, зокрема до поезії малих форм та творів, дійовими особами яких виступають діти і тварини. Емоційно реагує на вірші, казки; з радістю сприймає різні форми театралізованої діяльності (ігри-імпровазації, показ настільного театру, театру іграшок).

Основні завдання

Розвиток образотворчих задатків

Сприяти формуванню *образотворчого етапу* художнього розвитку:

- заохочувати до емоційного сприймання творів образотворчого (картини, ілюстрації, скульптури малих форм) і декоративно-прикладного (народна іграшка, керамічні вироби) мистецтва;

- вчити співвідносити зображення зі знайомими предметами і явищами довколишньої дійсності, з метою уточнення уявлень про їх зовнішній вигляд розвивати способи зорового і тактильного обстеження;

- знайомити з видами образотворчої діяльності (ліплення, малювання, аплікація) та конструюванням; з матеріалами – глиною, тістом, пластиліном, папером різної фактури, фарбами, олівцями, фломастерами, крейдою, пластмасовим та дерев'яним конструктором тощо;

- сприяти поступовому переходу від простого маніпулювання з матеріалом до елементарного зображення простих за формою предметів;

- спонукати повторювати дії дорослого та за власним бажанням створювати елементарні зображення знайомих предметів;
- викликати інтерес до спільної творчості з дорослим та з іншими дітьми у процесі створення колективних композицій різної тематики;
- сприяти засвоєнню елементарних прийомів зображення у ліпленні, малюванні, аплікації доступними засобами художньо-образної виразності (колір, форма, лінія, пляма, ритм та ін.);
- привчати бути охайними, дотримуватися правила під час образотворчої діяльності (не м'яти папір, малювати лише на папері, ліпити на підкладинці);
- у ліпленні*
  - вчити діяти з пластичним матеріалом (місити, розминати, відривати й відщипувати шматочки, припліскувати, ставити відбитки, стискати, сплющувати, розкачувати, робити заглибини пальчиком тощо);
  - залучати до створення простих форм (зернятка, млинець, колобок, цукерка, ковбаска тощо);
- у малюванні*
  - заохочувати до малювання в межах аркуша паперу фарбами, кольоровими олівцями, фломастерами;
  - вправляти у створенні зображень предметів і явищ довкілля доступними художніми засобами виразності – лінія, крапка, пляма, ритмічні мазки;
  - вчити:
    - правильно використовувати пензлик, малювати ним горизонтальні, вертикальні, хвилясті, криві лінії й замикати їх у форми (округлі, прямокутні);
    - розрізняти і називати основні кольори (білий, чорний, жовтий, зелений, червоний, синій), використовувати при створенні роботи контрастні сполучення кольорів у процесі малювання;
  - заохочувати до використання нетрадиційних технік малювання фарбами (пальчиком, долонькою, штампування, монотипія);
- в аплікації*
  - знайомити з різними властивостями паперу (легкий, тоненький, рветься, шарудить, має колір);
  - залучати до створення простих композицій із викладання готових вирізаних деталей;
  - вправляти у добірї кольорів, розвивати почуття кольору і ритму;
- у конструюванні*
  - знайомити з назвами будівельних деталей (кубик, цеглинка) та їх функціональними можливостями;
  - спонукати до самостійного добору будівельного матеріалу, конструктору для створення певного образу і його обігрування.

Розвиток музичних задатків

У повсякденній життєдіяльності дітей

- створювати в групі розвивальне мистецьке середовище, що спонукає до творчих проявів, виявлення музичних задатків;

- залучати до слухання співу вихователя (колискові, мирилки, забавлянки, заклички, танцювальні), сприйняття в аудіо записах українських народних колискових пісень (Н. Матвієнко та ін.), творів сучасних композиторів, класичної, народної та дитячої музики, музично-ілюстрованих казок, мультфільмів;

- розвивати здатність вільно рухатися відповідно характеру музики, грати з музичними іграшками, надавати можливість вмикати улюблену музику на планшеті;

- використовувати релаксаційну музику в аудіо запису («Шум літнього лісу», «Шум лісу») на основі звуків природи, народних і класичних творів;

- співати пісні, за допомогою яких повсякденні дії (миття рук, вдягання, засинання) стають привабливими ритуалами.

На музичних заняттях

у слуханні музики

- вчити слухати короткі пісні та інструментальні п'єси образно-ігрового та класичного характеру у виконанні педагогів;

- підтримувати мимовільні емоційні, рухові, мовленнєві прояви;

- вчити аналізувати звуки з довкілля (капотить, співає, тупотить, ллється, шумить, гуде тощо), зіставляти їх із музичними звуками;

- вправляти у розрізненні музичних частин і творів контрастного характеру (весела, сумна), темпу (швидка, повільна), динаміки (голосна, тиха) музика;

- вчити пов'язувати музичний жанр із дією (колискова – колисати, маршова – маршувати, танцювальна – танцювати);

- формувати здатність емоційно відгукуватись на музику різного характеру (весела, спокійна, рухлива, бадьора тощо), уміння вслуховуватися у музичний твір, цілісно сприймати його, дослуховувати до кінця, порівнювати музичний настрій із власним станом (весела музика – нам весело), радіти красивій музиці;

у музичних рухах

- розвивати вміння рівномірно крокувати, бігати, стрибати в характері музики (помірно, весело, бадьоро);

- вчити ритмічно виконувати образно-ігрові рухи (як звірятка весело стрибати, як пташка легко бігати тощо), танцювальні рухи (рівномірні плескання в долоньки, веселі ручки, змахування хустинкою; вільне розведення рук у боки або спрямування їх униз до ноги, що стоїть на підборі; похитування-переступання, виставляння ноги на підбор, дрібушечка, притупування однією ногою; пружинки), рухи з предметами (струшувати брязкальцем, дзвоником, вдаряти у бубон);

вчити утворювати коло, звужувати його, рухатись один за одним ходом, вільно розбігатися, танцювати по-одному і в парі; наслідувати мимичну і рухову виразність педагога, змінювати рухи за ним і самостійно.

у співах

- виховувати бажання вслухатись у красу співочого голосу педагога, підспівувати йому, заохочувати до наслідування співочих інтонацій дорослого;

- вчити чіткої артикуляції тексту у співі, підспівування окремих складів і слів, закінчення музичних фраз, співу коротеньких співаночок, пісень (діапазон мі-соль, мі-ля);

- виховувати інтерес до народної та дитячої пісні.

у музикуванні

- формувати загальне поняття про музичні інструменти, назви і звучання шумових та ударних іграшок-інструментів (брязкальця, коробочки, дзвіночки, ложки, бубон, музичний молоточок);

- вчити найпростіших способів гри на них, відтворення рівномірного ритму, помірного темпу, контрастної динаміки;

- зацікавлювати мелодійним звучанням іграшок з фіксованою мелодією (органчик, музична шкатулка), використовувати їх в іграх, у процесі розповідання казки.

у музично – дидактичних завданнях

- розвивати музичний слух і чуття музичного ритму, слухове зосередження;

- зацікавлювати звуками із довкілля, музики, вчити розрізняти звукові сигнали іграшок і людей (а-а, плаче лялька – а-а, а-а, а-а-а, ласкаво співає матуся), предметів і природи (бум-бум-бум, зайчик б'є у барабанчик; кап-кап-кап, капотить дощик), птахів і звірят (тук-тук, постукує дятел; ко-ко-ко, квокче курча);

- формувати вміння вслухатися в музику і відрізняти музичні звуки за силою, тембром, висотою, тривалістю;

- вчити наслідувати дорослого у відтворенні низьких і високих інтонацій, тихого і голосного звучання музичної іграшки, тембру іграшки-інструменту, контрастного темпу оплесків, ритму кроку і бігу.

Залучення до театралізованої діяльності

- у процесі ознайомлення з малими формами фольклору (утішки, заклички, забавлянки, віршики, пісеньки), казками вчити передавати рухи та дії героїв відповідно до їх змісту;

- знайомити з різними доступними для розуміння видами театру (ляльковий, тіньовий, настільний, рукавички);

- залучати до розігрування знайомих творів у музичному супроводі з використанням атрибутики і костюмів;

- виховувати зацікавленість до театральних дійств, заохочувати до вияву позитивних емоцій;

- вправляти у наслідуванні голосів птахів, тварин, передачі елементарних рухів птахів і тварин (пташка – літає, зайчик – стрибає);
- вчити імітувати рухи та дії персонажів, передавати особливості образу звуконаслідуванням, жестами, інтонаціями.

Показники художньо-естетичного розвитку

Образотворча діяльність

- виявляє подив, радість і захоплення при сприйнятті творів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва;
- з інтересом розглядає доступні за змістом ілюстрації, репродукції картин, на яких зображені діти, тварини, рослини, казкові персонажі;
- із задоволенням займається різними видами образотворчої діяльності (ліплення, малювання, аплікація) та конструюванням, відрізняє їх між собою;
- в образотворчій діяльності намагається передати зрозумілі їй властивості предметів, явищ, співпереживає створеному образу;
- орієнтується в основних властивостях художніх матеріалів, застосовує окремі з них у своїй діяльності;
- створює з глини предмети простої форми, обіграє їх;
- у малюванні охоче експериментує з фарбами, олівцями, крейдою, створює найпростіші образи, передає їх характерні особливості кольором, формою, плямами, крапками, лініями тощо;
- в аплікації викладає найпростіші композиції із готових форм, фігурок тварин, людських силуетів тощо;
- орієнтується у назвах основних деталей конструктора (цеглинка, кубик), використовує їх відповідно до сюжетно-ігрового задуму;
- під час створення образу використовує нетрадиційні техніки (малювання пальчиком, долонькою, друкування) та інтегрує різні види образотворчої діяльності (малювання з наліплюванням окремих елементів, з подальшим розфарбовуванням та ін.);
- виявляє емоційно-ціннісне ставлення до результатів власної образотворчої діяльності, поважає роботу інших;
- виявляє перші естетичні уподобання та інтереси.

Музична діяльність

- у доброму гуморі йде на музичне заняття, приязно взаємодіє з дітьми і дорослими;
- радіє музиці, цілісно сприймає й емоційно переживає музичний твір, рухливо реагує на маршові й танцювальні жанри музики;
- емоційно виконує ігрові, основні, танцювальні рухи, рухається в контрастних характерах музики, проявляє емоційну активність у забаві, грі, таночку;
- прагне співати спільно з дорослим, розуміє зміст пісні;
- виявляє зацікавленість до музичних іграшок-інструментів, бажання гратися з ними, відрізняє їх за назвою, тембром звучання (бубон, брязкальце);

- емоційно, чутливо реагує на контрастні музичні звуки за динамікою, висотою, тембром, тривалістю;
- відгукується на пропозиції дорослого музично діяти в повсякденні, під час заняття, розваги, свята, імпровізує під музику за допомогою вільних рухів, самостійно музикує.

Театралізована діяльність

- емоційно сприймає театралізовані вистави, проявляє свої почуття;
- довірливо відгукується на звернення артистів до глядачів;
- інтонаційно виразно наслідує голоси та імітує рухи тварин;
- за допомогою дорослого бере участь у розігруванні або інсценуванні знайомих за змістом творів, намагається відтворити найхарактерніші риси свого персонажа, використовуючи жести, рухи, інтонацію, звуконаслідування;
- активно взаємодіє із дорослими та однолітками в процесі показу театральної постанови або театралізованої гри;
- самостійно ініціює театралізовану діяльність, використовує іграшку як персонаж.

Поради батькам

Образотворча діяльність

- залучайте дитину до спілкування зі світом краси під час прогулянок у природі, відвідування виставок (квітів, котів, іграшок тощо), святкувань (Нового року, Дня народження), ігор з народними іграшками;
- знайомте з творами образотворчого мистецтва, використовуйте художнє слово, музичний супровід, різні ігрові ситуації;
- створіть в домашніх умовах затишний осередок дитячої творчості, в якому розмістіть різноманітні образотворчі матеріали, картинки, яскраві зразки декоративно-прикладного мистецтва, що подобаються дитині, оформіть виставку її робіт тощо;
- використовуйте сучасні навчально-наочні видання (альбоми, розмальовки), заняття з ними викликають у малюка емоції радості, задоволення, у ході виконання завдання весь час спілкуйтесь з дитиною, озвучуйте її дії, супроводжуйте все своїми коментарями, обов'язково хваліть;
- ініціюйте спільні ігри-малювання, ігри-ліплення, ігри-конструювання, надавайте дитині можливість творити за бажанням, не обмежуйте час на образотворчу діяльність;
- вправляйте малюка у застосуванні елементарних прийомів зображення у ліпленні, малюванні, аплікації на основі доступних засобів художньо-образної виразності (колір, форма, лінія, пляма, ритм та ін.);
- дозволяйте малювати пальчиком, долонькою, ліпити з тіста;
- розвивайте творчі задатки дитини.

Музична діяльність

- створюйте сприятливе музичне середовище в родині для емоційно-художнього розвитку дитини, спілкування зі світом мистецтва;

- слухайте разом з дитиною музику (живе виконання; радіо і ТВ передачі; музичний центр);
- ласкаво виспівуйте ім'я дитини, співайте колискові, розважальні пісні, розіграйте забавлянки;
- під час читання казки імітуйте голоси птахів і звірів та імпровізуйте спів персонажів («озвучені персонажі»);
- наспівуйте танцювальні мелодії, заохочуйте танцювальну ініціативу;
- спільно музикуйте і співайте із застосуванням іграшок і музичних інструментів, оригінальних пристосувань (кришки від посуду, ложки, пральна дошка тощо);
- підтримуйте дитячу ініціативу у створенні музично-ігрових ситуацій (гра в музичне заняття, концерт, театр тощо);
- розіграйте хоровод «Коровай», виконуйте музичні привітання у дні народження, разом готуйте виступи-сюрпризи до приходу друзів;
- демонструйте свої таланти (пісні для тата і мами, бабусі й дідуся);
- вигадуйте з дитиною і виготовляйте ігровий одяг, костюми, їх елементи, атрибути до танців (іграшки, стрічки, віночок, капелюшок);
- влаштовуйте імпровізовані танцювальні виступи у костюмах, дружно втілюйте творчі задуми;
- відвідуйте з дитиною музичний театр, обмінюйтесь враженнями;
- беріть участь у сімейних святах і в тих, що проводяться у дошкільному навчальному закладі.

Театралізована діяльність

- всіляко підтримуйте ініціативу дитини займатися театралізованою діяльністю; залучайте дитину до рядження, інсценування знайомих творів, промовляння текстів віршиків, забавлянок, проспівування пісеньок, колискових під час ігор-маніпуляцій з іграшками;
- залучайте дитину до світу театрального мистецтва, відвідуйте ляльковий, дитячий драматичний театр, святкові вистави (Новорічна ялинка, Різдво);
- застосовуйте в домашніх умовах різні види театру (тіньовий, настільний, іграшковий, пальчиковий тощо), заохочуйте дитину до виготовлення атрибутів;
- урізноманітнюйте форми організації театралізованої діяльності, залучайте дитину до ігор-імпровізацій, імпровізацій-жартів, імпровізацій-забав тощо;
- використовуйте об'ємні книжки – декорації для спільного читання, розглядання і подальшого розігрування епізодів.

Досягнення дитини третього року життя

Третій рік життя – це період активного **вдосконалення** дитиною **якості засвоєння рухів**.

На кінець третього року життя дитина оволодіває:

- **координованими, цілеспрямованими рухами**, вона вміє ходити, бігати, стрибати, лазити, повзати, кидати, нахилитися, робити різноманітні дрібні рухи руками, ногами, тулубом, пальцями тощо.

- Засвоює **координовану спільну діяльність слухового** (вухо), **зорового** (очі), й **рухового** (руки) **аналізаторів**, що забезпечує дитині орієнтовну діяльність у незнайомих ситуаціях, розширює її пізнавальну діяльність.

- Дитина **оволодіває елементарними культурно-гігієнічними навичками**: прагне самостійно одягатися, роздягатися, їсти, тримає ложку, користується серветками; вмивається, витирається, причісується, вставати і сідати за стіл, переносити печі з одного місця в інше.

- **Центральним досягненням** дитини є формування **самостійності** (поява її класичної форми «я сам»). Якщо не задовольняється прагнення дитини до самостійності, виникають негативні прояви поведінки: вередування, неслухняність, сльози, крики, тобто виникає «криза трьох років».

- Дитина навчилася **розмовляти**; оволоділа **діалогічною формою** мовлення; вона навчилася звертатися до дорослих і дітей із проханнями, вислуховувати інших, виконувати їхні прохання, відповідати на запитання. Добре розуміє зміст оповідань, казок, віршів; знає напам'ять вірші забавлянки; з допомогою дорослого переказує (спільний переказ) знайомі казки («Курочка Ряба», «Колобок»). Словник дітей досягає 1000-1200 слів.

- Дитина має певну систему знань про природне і предметне довкілля; правильно називає предмети, їх якості, властивості, ознаки (форму, розмір, колір), явища природи; з'являються перші узагальнені поняття (тварини, рослини, меблі, одяг). Звертається із запитаннями щодо назв незнайомих предметів і явищ.

- З'являються **нові прояви самосвідомості дитини**; дитина усвідомлює своє „Я”, відокремлює себе і свої дії від інших та від умов, у яких вона діє; усвідомлює свої бажання, які не завжди збігаються з бажаннями дорослих та інших дітей. З'являються перші **самооцінні** судження, почуття гордоців за досягнуті результати.

- Зародження самосвідомості викликає **нове ставлення дитини до дорослого**, у неї з'являється бажання діяти так, як дорослий, хоче бути схожим на дорослого. У дитини виникають нові потреби у новій змістовій діяльності: щось будувати, малювати, грати, допомагати і т. ін.

- Наприкінці третього року життя у дітей виникає **нова форма мислення – наочне-образне**, що співіснує з наочно-дієвим.

- **Провідною діяльністю** дитини третього року життя є **предметно-маніпулятивна** з елементами ігрової діяльності. Також у цьому віці

з'являються прості ігрові сюжети, як передумова зародження сюжетно-рольової гри.

- Дитина засвоює перші морально-етичні норми й правила поведінки: вона вітається (добрий ранок, добрий день), прощається (до побачення), дякує (дякую); використовує оцінні слова: «красиво», «добре», «погано».

Дитина готова до переходу в новий період свого життя в дошкільне дитинство.

Організація життєдіяльності дітей третього року життя.

Розпорядок дня

(орієнтовний розподіл часу на процеси життєдіяльності дітей від 2 до 3 років вдома та в дошкільному закладі (у будні дні))

Процеси життєдіяльності	Години доби
Вдома	
Підйом, ранковий туалет, спілкування, ігри	6.30 – 7.00/7.30
В дошкільному навчальному закладі	
Прийом дітей, огляд, ігри, спілкування	7.00/7.30 – 8.00
Ранкова гімнастика	8.00 – 8.10
Підготовка до сніданку. Сніданок	8.10 - 8.40
Індивідуальна робота. Вільна діяльність дітей.	8.40 - 9.00
Заняття 1 (з підгрупами та індивідуальні)	9.00 – 9.15
	9.15 – 9.30
Підготовка до прогулянки. Прогулянка	9.30-11.30
Повернення з прогулянки, гігієнічні процедури	11.30-12.00
Підготовка до обіду. Обід	12.00-12.45
Сон	12.45-15.00
Поступовий підйом, оздоровчі та гігієнічні процедури,	15.00-15.30
Заняття 2 (з підгрупами та індивідуальні)	15.30-15.45
	15.45-16.00
Підготовка до вечері. Вечеря	16.00 – 16.30
Індивідуальна робота. Вільна діяльність дітей	16.30 – 17.00
Підготовка до прогулянки. Прогулянка	17.00 - 19.00
Повернення додому	До 19.00
Вдома	
Повернення з прогулянки, спокійні ігри, спілкування	19.00-20.30
Підготовка до сну, гігієнічні процедури	20.30-21.00
Нічний сон	21.00-6.30/7.00

Орієнтовний розподіл ігор-занять на тиждень

Ігри-заняття за напрями розвитку особистості дитини	Кількість занять на тиждень
Фізичний розвиток	2
Сенсорно-пізнавальний розвиток: - розвиток сенсорики та предметної діяльності - ознайомлення з природним / предметним довкіллям	1 1
Мовленнєвий розвиток: - розвиток мовлення - художня література	1 1
Художньо-естетичний розвиток - образотворча діяльність (ліплення / аплікація) - образотворча діяльність (малювання) - музична діяльність	1 1 2

Додатки

Перелік ігор для дітей другого року життя

Рухливі ігри та ігрові вправи

З ходьбою і бігом: «Принеси м'яч, іграшку», «Йди до мене», «До ляльки в гості», «Пройди по доріжці», «Доженете мене», «Доженемо м'яч», «Дожени собачку», «Пташки прилетіли».

На рівновагу: «Переступи через струмочок», «Не наступи на стрічку», «Переступи через палицю», «Переступи через перешкоду», «Піднімай вище ноги».

З повзанням і лазінням: «Доповзи до кішечки», «Проповзи у ворота», «Хто швидше доповзе»; «Кури в городі».

З коченням і киданням м'яча: «Скоти м'яч з гірки», «Покатай м'яч», «Прокати м'яч у ворота», «Кидай м'яч мені», «М'яч у колі», «Передай м'яч».

На орієнтування в просторі: «Де дзвенить?», «Знайди іграшку», «Сховаємо іграшку».

З різноманітними рухами і співом: «Потяг», «Прапорець».

З моторними іграшками: «Їдуть машинки, повзуть змійки», «До нас завітали казкові змійки», «Доженемо казкових зміюк», «Упіймай метелика».

Ігри із сенсорно-пізнавального розвитку

На сприйняття форми: «Розклади фігурки по місцях», «У зоопарку», «Веселий потяг», «Фігурки у схованках», «Поштарська скринька», «Знайди пару по формі», «Відшукай таку саму фігуру», «М'ячик покотився».

На визначення розміру: «Сховаємо в долоньці», «Накриємо хустинкою», «Великі і маленькі кубики, цеглинки, кульки», «Пірамідки», «Веселі мотрійки», «Дві башти», «Збудуй ворота».

На сприйняття кольору: «Кольорова водичка», «Кольорові кубики», «Кольорові палички», «Ниточки для намистинок», «Збудуємо башту», «Одягаємо ляльок», «Розклади по коробочках», «Четвертий зайвий», «Художники-чарівники».

Перелік ігор для дітей третього року життя

Рухливі ігри та ігрові вправи

З ходьбою, бігом. «До ляльок у гості», «Парами на прогулянку», «Дожени дорослого», «Дожени м'яч», «Поїзд», «Хто тихіше», «Повітряна кулька», «Горобчики і автомобілі», «Літаки», «Сонечко і дощик», «Жили у бабусі».

На рівновагу: «Пройди по стежці», «Пройди по місточку», «Через струмок», «Піднімай ноги вище», «Горами – долами», «Пройди поміж дерев».

З повзанням і лазінням. «Доповзи до брязкальця», «Проповзи у ворітця», «Не зачепи», «До ведмедика в гості», «Перелізь через колоду», «Будь

обережний», «Збери іграшки», «Не заступи за лінію», «Мавпочки», «Кошенята», «Собачки», «Курочка-чубарочка».

З киданням та ловінням м'яча. «Прокоти м'яч», «Скоти з гірки», «Передай м'яч», «Кинь і дожени м'яч», «Влуч у ворітця», «Збий кеглю», «Цілься точніше», «Спіймай м'яч», «Перекинь через мотузку», «Цілься в кошика», «Катання куль до прапорця».

Із стрибками. «Пружинки», «Дістань долоню вихователя», «Дістань стрічку», «Задзвони у дзвіночок», «Піймай комара (метелика)», «Мій дзвінкий веселий м'яч», «Зайчик біленький сидить», «Пташки літають», «Зістрибни з пеньочка».

На орієнтування в просторі. «Де подзвонили?», «Знайди предмет (іграшку)», «Знайди схованку».

Вправи спортивного характеру: катання дитини на санчатах, катання на санчатах улюбленої іграшки, катання на триколісному велосипеді.

Ігри із сенсорно-пізнавального розвитку

На сприйняття форми: «Дізнайся, хто в будиночку живе», «Кубики», «Пірамідка», «Чарівна торбинка», «Знайди форму у довкіллі».

На визначення розміру: «Скласти мотрійку», «Збери Пірамідку», «Який м'яч більший?», «Збери машину», «Знайди однакові за довжиною стрічки», «Будинок трьох ведмедів».

На сприйняття кольору: «Підбери кораблику вітрило», «Кольорові рукавиці», «Прищіпки в кошиках», «Підбери кружечки схожого кольору», «Одягни красиво ляльок», «Метелики - квіточки», «Зайвий колір», «Кольорові дні», «Світлофор».

На орієнтування у просторі та часі: «Візьми іграшку», «Заховались у будинку», «Вверх-вниз», «Візьми в руку», «Де ж зайчик», «Хто швидше збере іграшки», «День і ніч».

На визначення кількості: «Збираємо листочки, грибочки», «Наповни глечик», «Порівняй», «Картинки», «Один і багато».

На розвиток різних аналізаторів: «Визнач за запахом», «Скошуй і відгадай предмет», «Впізнай на дотик», «Що змінилося», «Вгадай із заплющеними очима», «Чий голос», «Голосно – тихо», «Що і де чути?».

На сприйняття світла і темноти: «Танцюючі тіні», «Гуляємо в темноті», «День і ніч», «Сонячний зайчик», «Театр тіней», «Ліхтарик», «Свічка».

Специфіка проведення ігор-занять з дітьми другого року життя

Фізична культура

Тривалість занять з дітьми до 1 року 6 місяців 8-9 хвилин, від 1 року 6 місяців до 2 років – 10-15 хвилин. Заняття з дітьми від 1 року до 1 року 6

місяців проводяться у другому періоді неспання; з дітьми від 1 року 6 місяців до 2 років - у ранковий і вечірній періоди неспання.

На початку року заняття проводять індивідуально чи невеликими групами (4-6 дітей). Після 1 року 6 місяців дітей об'єднують на заняттях по 6-8 дітей. Підгрупи формуються залежно від віку дітей і стану їхнього фізичного та психічного розвитку. Програмний зміст занять закріплюється вихователем або інструктором із фізкультури у процесі повсякденного спостереження за дітьми під час занять, рухливих ігор. Зміст занять з дітьми поступово ускладнюється.

Щодня на прогулянках проводяться ігрові вправи і рухливі ігри з метою відпрацювання знайомих основних рухів.

Ігрові вправи не мають сюжету і містять конкретні рухові завдання: «принеси іграшку», «дожени м'яч», «доповзи до брязкальця» та ін. Вони дозволяють дитині виконувати завдання самостійно у своєму темпі та створюють умови для підвищення її рухової активності. Ігрові вправи у цьому віці не потребують від дитини чіткого погодження своїх рухів з рухами інших дітей, вони лише допомагають поступовому переходу від індивідуальних дій до спільних.

Наприкінці другого року життя дітям пропонують рухливі ігри із зрозумілим їм сюжетом. Уважне ставлення до дітей під час гри, лагідне поводження з ними створюють у них веселий настрій та почуття впевненості у своїх силах.

До рухливих ігор залучають спочатку підгрупу дітей 3-5 (від 1 року до 1 року 6 місяців), а потім 6-8 (від 1 року 6 місяців до років). Кожна гра повторюється 2-3 рази.

Розвиток мовлення і ознайомлення з довкіллям

Заняття з розвитку мовлення і ознайомлення дітей з довкіллям на другому році життя передбачають:

- організовані спостереження за живими об'єктами (кішка, собака, курчата, пташки, рибки в акваріумі);
- спостереження за працею помічника вихователя (няні), вихователя, старших дітей;
- спостереження за транспортом;
- покази предметів з називанням («Чарівна торбинка (кошик)», «Знайди, де сховано», «Наші іграшки», «Подивись і назви» та ін.);
- покази предметів у дії та їх називання, покази інсценівок;
- покази предметних (настільних) і сюжетних (настінних) картин;
- дидактичні ігри на розвиток звуконаслідування, фонематичного слуху, мовленнєвого дихання, сили голосу;
- читання оповідань, віршів, утішок, забавлянок, розповідання казок.

З дітьми до 1 року 6 місяців проводять 15 занять на тиждень.

Кількість дітей на занятті залежить від віку дітей і матеріалу, який буде використано на занятті: від 2 до 6 дітей, тривалість заняття – до 5 хвилин.

З дітьми від 1 року 6 місяців до 2^x років проводять 4 заняття на тиждень, об'єднують на одному занятті від 3-4 до 6 дітей, тривалість заняття 5-7 хвилин.

Провідними прийомами розвитку мовлення дітей на цьому віковому етапі є:

- показ з називанням: раптова поява предметів, зміна дій з предметами, показ контрастних предметів і дій;
- багаторазове повторення одних і тих самих занять (художніх текстів, картинок, предметів);
- прийом звуконаслідування (повтори, скажи), стимулювання дій з предметами (покажи, візьми, дай, принеси, знайди, поклич);
- різноманітні запитання до одного й того самого предмета (хто це?, Хто прийшов?, Хто плаче? Хто спить? Хто сидить?), одне й те саме запитання до різних предметів;
- мовлення дорослого як зразок для наслідування: у другій половині року вимагати від дітей наслідування фразового мовлення.

Специфіка проведення ігор-занять з дітьми третього року життя

Фізична культура

З фізичної культури з дітьми слід проводити щоденну ранкову гімнастику тривалістю 4-5 хвилин. Привчати їх виконувати 3-4 загально розвивальні вправи імітаційного характеру, стимулювати наслідування дій дорослого, дотримуватись повторення вправ – (4-5) разів, стрибків – (8-10) разів. Забезпечити комфортні та безпечні умови для активної сумісної рухової діяльності дітей на щоденних заняттях з фізичної культури, тривалістю 15-20 хвилин та ігрових вправах і рухливих іграх під час прогулянок, тривалістю 30-35 хвилин.

Залучати дітей до самостійної рухової діяльності, обов'язково здійснювати регулювання їх рухової активності, змінюючи види рухової діяльності.

Діти цього віку ще потребують індивідуальної форми розучування рухових дій, тривалість індивідуальних занять до 5-7 хвилин. Поступово їх слід залучати до занять фізичними вправами підгрупами (6-8 дітей). Заняття з фізичної культури носить ігровий характер, важливо забезпечити позитивно-емоційну атмосферу, стимулювати зусилля дітей, радіти їхнім досягненням.

Необхідно щодня на прогулянці з дітьми проводити рухливі ігри.

Розвиток мовлення

Ігри-заняття з розвитку мовлення на третьому році життя проводять двічі на тиждень у першу і другу половину дня.

Тривалість занять 7-10 хвилин. З дітьми цього віку проводять здебільшого індивідуально-групові заняття, на яких присутні 6-8 дітей. Заняття

з усією групою можна проводити тільки тоді, коли діти не будуть заважати один одному. Це показ театралізованих вистав (ляльковий, тіньовий, ігровий театр) та інших розваг.

На третьому році життя проводять такі види занять:

- розглядання тематичних предметних картинок (тварин, птахи, посуд, овочі, фрукти), бесіда про них (назва колір, форма, звуконаслідування і т.ін.);
- розглядання сюжетних картинок зі знайомим і доступним сюжетом («Діти на прогулянці», «Кішка з кошенятами», «Собака з цуценятами»);
- бесіди - розповіді (про те, що діти робили на прогулянці, за чим спостерігати);
- читання невеликих оповідань (наприклад, К.Д. Ушинського «Лялька», «Корова» та ін.);
- розповідання казок («Дід та баба», «Ріпка» та ін.);
- заняття на розвиток звукової культури мовлення: звуконаслідування, розвиток мовленнєвого апарата, мовленнєвого дихання, фонематичного слуху, сили голосу тощо;
- читання і розігрування коротких віршів, забавлянок, українських народних пісень;
- показ інсценівок нескладних ігрових сюжетів;
- настільно-друковані ігри: «Лото», «Доміно», «Парні картинки», «Розрізні картинки»;
- дидактичні ігри з лялькою та образними іграшками (ведмедик, зайчик, лисичка та ін.);
- показ різних видів театру (ляльковий, тіньовий, іграшок і т.ін.).

Музичний репертуар

(для дітей віком від 1 до 2 років)

Слухання музики «Ой ну, люлі, коточок», укр. нар. колискова. «Колискова», М. Чембержі. «Пташка», муз. Т. Ломової. «Про щиглика», «Курочка», М. Любарський. «Білка», М. Римський-Корсаков. «Барабан», «М'ячик», Г. Фрід. «Годинник», С. Шевченко. «Сердитий ведмідь», В. Губа. «Кіт Васька», муз. Г. Лобачова, сл. Н. Френзель, укр. переклад. «Повільний вальс», Ю. Рожавська.

Рухливі забави: «Зайчику, зайчику», укр. нар. забавлянка. «Марш», муз. М. Робера. «Рухатись і відпочивати», муз. Я. Степового. «Веселі рученята», муз. О. Тилічеєвої. «Збираймося у коло», муз. М. Степаненка. «Пташки літають», муз. Г. Фріда. «Весело пострибаємо», на муз. О. Гнесіної «Етюд». «Потупаємо у парі», на укр. нар. мелодію.

Ігри: «Мишенята», муз. М. Жилінського. «Зайчики та лисичка», муз. Г. Фінаровського, сл. В. Антонової, укр. переклад. «Дожени зайчика», муз. О. Тилічеєвої, сл. Ю. Островського, укр. переклад. «Де ж це наші ручки?», муз. Т. Ломової, сл. І. Плакіді.

Хороводи, танці: «Котику сіренький», укр. нар. пісня. «Ми таночок заведемо», укр. нар. пісня. «Чуки, чуки, чуки, чок», муз. Ж. Колодуб, сл. народні. «Новорічна полька», муз. Ан. Александрова. «Ой, без дуди, без дуди», укр. нар. пісня-танок. «Чобітки», рос. нар. мел. «По улице мостовой», обр. Т. Шутенко. «Пташки», муз. А. Караманова. «Зайчик», муз. О. Гедіке.

Співаночки, пісні. «А-а! Киця-мура, де була?», укр. нар. колискова. «Прилітайте, пташки», укр. нар. мелодія, сл. І. Плакіді. «Кипи, кипи, кашко», укр. нар. примовка. «Гоп-гоп, гу-ту-ту», укр. нар. забавлянка. «Вийди, вийди, сонечко», укр. нар. закличка. «Осінь грає на дуду», муз. В. Костенко, сл. І. Кульської. «Ведмедик», муз. О. Тилічеєвої, сл. Н. Френкель, укр. переклад. «Сонечко зійшло», муз. і сл. К. Мамалиги. «Машина», муз. Ю. Слонова, сл. Л. Башмакової, укр. переклад. «Утюжок», муз. Б. Фільц, сл. Є. Макшанцевої, укр. переклад. «Квіточки», муз. В. Карасьової, сл. Н. Френкель, укр. переклад. «Ми навчилися ходять», муз. Л. Дичко, сл. Є. Макшанцевої, укр. переклад.

Музичний репертуар

(для дітей віком від 2 до 3 років)

Слухання музики. «Ходить кіт по горі», укр. нар. колискова. «Колискова», М. Скорульський. «Горобець», А. Руббах. «Соната до-мажор, алєгро модерато», В. Моцарт (аудіо запис). «Багатель ля-мінор», Л. Бетховен (аудіо запис). «Танець феї-драже», П. Чайковський (аудіо запис). «Колисанка», муз. І. Островерхого, сл. М. Пономаренко. «Годинник», М. Чембержі. «Про чижика», М. Любарський. «Лисичка», «Черепахи», М. Степаненко. «Плаче котик», «Дудочка», муз. М. Парцхаладзе, сл. П. Синівського, укр. переклад. «Зозуленька», В. Барвінський. «Пташки», А. Караманов. «Сумний дощик», Д. Кабалевський. «Доц і райдуга», С. Прокоф'єв. «Лялька танцює», І. Литков.

«Будемо пальці рахувати», муз. С. Бодренкова, сл. З. Александрової, укр. переклад. «Гопак», «Козачок», «Коломийка», укр. нар. мелодії, обр. М. Різоля. «Вальс» з балету «Лілея», К. Данькевич (аудіо запис). «Чеська полька», нар. мелодія. «Пісня-загадка», муз. Є. Зарицької, сл. В. Воскобойникова, укр. переклад. «Сонечко», В. Барвінський. «Золота сопілочка», С. Шевченко.

Рухливі забави: «Брязкальця», укр. нар. мелодія, обр. М. Раухвергера. «Крокуємо зі мною», на укр. нар. пісню «Диби, диби». «Побігайте, діти», на муз. Я. Степового. «Тапці, ручки, тапці», укр. нар. забавлянки. «Гай, гусоньки!», муз. Ф. Колесси, сл. народні. «Веселий марш», І. Кишко. «Побігали-потупотіли», на муз. Л. Бетховена. «Гоп, скок», укр. нар. музика, сл. О. Суботенка.

Ігри: «Гопа, гопа, гопа, чуки», «Раз, два, три, чотири», муз. Ж. Колодуб, сл. народні. «Купання ляльки», «Гойдалка», муз. А. Філіпенка, сл. Є. Макшанцевої. «Прогулянка і дощик», муз. М. Раухвергера, муз. М. Міклашевської. «Метелик», муз. Р. Рустамова, сл. Ю. Островського, укр. переклад. «Курочка», муз. Ф. Колесси, сл. народні. «Конячки», муз. Ф. Лещинської, сл. Н. Кучинської.

Хороводи, танці: «Осінь», муз. нар., сл. М. Завадівської. «Танок з лялькою», муз. Л. Дичко, сл. Є. Макшанцевої. «Гопачок», укр. нар. мелодія, обр. М. Раухвергера. «Зайчики», на укр. нар. пісню та муз. М. Дремлюги «Весела гра». «Зимовий танок», муз. М. Старокадомського, сл. О. Висотської, укр. переклад. «Таночок», С. Шевченко. «Потанцюємо з ляльками», Є. Дрейзен. «Дівчатка й півники», рос. нар. мелодія, обр. М. Іорданського. «Гуляємо й танцюємо», М. Раухвергер. «Потанцюємо з бубном», на укр. нар. мел. «Ой, лопнув обруч», обр. В. Зимницького.

Співаночки, пісні. «Їли, їли кашку», укр. нар. пісня-скоромовка. «Ту-ру-ру», укр. нар. забавлянка. «Антин-верентин», укр. нар. прозивалка-жарт. «Вітя, Вітя, вітікар», укр. нар. прозивалка. «Ой вітре, вітроньку», укр. нар. заклички. «Восени», укр. нар. мелодія, обр. М. Метлова, сл. І. Плакіді. «Ранок», муз. Г. Гриневича, сл. С. Прокоф'євої, укр. переклад. «Осінь», муз. і сл. Ю. Михайленко. «Пташка маленька», муз. А. Філіпенка, сл. Є. Макшанцевої. «Спи, мій ведмедику», муз. О. Тилічеєвої, сл. Ю. Островського, укр. переклад. «Ой хто, хто Миколая любить», укр. нар. колядка. «Ось ялинонька прийшла», муз. А. Філіпенка, сл. Я. Чарноцької. «Нове плаття», муз. А. Лазаренка, сл. І. Кульської. «Шиєм чоботи коту», муз. Т. Шутенко, сл. В. Болдиревої. «Іди, іди, дощику», «Труби, Грицю», укр. нар. пісні. «Сопілочка», муз. М. Ведмедері, сл. Г. Яковчука.

Перелік творів художньої літератури (для дітей віком від 1 до 3 років)

Твори української літератури

Український фольклор

Заклички: Ой сонечко, сонечко, засвіти. Заглянь, заглянь, сонечко. Дощику, дощику, припусти. Дощичку, дощичку.

Коліскові: А-а, коточку. А-а, мій маленький. Баю, баю, дитино. Баю-баю-баю. Кіт-воркіт. Колісонько, колісонько. Люлі, люлі, люлі. Ой на kota воркота. Пішов коток на торжок. Повішу я колісочку. Прийди, сонку, в колісоньку. Ходить зайчик кругом хати.

Народні пісеньки: Ладки-ладусі. Кую-кую, чобіток. Гу-ту-ту! Качка йде. Два півники, два півники. Печу, печу хлібчик. Диби, диби. Тосі, тосі. Іде коза рогата. Гоп-гоп, козуню. Дитинко, не плач. Наш хлопчик. Пальчик, пальчик, що робив? Ладки, ладоньки, ладусі. Чуки, чуки... Водичко, водичко!

Казки: Рукавичка.

Авторські твори

Іванна Блажкевич. Коліскова. А ти не такий? Новий рік.

Грицько Бойко. Хлюп, хлюп, водиченько. Маля-немовля. Бублики. Морозець, морозець... Перші крапельки весни. Сонечко. Ти не бійся, Милочко. Перу, перу платтячко. Вишенька. Сіяв півничок горох. Качечка. Ведмедики. Зайчик. Білочка. Козуля. Гуси-гусенята. Побігайчик.

Микола Вінграновський. Прилетіли гуси...

Платон Воронько. Ходить сон. Доня хоче спати. Кіт не знав. Друзяки. Чому чапля стоїть на одній нозі. Дід Мороз несе мішок. Муха-звір.

Євген Гуцало. Сорока-корова. Засміявся наш собака. По дорозі лізе рак. Миша. Горщик.

Галина Демченко. Білочка. Водичка. Калач. Таня.

Любов Забашта. Мак.

Наталя Забіла. Ладки, ладоньки, ладусі. Ой чук, чуки. Курочка. Кульбаба. Пісенька.

Роман Завадович. Вмиємо, діти, личка!

Анатолій Камінчук. Світлячок. Котики. Котики вербові. В гостях у білочки. Останній листочок. Ведмежі сни. Кіт Василь. Коник гривною трясє. Гойдашечки. Півникове горе. Вишенька.

Тамара Коломієць. Спіть до ранку. Дятел. Йоржик. Котику-воркотику. Праля. Хиталочка-гойдалочка

Лідія Компанієць. Напечу оладки.

Анатолій Костецький. Мишеня лягає спати. Сонечкова мама.

Петро Король. Півник-дудар. Котик умивається.

Вадим Крищенко. Зайченятко. Ясен.

Володимир Лучук. Чорний жук. Принесемо криницю. У квітник побіля хати.

Андрій М'ястківський. Полягали ладки. Киця прокидається.

Олександр Олесь. Качечка. Киця.

Катерина Перелісна. Тупу, тупу, тупенята. Дибу-дибу-дибки. Курка і курчатка. Дощик. Для потішечки. До річки. Черевички.

Марія Познанська. Ой котику-коточку. Коза. Корівка. Моя ляля. Здрастуй, сонечко! Сніг іде. Новачок Тарас. Коли киця любить, коли сердиться. Півень. Зайчики. Здрастуй, хлопчику маленький!

Леонід Полтава. З лісу зайчики ішли. Гномики-музики. Самі складімо пісеньку.

Олена Пчілка. Метелик. Дитяча пісенька.

Петро Ребро. Соняхи. Журився їжачок. Юля і зозуля.

Богдан Чепурко. Ковалі. Зайчики-півпальчики. Пес Савка.

Дмитро Чередниченко. Хитрий Няв. Білі лисиці. Гусячі лапки.

Галина Чорнобицька. Гулі, гулі, голуби.

Твори світової літератури

Фольклор народів світу

Колісанки: Сон (болгарська). Вже заснули річеньки (молдавська). Лю-лі, лю-лі, соколя (молдавська).

Забавлянки: Наш хлопчик (російська). Пальчик, пальчик (російська). Малесенькі ніжки (російська). Ой ходила павонька (білоруська). Що ти, козлику, робив? (естонська).

Пісеньки: Кицю, кицю (російська). Пес і лисиця (чеська). Зелена травиця (російська). Рано-вранці на лузі (російська). Конячка поні (шотландська). Спи, хазяйко (латиська).

Казки народів світу: Курочка ряба (російська народна казка). Ріпка (російська народна казка).

Авторські твори

Зінаїда Александрова Туп-туп. Вранці. Смачна каша. Сама. Катруся в яслах.

Агнія Барто М'ячик. Кораблик. Ведмедик. Зайченятко. Конячка. Вантажівка. Слон. Літак. Бичок.

Валентин Берестов Бичок. Коник. Котик. Корівонька. Зайченята.

Олена Благініна Є у нас маленька дівчинка Оленка.

Самуїл Маршак Вусатий, смугастий

Микола Носов Про комара. Пісенька про коника-стрибунця (уривок).

Володимир Сутєєв Троє кошенят. Курча та каченя.

Лев Толстой Діду було сумно. У Груні не було ляльки. У Розки були цуценята. Слухай мене. Пішла Катруся.

Євген Чарушин Курочка. Качечка. Кішка. Собака.

Корній Чуковський

Був білий дім... Курочка. Курчатко.

Костянтин Ушинський. Васько. Цап.

Використана та рекомендована література

1. Аксарина Н.М. Воспитание детей раннего возраста / Н. М. Аксарина. – М.: Изд-во «Медицина», 1977.
2. Аксарина Н. М., Г. В. Пантюхіна, К. Л. Печора – “ Діагностика адаптації дітей раннього віку”.
3. Андрущенко Н.В. Монтессорі-педагогіка та Монтессорі-терапія / СПб.: Речь, 2010.-316 с.
4. Богуш А.М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього дошкільного віку: навчальний посібник/ А.М. Богуш. - К.: Видавничий дім «Слово», 2003.
5. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии / Л.С. Выготский. – Спб. : СОЮЗ, 1999. – 234 с. .
6. Галигузова Л. Н Педагогика детей раннего возраста / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова. – М. : Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2007. – 301 с.
7. Гиппенрейтер Ю.Б. – “ Спілкуватися з дитиною. Як?” М.1995 р
8. Гуськова Т. В. Личностные новообразования в период кризиса трех лет / Т.В. Гуськова // Вопросы психологии. – 1987. – №5.
9. Детская психология: учебн. пособие /Я. Л. Коломинский, Е. А. Панько ; [под ред. Я. Л. Коломинского, Е.А.Панько]. – Мн. : Университетское, 1988. – С.72-84.
10. Дуткевич Т. В Дошкільна психологія: Навч. посіб. / Т.В. Дуткевич. – К., Центр учбової літератури, 2007 – 391с.
11. Дятленко Н. М. Дитяча психологія: методичні рекомендації щодо самостійної роботи студентів / Н.М. Дятленко. – К. : КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2007. – 34 с.
12. Жебровський Б.М. Пренатальна та перинатальна педагогіка. Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 80 с.
13. Кембелл Р. – “Як насправді любити дітей”. М.1992 р.
14. Кольцова М.М. Ребенок учится говорить. Пальчиковый игротренинг/ М.М. Кольцова, М.С. Рузина. – Екатеринбург: У-Фактория, 2004
15. Кочерга О. Психофізіологія дітей 1-3 років / О. Кочерга. – К.: Вид. дім «Шкільний світ»: Вид-во Л. Галіцина, 2006
16. Кулагін І. Ю. – “Розвиток дитини від народження до 17 років”.
17. Лисина М. І. - “ Проблеми онтогенеза спілкування” М.1986 р.
18. Лисина М.И. Особенности общения у детей раннего возраста в процессе действий, совместных со взрослыми / М.И. Лисина // Развитие общения у дошкольников; [под ред. А. В.Запорожца, М. И. Лисиной]. – М. : Педагогика, 1974. – С.113-152.
19. Петровський А. В. – “Проблема розвитку особистості з позиції соціальної психології”, 1984 р.
20. Після трьох вже пізно / Масару ІбукаЯпонія, 1971р.
21. Розвивалки. Програма центру розвитку //Дошкільний заклад – 2006 - № 347. – Вкладка. – с.1-16.

22. С. Ю. Шибалкин, С. В. Гришина «Спілкування з однолітками , як умова соціального розвитку особистості на базових рівнях онтогенезу».
23. Сільберг Джеккі 300 трьоххвилинних розвиваючих ігор для дітей від 2 до 5 лет/ Пер.сангл. Е.А. Бакушева. -Мн.: ООО «Попурі», 2004. -192 с.
24. Сільвана Кватроччі Монтанаро. Розуміння людини. Важливість перших трьох років життя, пер. с англ. Л. Н. Калиннікової ; ред. А. І. Пугачьова. — Спб. : «Реноме», 2013. — 203 с. : ил. — (Бібліотека Фонда Монтессорі).
25. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку/А.М.Богущ, Н.В.Гавриш, О.В. Саприкіна: підручник для студентів. – К.: Видавничий дім «Слово», 2009.
26. Терещенко І. А. Адаптація дітей раннього віку до перебування в ДНЗ //Дитячий садок, 11.03.06 р.
27. Урунтаева Г. А. Дошкільна психологія / Г.А. Урунтаева. – М. : Изд. центр "Академия", 1997. – 336 с.
28. Фролова А. Н. Умственное воспитание детей раннего возраста / А.Н. Фролова. – К. : Рад. школа, 1989. – 183 с.
29. Щиборовська Т. Центр соціально – педагогічної підтримки батьків та дітей раннього віку //Педагогічний вісник. – 2005. - № 3 – с.19-20.

Корисні посилання

<http://www.youblisher.com/p/828995-10-советов-не-рожденного-ребенка-своим-родителям/>

http://maluk.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=96

<http://deti.e-papa.com.ua/kazky/>

<http://deti.e-papa.com.ua/dytyachi-pisni/6/>

<http://soroka-vorona.info/content/view/401/45/lang,ukrainian/>

<http://kinder.sumy.ua/forum/index.php?topic=71176.0>

<http://kotygoroshko.com.ua/dir/>

<http://doshkolenok.kiev.ua/skazki-legendy/447-virshyky-dlya-malyat.html>

<http://kazki.org/index.php?limitstart=0>

<http://nashakazka.org.ua/>

<http://kazka.in/audio>

<http://kazkaua.org/>

<http://soroka-vorona.info/content/blogcategory/9/27/lang,ukrainian/>

<http://kazki.com.ua/audio/>

<http://www.skazki.plus-plus.tv/video> (відеоказки - «Казка з татом» ТВ «Плюс плюс»)